

**En egen vrå i ett delat hem - hållbara lösningar för ökad trivsel
i Erik Bryggmans (1891-1955) *Tavasthem* (1950)**

Katja Långvik, 23302
Pro gradu i konstvetenskap
Handledare:
Pia Wolff-Helminen och
Kari Kotkavaara
Fakulteten för humaniora, psykologi
och teologi
Åbo Akademi 2017

ÅBO AKADEMI
FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI
Abstract avhandling pro gradu

Ämne: Konstvetenskap	
Författare: Katja Långvik	
Arbetets titel: En egen vrå i ett delat hem – hållbara lösningar för ökad trivsel i <i>Erik Bryggmans</i> (1891 – 1955) <i>Tavasthem</i> (1950)	
Handledare: Pia Wolff-Helminen	Handledare: Kari Kotkavaara
<p>Återuppbyggandet efter andra världskriget innebar ett stort behov av nya lösningar för boende. Antalet studerande i universitetsstäderna ökade markant och förändringar i bostadsidealerna försämrade tillgången av underhyresalternativ. Studentkårer och nationer i Finland åtgärdade bostadsbristen genom att bygga egna studenthem. Åbo Akademis Studentkår lät bygga ett studenthem ritat av arkitekt Erik Bryggman (1891 – 1955) på Tavastgatan 22 i Åbo. På samma tomt fanns redan av samma arkitekt ritade Kårhus (1936), som förenades med studenthemmet. Av helheten behandlas i det här arbetet endast studenthemsdelen, som också kallas för Tavasthem (1950).</p> <p>Syftet med avhandlingen är att visa att Erik Bryggman i Tavasthem (1950) har lyckats skapa hållbara lösningar för ökad trivsel i studenthemmet. Genom form- och stilanalys identifieras stilistiska inslag och praktiska lösningar som arkitekten har valt för att öka trivseln i studentboendet inom ramen för byggprojektets ekonomiska förutsättningar. I avhandlingen söks svar på hur den funktionalistiska bostadsplaneringens ideal syns i de valda lösningarna och hur hållbara de varit ur ekonomiska, ekologiska och sociala synvinklar. Materialet granskas ur ett socialhistoriskt perspektiv och kontexten utgörs av uppkomsten av studentboende som en form av socialt byggande i Finland på 1940-talet.</p> <p>Primärmaterialet består av byggnaden, Erik Bryggmans ritningar och arbetsbeskrivning för studenthemmet samt Åbo Akademis Studentkårs arkivmaterial över beställandet och byggandet av Tavasthem. Kontexten utreds med hjälp av Riitta Nikulas <i>Asunnon muodonmuutoksia</i> (2002), olika studentbostadsområdens och – stiftelsers historiker och Petri Lempinens kulturhistoriska avhandlingar om studenthus i Finland och Åbo. Arkitekten presenteras på basis av Anna-Lisa Stigells, Riitta Nikulas och Helena Soiri-Snellmans publikationer om Erik Bryggman. Material om Åbo Akademis Studentkår och byggandet av dess studenthem har hittats i studentkårens historik <i>Kårliv i 75 år</i> av Johanna Aminoff-Winberg från 1994.</p> <p>Resultatet är att Bryggmans Tavasthem har påverkats av funktionalistiska bostadsideal, med betoning på kontakten med omgivningen, beaktandet av ljuset och vegetationen och den funktionella fördelningen av skilda rum för avskildhet och samvaro. Därtill bidrar variation i rummet, harmoniska proportioner och för hand förverkligade detaljer till helhetsupplevelsen av miljön. Materialvalen har varit hållbara och byggnaden har renoverats med respekt för arkitektens arbete. Förväntningarna på privata toalettutrymmen och tillgänglighet i studentboende har ändrat sedan tiden för byggandet. Trots det är studenthemmet ett fungerande exempel på hur trivsamenheten i våningsboende kan stödjas med planering som beaktar invånarnas behov av natur, skönhet och möjlighet till såväl social samvaro i halvt offentliga utrymmen som avskildhet i privata rum.</p>	
Nyckelord: socialt byggande, studenthem, offentligt, privat, Åbo Akademis Studentkår	
Datum: 18.04.2017	Sidoantal: 60 + 40

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING.....	1
1.1 Syfte, problemformulering och ämnets avgränsning	2
1.2 Material och metod	3
1.3 Begreppsdefinitioner	5
1.4 Tidigare forskning och litteraturöversikt	7
1.5 Disposition	8
2 STUDENTBOENDE SOM EN FORM AV SOCIALT BYGGANDE.....	9
2.1 Socialt bostadsbyggande före och efter andra världskriget.....	9
2.2 Internationella förebilder för studentboende.....	14
2.3 Studenthem i Finland före 1940.....	16
2.4 Studentboende i urbaniserande Finland efter andra världskriget.....	18
3 ERIK BRYGGMANS TAVASTHEM	21
3.1 Erik Bryggman (1891 – 1955)	21
3.2 Planerandet och byggandet av ett studenthem intill Kårhuset (1936).....	24
3.3 Åbo Akademis Studenthem, också känt som Tavasthem (1950).....	28
4 EN ANALYS AV FORM OCH STIL I STUDENTHEMMET	34
4.1 Praktiska lösningar inom ekonomiska begränsningar.....	34
4.2 Tidstypiska och för arkitekten kännetecknande lösningar.....	39
4.3 Trivsselfaktorer i studenthemmet	42
5 HUR BYGGNADEN HAR TÅLT TIDENS TAND	47
5.1 Tidsenliga metoder och material.....	48
5.2 Förändrade funktioner i de gemensamma utrymmena.....	49
5.3 Delade våtutrymmen och bristande tillgänglighet	51
5.4 Utrymmen för samvaro i det delade hemmet.....	52
5.5 Hållbarheten i Erik Bryggmans lösningar för ökad trivsel i studenthemmet.....	56
6 SAMMANFATTNING.....	57

KÄLLFÖRTECKNING	I
LITTERATURFÖRTECKNING	III
BILDFÖRTECKNING	VII
BILDER	X

1 INLEDNING

Återuppbyggandet efter det andra världskriget innebar ett stort behov av nya lösningar för boende. Antalet studerande i universitetsstäderna i Finland ökade markant och förändringar i bostadsidealerna försämrade tillgången av underhyresalternativ. Studentkårer och nationer svarade på problemet genom att låta bygga upp egna studenthem. De var ofta planerade i form av våningsboende med delade bostadsrum längs en mittkorridor och i samband med organisationens mötes-, bespisnings- och motionsutrymmen. För att spara på kostnaderna planerades studenthemmen ofta med delade dusch- och toalettutrymmen och gemensamma kokvrån i våningarna. Efter 1960-talet övertogs byggandet och förvaltandet av nya studentbostäder i huvudsak av de studentbostadsstiftelser som grundades i universitetsstäderna. Studentbostäder kom också efter 1967 att omfattas av statligt understöd för byggande.

På 2010-talet är bostadsbristen igen ett aktuellt problem i finländska tillväxtcentra. Studentbostadsstiftelsen HOAS har i samarbete med tankesmedjan Demos Helsinki och Studentkåren vid Helsingfors universitet (HUS) under 2010-talet utvecklat nya modeller för våningsboende. Studentbostadsstiftelsernas nationella centralorganisation Suomen Opiskelija-asunnot ry söker lösningar på de särskilda bostadsbehoven från det ökande antalet internationella studerande. Trots problemen som våningsboende förknippats med på grund av de delade gemensamma utrymmena har det åter blivit ett attraktivt alternativ tack vare de ekonomiska och sociala fördelarna.

I den här avhandlingen behandlas ett tidigt exempel på studentboende, typiskt för sin tid i och med att det byggdes av en studentkår i huvudsak med privata, insamlade donationer. Åbo Akademis Studentkårs *Tavasthem* (1950) är planerat av arkitekt *Erik Bryggman* (1891 – 1955) under en tid då de standardiserade lösningarna för studentboende var få och den offentliga styrningen via finansiering och lagstiftning närmast obefintlig i Finland. 1940-talets finländska arkitekturhistoria har upplevts som en parentes, präglad av materialbrist och bostadsreglering. Den omfattar många marginaliserade ämnesområden, som inte bidrog till den arkitekturhistoriska konstkanon om de finländska stora modernisterna. Å andra sidan var det en period av uppbyggnad och framtidstro. Med att ge arkitekten Erik Bryggman fria händer har studentkåren lyckats skapa en byggnad med egen karaktär som fortfarande är ett attraktivt alternativ för studentboende. I den här avhandlingen presenteras dels det i byggnaden stilistiskt typiska för Bryggmans samtida arkitektur, dels sådana arkitektoniska lösningar som kan anses bidra till ökad trivsel i våningsboendet.

1.1 Syfte, problemformulering och ämnets avgränsning

Syftet med avhandlingen är att visa att Erik Bryggman (1891 – 1955) i Tavasthem (1950) har lyckats hitta hållbara lösningar för trivsel i studentboendet. Genom form- och stilanalys identifieras lösningar som arkitekten har valt för att öka trivseln i studenthemmet inom ramen för de ekonomiska förutsättningarna för byggprojektet. Eftersom stil alltid existerar i relation till något annat har studenthemmet jämförts med sina företrädare och andra samtida studenthem och med Erik Bryggmans samtida byggnader. Materialet granskas ur ett socialhistoriskt perspektiv och kontexten utgörs av uppkomsten av studentboende som en form av socialt byggande i Finland. Genom forskningsarbetet söks svar på följande frågor: Hur har utrymmen med olika funktion planerats i helheten och hurdana lösningar har arkitekten valt för ökad trivsel i studenthemmet? Hur syns individualiteten och gemenskapen i fördelningen mellan det offentliga och privata rummet i studenthemmet? Hur påverkades byggprojektet av de ekonomiska förutsättningarna? Hur kan lösningarnas hållbarhet granskas ur de ekonomiska, ekologiska och sociala synvinklarna?

Ett studenthem från 1940-talet kan stereotypiskt uppfattas som lågt i status inom den finländska arkitekturhistorien; ett typexempel på billigt boende, utfört i bristfälliga material. Åbo Akademis studentkårs Tavasthem uppfyller ändå inte de stereotypiska förväntningarna utan har många egenskaper som särskiljer det från andra studentboenden. En del av de här egenskaperna kan vara tidstypiska, en del åter typiska för Erik Bryggmans arkitektur. Hur kan en byggnad som byggts under den tid som uppfattas som en bristfällig parentes i vår finländska arkitekturhistoria vara så detaljrik, mångsidig och trivsam ännu 65 år efter sin invigning?

En annan intressant aspekt av byggnaden är hur tanken om det goda boendet för den duktiga studenten byggdes upp efter andra världskriget. Där kan finnas delar som på 2010-talet kunde vara värda att åter uppmärksammas efter en lång period av stark individualism och effektivisering som bärande ideal. I slutet av 1900-talet förknippades våningsboende med delade våtutrymmen med något sparsamt, trångt och tråkigt. Då var det eftersträvat idealet för studentboende egna bostäder bland annan befolkning längs goda trafikförbindelser till utbildningsanstalterna. Studentbostaden skulle i millennieskiftet helst inte skilja sig nämnvärt från andra små bostäder. Med Tavasthem, som planerats som studenthem under en period med få färdiga förebilder blir det också intressant att granska hur funktionen beaktats i utformningen av byggnaden.

Den här avhandlingen kommer inte att omfatta Kårhuset från 1936, utan enbart studenthemsdelen från 1950. Inte heller kommer interiörerna, planerade av Carin

Bryggman, att behandlas i och med att det inletts ett doktorsavhandlingsarbete vid Åbo Akademi kring dem. De subjektiva invånarerfarenheterna behandlas inte heller inom ramen för det här arbetet då sådana redan samlats in för ett skilt historikprojekt om Tavasthem.

1.2 Material och metod

Primärmaterialet består av den på Tavastgatan 22 i Åbo belägna byggnaden *Tavasthem* och av Erik Bryggmans ritningar för densamma, som i planeringsskedet ännu kallades *Åbo Akademi Studenthem* eller *Studenthem för Åbo Akademis studerande*. Vid Arkitekturmuséets arkiv i Helsingfors har sammanlagt 421 ritningar och skisser i Bryggmansamlingen katalogiserats under *Åbo Akademis Studentkårs hus*¹. Det totala antalet ritningar omfattar såväl festsalsbyggnaden *Kårhuset* från 1936 och studenthemmet från 1950. Urvalet av ritningar som använts för den här avhandlingen har gjorts genom att utelämna det tidigare byggnadsskedet till de delar som inte har anknytning med Studenthemmet eller byggnadernas helhetsplacering på tomten. Byggnadstekniska detaljer som inte har relevans för forskningsfrågorna har också utelämnats.

I Arkitekturmuséets arkiv fanns också arbets- och rumsbeskrivningarna för Studenthemmet, samt ur en oidentifierad fackskrift tillvaratagna, sannolikt samtida presentationer av svenska studentboenden i Uppsala.

Åbo Akademis Studentkårs Byggnadskommittés protokoll (1947 – 1950) har hittats vid handskriftsamlingarna i Åbo Akademis bibliotek, tillsammans med Studentkårens övriga arkivmaterial. Som källor har också använts festskrifterna *Vårdträdet III* (1944), *IV* (1954) och *Vårdträdet X* (2014) samt den lokala studenttidningen *Den aboensiske forskaren* (1947 – 1950). Byggnadskommitténs långvariga sekreterare C-O Tallgren har bidragit med information om de här källorna och förstahandsuppgifter från tiden för bygget.²

Patrik Fellman, verkställande direktören vid Kåren, har från sitt arbetsarkiv bidragit med det ursprungliga byggnadskontraktet och fotografier tagna av Birger Lundsten.

¹ Egen översättning från *Åbo Akademin ylioppilaskunnan talo*, 1935, Turku - Stora Tavastgatan, Mapp 1 i Bryggmansamlingen vid Arkitekturmuséets arkiv, Helsingfors.

² Carl Olof Tallgren fungerade som sekreterare för byggnadskommittén 1948 – 1950, han företräddes fram till 1947 av C.G. Tollet.

Bryggmansällskapets verksamhetsledare Mikko Laaksonen har med ännu otryckt bakgrundsmaterial varit till hjälp i identifiering av det kännetecknande för Bryggmans byggnader, byggprojekt och källor till möjligt inflytande från Skandinavien.

För att skapa en uppfattning om förebilder och möjliggöra jämförelser med det samtida studentbostadsbyggandet har Uppsala Studentkårs studenthem (1930), också känd som ”Gubbyllan” och Södermanlands-Nerikes studentrumsbyggnad *Arkadien* i Uppsala (1937) besökts, liksom också Helsingfors Universitets studentkårs *Domus Academicas* B-hus (1947) och Satakuntalainen osakuntas *Satakuntatalo* (1952) i Helsingfors.

Med en från tidigare känd arkitekt som Bryggman har informationen i huvudsak hämtats från tryckta källor eller som andrahandsinformation. Oberoendekriteriet har uppmärksamrats genom att garantera att tillräckligt många oberoende källor ger samma information och inte grundar sig på samma källa. Vad beträffar bostadsbehovet går det att förlita sig på det realkritiska kriteriet och tidigare historieskrivning om urbaniseringen och återuppbyggnaden i Finland efter andra världskriget.

Ett tidmässigt distansproblem uppkommer med att tolka det offentliga och privata i 1950-talets sammanhang i förhållande till förståelsen för fenomenet från det senare 1900-talet och början av 2000-talet. Kontexten och uppfattningarna om normen har ändrat på vägen, vilket förorsakar flera dimensioner till en djupare förståelse av problematiken.

Svar på forskningsfrågorna söks genom form- och stilanalys samt jämförelse med andra samtida studenthem. Utöver identifierandet av det stilistiskt typiska för 1940-talet och för Erik Bryggmans arkitektur söks svar på hur individualiteten och gemenskapen syns i fördelningen mellan det offentliga och det privata rummet i studenthemmet. Hur har utrymmen med olika funktion planerats i helheten och hurdana lösningar har arkitekten valt för ökad trivsel i studenthemmet?

Arbetet byggs på hypotesen om att arkitekt Bryggman i Tavasthem har skapat sådana lösningar för ökad trivsel som är tillräckligt hållbara för att åter kunna tillämpas i 2010-talets studentboende. Efter flera decennier av billiga standardlösningar och stark individualism söker studentbostadsstiftelserna åter efter mångfaldiga alternativ för att kunna svara på de varierande behoven.

Valet av forskningsobjekt har ett samband med en på 1980-talet inledd arkitekturhistorisk utveckling, där den tidigare betoningen av skaparen, innovationerna och stilfrågorna kritiserats starkt och den trånga avgränsningen av konceptbegreppet ifrågasatts. Både tidsperioden 1940-talet och byggnadens vardagliga bruk som

studentboende faller utanför den traditionella finländska konstkanon inom arkitekturhistorian. Där finns många marginaliserade ämnesområden som inte har passat in i den stora berättelsen om den finländska modernismen.

Varken 1940-talet eller bostadsarkitektur hade behandlats nämnvärt inom den finländska arkitekturhistorian före Kirsi Saarikangas doktorsavhandling *Model Houses for Model Families, Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland* från 1993. I sin forskning synliggör Saarikangas invånarna i samverkan med byggnaden, som samflätade strukturer vilka producerar och upprätthåller uppfattningar om verkligheten. I stället för att granska byggnader som neutrala rum kan de uppfattas som en central del av invånarnas vardag, som något som bidrar till invånarnas sociala relationer och existens. Utrymmet är inte heller konstant, utan formas genom användningen. Den personliga upplevelsen av rummet påverkas enligt Saarikangas både av kulturella innebörder och av den spatiala samt tidmässiga kontexten.³

I fallet Erik Bryggmans Tavasthem kan arkitektens roll och de stilistiska frågorna inte förbises, men avhandlingens fokus ligger huvudsakligen på hur funktionerna, det vardagliga livet och invånarna samverkar med byggnaden. Där Saarikangas avhandling tog fasta på kvinnornas roll och familjelivet i det egna huset är det studenten och uppfattningarna om studielivet som är centrala i granskandet av studenthemmet.⁴

1.3 Begreppsdefinitioner

Centrala begrepp i avhandlingen är studenthem, trivsel, hållbarhet och förhållandet mellan offentligt och privat. För att undvika missförstånd kan det finnas skäl att precisera hur de här begreppen används i det här sammanhanget.

För studentboendet som undersöks i den här avhandlingen används begreppet *studenthem*, som i Nationalencyklopedin beskrivs som en ”större byggnad med små rum (och även med mindre lägenheter) som främst hyrs ut till studenter”.⁵ I Finland används ofta ordet internat synonymt med studenthem, kanske för att den finska motsvarigheten *asuntola* motsvarar såväl internat, elevhem som studenthem. Enligt Nationalencyklopedin avses med internat mera begränsat ”skola, utbildningskurs, träningsläger

³ Saarikangas 2006, 126–127.

⁴ Saarikangas 1993, 15–16, 19, 23.

⁵ <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/studenthem>, 18.10.2016

e.d. där eleverna (deltagarna) är helinackorderade”.⁶ Därtill kännetecknas internaten av att de ofta har någon grad av tillsyn.⁷ Tavasthem kallades i planerings- och byggnadsskedet för Åbo Akademis Studenthem, och en plats på studenthemmet innebar för invånarna en stor befrielse från hyresvärdarnas despotism, som var alltför vanlig i slutet av 1940-talet.⁸ För att betona självständigheten och friheten i det egna boendet och den planerade funktionen att fungera som ett hem för Åbo Akademis studenter används här det med forskningsobjektet samtida begreppet studenthem.

Begreppet *trivsel* tolkas i det här arbetet utgående från den senfunktionalistiska bostadsplaneringens ideal. De subjektiva invånarerfarenheterna har lämnats utanför ramen för det här arbetet. Som stöd för förståelsen över hur den byggda omgivningen påverkar människor används hjärnforskaren Katarina Gospics och Isabelle Sjövallss *Neurodesign. Inredning för hälsa, prestation och välmående* från 2016.

Begreppet *hållbarhet* beaktas i enlighet med Brundtlandrapporten som *ekonomisk, ekologisk och social* hållbarhet, med kommande generationers behov i omtanke.⁹ Som ekonomiska aspekter av hållbarheten granskas boendekostnader, underhåll, materialval, renoveringar, effektivt utnyttjande av kvadratmeter och dyra våtutrymmen. Som det sociala beaktas möjligheterna till umgänge, gemenskap eller trygghet och riskerna för osäkerhet eller rädslor för det främmande. En synpunkt som blivit väsentlig genom den ökande mångfalden bland studerande är husets fysiska tillgänglighet för användare och gäster – eller bristerna i den, då byggnaden ursprungligen inte planerats för att kunna användas med rullstol eller barnvagn.

Studenthemmet är byggt under en period då det ekologiskt hållbara byggandet var normen, före uppkomsten av alternativa byggnadsmaterial och snabba byggnadstekniker. Slitstarka och återanvända material utnyttjades mera av nödvändighet än idealism och byggnaden har underhållits varsamt för att kunna användas länge och behålla sin karaktär. Under byggnadsperioden på 1940-talet beaktades bostädernas vädring, värme eller vattenkonsumtion inte ännu ur ett ekologiskt perspektiv, utan mera med tanke på hygieni och bekvämlighet.

Begreppen *offentligt och privat* används i den här avhandlingen i två olika avseenden. Dels för att beskriva finansieringen av byggprojektet med tudelningen i offentliga eller privata medel, dels med innebörden av fördelning mellan privata och offentliga bostadsutrymmen.

⁶ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hållbar-utveckling>, 18.10.2016

⁷ Haverinen 1998, 76.

⁸ Nykänen&Kohonen 2003, 39.

⁹ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hållbar-utveckling>, 16.01.2016.

Studentboenden omfattades av det offentliga byggnadsunderstödet (arava) först efter 1967. På 1940-talet finansierades studentorganisationernas byggprojekt med privata medel, vilket medförde ett stort behov för medelinsamling, talkoarbete och sökande av donationer. På 1940-talet var inflationen också ohanterlig, vilket försvårade budgeteringen av byggprojekten. Avsaknaden av statlig reglering i form av till ekonomiskt understöd anknutna byggnadsbestämmelser ledde till en stor frihet i planerandet men också ett stort personligt ansvar för de studenter som tog itu med att åtgärda bostadsbristen med att bygga egna studenthem.

I samband med bostadsutrymmen används offentligt i den här avhandlingen synonymt med allmänt, delat och gemensamt, till skillnad från det privata och avskilda. Frågeställningarna behandlar behovet av balans mellan privata utrymmen för att kunna slappna av i trygghet och välja vem man bjuder in till det privata och behovet av samvaro i gemensamma, mera offentliga rum för det sociala, för att kunna lära känna sina medmänniskor eller bjuda in gäster till mera neutrala rum. I bostadsplaneringen är det väsentligt att beakta hur formen påverkar upplevelsen av utrymmen. För att skapa en balanserad helhet eftersträvas vanligtvis fungerande övergångar mellan de här mera privata och offentliga utrymmena exempelvis i form av trappor, tamburer och mellandörrar.

1.4 Tidigare forskning och litteraturoversikt

Kontextuellt befinner sig avhandlingens objekt såväl i studentboendets, det sociala byggandets som den funktionalistiska bostadsplaneringens områden. Studentboendet utreds med hjälp av olika studentbostadsområdens och – stiftelsers historik från 1950-talet framåt, som exempel *Tupsukansan koti: yli 50 vuotta teekkarikylän historiaa* av Panu Nykänen och Iina Kohonen (2003) och *Opiskelijan koti: HOAS 1969-2009* av Laura Puro (2009). Petri Lempinens avhandlingar i kulturhistoria, *Opiskelijalle rakentamassa. Turun ylioppilaskylä haaveesta asuinalueeksi 1959-1980* (2001) och *Rakentava ylioppilaskunta: TYYn rakennustoiminta ja turkulaisen opiskelija-asumisen juuret* (1997) förtydligar kontexten av privatbyggda studenthus i Finland överlag och mera specifikt i Åbo. Med hjälp av miljöministeriets utgåva *Omin avuin, valtion lainoin. Opiskelija-asuntojärjestelmä Suomessa* (1998) av Kalervo Haverinen och Petri Lempinen presenteras utvecklandet av studentbostäder ur ett nationellt perspektiv och det specifika med efterkrigstida privatbyggda studentbostäder till skillnad från senare årtiondens statsgaranterade modeller för bostadsbyggande.

Det sociala byggandets kontext presenteras enligt Fredric Bedoires *Den svenska arkitekturens historia 1800 – 2000* (2015). Den finländska samtida stil- och byggnadshistorian och det sociala bostadsplanerandet i Finland på 1940-talet presenteras utgående från Kirsi Saarikangas *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa* (2002). Paralleller till socialt byggande i form av centralkökshus har också studerats med stöd av Laika Nevalainens och Bianca Gräsbecks pro gradun från år 2012 och 2008.

Arkitekten och hur hans arbete influerats av den funktionalistiska bostadsplaneringen presenteras på basis av *Erik Bryggman* (1965) av Anna-Lisa Stigell, och Helena Soiri-Snellmans *As Oy Atrium. Erik Bryggman ja Turun arkkitehtuuri* (2010). Vid Åbo konstmuseum har också getts ut en katalog om Erik Bryggman år 1967. Riitta Nikulas ”Erik Bryggmanista ja hänen arkkitehtuuristaan” och Erik Bryggmans egen text om funktionalistisk bostadsplanering, ”Den nya bostaden” från Granskaren juli-augusti 1932 ingår i *Erik Bryggman 1891 – 1955 arkkitehti* (1991).

Som stöd för jämförelser med Bryggmans andra byggnader fungerar också Ulrika Gräggs pro gradu – avhandling *Erik Bryggmans Chemikum – ett laboratorium vid Åbo Akademi* från år 1998 och bildmaterial från Bryggmansällskapet. Kåren har tidigare behandlats i seminarieuppsatserna *Åbo Akademis Studentkårs festsal 1935 – 93* av Ulrika Grägg från 1993 och *Gunnar Clements väggmålning i ”Kårens” festsal* från 1985 av Irina Kruskopf år 1985. Byggnaden har dessutom i sina båda byggnadsskeden presenterats i artiklar av Erik Bryggman i tidningen *Arkkitehti – Arkitekten* åren 1937 och 1953.

Åbo Akademis Studentkårs och dess studenthems historia presenteras utgående från Studentkårens historiker *Kårliv under 75 år* (1994) av Johanna Aminoff-Winberg och *Åren vid Kåren. En krönika om kårliv och traditioner vid Åbo Akademis Studentkår under 1920 – 1950-talen* (1999) av Anders G. Lindqvist. Därtill har studentkårens historia behandlats i den av Sonja Svahnström och Lena Marander-Eklund redigerade festskriften *O, gamla klang- och jubeltid, Aboensiska studentminnen* (1994).

1.5 Disposition

För en bättre förståelse av den kontextuella bakgrunden presenteras i nästa kapitel socialt byggande, internationella förebilder för studentboende och hur det utvecklats i Finland fram till 1950-talet. I det tredje kapitlet behandlas arkitekten Erik Bryggman och hans studenthem för Åbo Akademis Studentkår, *Tavasthem* som invigdes år 1950.

Därefter redogörs i kapitel fyra för den form- och stilanalys som gjorts på byggnaden och dess ritningar. Analysens resultat är grupperade i lösningar som kan motiveras med ekonomiska orsaker och i lösningar som i jämförelse med andra byggnader och arkitektens övriga verk kan ses som typiska för samtiden eller den enskilda arkitekten. I det fjärde kapitlet presenteras också de lösningar som kan anses bidra till ökad trivsel i studenthemmet. I kapitel fem granskas huruvida arkitektens lösningar kan anses vara hållbara ur ekologiska, ekonomiska och sociala synvinklar. Avhandlingens resultat presenteras sammanfattas i det sjätte kapitlet.

2 STUDENTBOENDE SOM EN FORM AV SOCIALT BYGGANDE

För en bättre förståelse av kontexten presenteras i det följande kapitlet såväl social bostadsplanering i allmänhet som studenthemsförebilder under den första halvan av 1900-talet. Bland förebilderna finns variation mellan betoning på kollektivitet och individualitet, vilket också syns i byggnadernas form och funktion. I det här kapitlet konstateras hur de funktionalistiska bostäderna planerades för vila, arbete och samvaro. De borgerliga representations- och samvaroutrymmena ersattes med hela familjens gemensamma vardagsrum, vilket också har påverkat planerandet av Tavasthem. Där finns tydliga influenser från funktionalistisk bostadsplanering och därför granskas den samtida bostadsutvecklingen i Finland och funktionalistiska förebilder från Sverige, där byggandet inte stannade upp på grund av kriget i lika hög grad som i övriga Norden. Den efterkrigstida återuppbyggnadsperiodens speciella utmaningar som materialbrist och en ohanterlig inflation är väsentliga att notera för att uppfatta hur byggnads- och planeringsprocessen motsvarat samtida studenthemsprojekt. Förväntningarna på studentboende har ändrat med utvecklingen av boendestandarden i allmänhet. För att kunna föreställa sig hur de arkitektoniska lösningarna har upplevts i sin samtid behöver man också beakta den efterkrigstida bostadsbristen och underhyresalternativens särdrag.

2.1 Socialt bostadsbyggande före och efter andra världskriget

Det sociala bostadsbyggandet har sin grund i 1930-talets lågkonjunktur som förorsakade arbetslöshet och bostadsbrist. I Sverige började *folkhemmet* byggas upp i samband med att Per-Albin Hanssons (1885 – 1946) socialdemokratiska regering inledde sin period 1932. Den sociala bostadspolitikens förebilder fanns i Tyskland och *Neues Bauen* av Peter Behrens (1868 – 1940), Walter Gropius (1883 – 1969) med flera. Ideologiskt stod

amerikanerna Henry Fords (1863 – 1947) och Frederick Winslow Taylors (1856 – 1915) idéer som grund för det nya rationella och standardiserade byggandet vilket möjliggjorde billiga bostäder för den stora majoriteten av befolkningen. I samband med att nationalsocialisterna tog makten i Tyskland stängdes *Bauhaus* och många av de inflytelserika arkitekterna bakom rörelsen emigrerade till USA.¹⁰

De finska arkitekterna sökte efter influenser från Tyskland genom studieresor och från Sverige genom personliga arkitektkontakter och fackskrifter. De nordiska arkitektmötena beredde möjligheter för samarbete och spridning av nya idéer. Erik Bryggman gjorde också studieresor i Tyskland och Skandinavien och samverkade med sina svenska kolleger.

I skiftet mellan 1910- och 1920-talen ett trettiotal centralkökshus i Åbo och Helsingfors. De har ett samband med att det blev ovanligare med tjänstefolk i hemmen. Samtidigt ökade kvinnornas deltagande i arbetslivet utanför hemmen och antalet ensamstående yrkesverksamma kvinnor i städerna. Som exempel kan nämnas Armas Lindgrens och Bertel Liljequists *Eureka* (1923) på Topeliusgatan i Helsingfors. Den skiljde sig från andra samtida centralkökshus med en omfattande servicenivå utöver den i centralköket tillredda maten. Centralkökshuset förblev mest populära bland tjänstemannafamiljer som försökte upprätthålla borgerliga hushållsideal utan egen personal i hemmet eller ensamstående yrkesarbetande kvinnor. Mellan centralköket och lägenheterna byggdes mathissar, med vilka man kunde transportera de färdiga matportionerna och de smutsiga kärlen. I anslutning till mathissen kunde lägenheten ha en liten kokvrå för uppvärmning av rester eller kokande av tevattnen. Kokvråarna var i praktiken dock alldeles för små för mera avancerad matlagning.¹¹

Efter 1940-talet lades centralkökshuset ner en efter en. Som orsaker till det har historikern Anne Ollila identifierat bland annat den höga uppskattningen av husmoderns roll som grundar sig på den livskraftiga och familjecentrerade rurala hushållstraditionen. Den arbetande klassens centralkökshus kunde lätt också stämpas som fattighjälps eller icke önskvärdt stöd i vardagen. I praktiken var den beställda, färdiga centralköksmaten också dyrare än den självlagade maten, vilket gjorde att många föredrog att tillreda maten själv.¹²

I Sverige hade idén om centralkökshus redan tidigare, under 1930-talet, ersatts med kollektivhus. Svenska arkitekter fascinerades då av funktionalistiska utopier och

¹⁰ Bedoire 2015, 248.

¹¹ Saarikangas 2002, 204–206, Gräsbeck, 2008; Nevalainen 2012, 9–11, 72.

¹² Saarikangas 2002, 209.

idén om kollektivhus, som kunde fungera som grunden till ett modernt samhällsliv och befria husmodern från sitt hushållsarbete. Till skillnad från centralkökshusen begränsades det gemensamma i kollektivhusen inte enbart till matlagning och tvättrum, utan de innehöll också otaliga möjligheter till gemensamma aktiviteter.¹³

En inflytelserik förebild av ett kommunistiskt kollektivhus var Moisei Ginsburgs tjänstemannahus *Dom Narkomfina* (1928 – 30) på Bulevard Novinskij 25 i Moskva för individer och familjer. Ginsburgs socialistiska och feministiska modell ger utrymme för variation och personliga val i familjelivet. Det möjliggjordes med kollektiv service som centralkök, dagvård och bibliotek.¹⁴

I Sverige fungerade kollektivhusen som förebilder i planerandet av folkhemmet och hur dess vardagsmiljö skulle påverka familjelivet. En av aktivisterna som förespråkade den nya modersrollen och stödde kvinnors förvärvsarbete genom planering av vardagsmiljön var Alva Myrdal (1902 – 1986) som samarbetade med arkitekt Sven Markelius (1889 – 1972).¹⁵ Kollektivhus planerades också för exempelvis ogifta kontorister. Ett exempel är *Kvinnornas hus* (1937-38) med gemensam matsal och sällskapsrum av Backström & Reinius på Kungsklippan 11 i Stockholm. Andra samtida svenska arkitekter som arbetade med funktionalistiska kollektivhus var Uno Åhren (1897 – 1977) och Eskil Sundahl (1890 – 1974). Den senare planerade på 1930-talet i samarbete med Artur von Schmalensee (1900 – 1972) också Stiftelsen Uppsala Studentbostäders hus och Södermanlands-Nerikes Nations studenthem i Uppsala. Kollektivhusidén förblev slutligen i Sverige en utopi i marginalen. Den fick inte stöd av de allmännyttiga bostadsbolagen, som sina sociala program understödde idén om kärnfamiljen med hemmafru.¹⁶

I Finland byggdes kollektivhus med omfattande service ännu efter andra världskriget, såsom Lotta Svärd-föreningens efterföljares servicehus för kvinnor (1949 – 53) med 279 bostäder på Mannerheimvägen 93 i Helsingfors. Delar av husets service såsom restaurangen, daghemmet, tvätteriet och bastun var också tillgängliga för allmänheten.¹⁷

Stilmässigt skedde på 1940-talet en utveckling mot en mjukare arkitektur efter den renläriga funktionalismens hårda, geometriska former. Enligt Sune Lindström i tidningen *Byggmästaren* berodde det på att den stora allmänheten föredrog en mer

¹³ Trencher 2012, 182.

¹⁴ Trencher 2012, 182.

¹⁵ Saarikangas 2002, 213–215.

¹⁶ Bedoire 2015, 251–253.

¹⁷ Saarikangas 2002, 223–225.

traditionell stil. Arkitekterna verkade också ha fått ett större intresse för psykologiska faktorer och strävade efter en ”förmänskligad” arkitektur. Sven Markelius var inriktad på att söka lösningar på samhällsliga problem. I *Stockholms Byggnadsförenings hus* (1935 – 1937) vid Norrlandsgatan i Stockholm tillämpade Markelius höga, mjuka och runda takformer med stark rymdverkan. Byggnaden hade ett återhållsamt yttre med gul puts och stora glasade ytor till restauranglokalerna. Det inflytande ljuset betonade det skulpturala i rummet.¹⁸ (Bild 1)

Motsvarande utveckling går också att se i Erik Bryggmans arkitektur, som under 1940-talet var mera dekorerad, mjukare och mänskligare än den rena funktionalismen i hans byggnader från 1930-talet. Efter att många av de banbrytande arkitekterna i Tyskland hade emigrerat till USA blev de nordiska arkitektkontakterna såväl via konferenser som vänskap allt viktigare. Tillgången till facklitteratur från andra länder bidrog med nya intryck.

Perioden mellan 1940 och 1955 präglades internationellt av en humanistisk arkitektur som sedan 1947 benämndes *The new empiricism*. Begreppet myntades av tidskriften *The architectural review*, där stilen i ett brittiskt sammanhang beskrevs som en arkitektur präglad av mognad, noggrann undersökning och erfarenhet i kombination med ett socialpolitiskt program, etablerad bostadsforskning och tillvaratagande av traditionella värden. I de nordiska länderna förenades *the new empiricism* med en bostadspolitik som inte satte lågstandard som gräns utan sökte goda bostäder för alla. Som en följd av andra världskriget rådde det fortfarande brist på byggnadsmaterial.¹⁹

Men återbyggnadsperioden handlade inte enbart om en mellanperiod i den finska arkitekturhistorien, en bristfällig parentes mellan 1930-talets rena funktionalism och 1950-talets modernism. Enligt Kirsi Saarikangas har den finska arkitekturhistorien långt skrivits ur modernismens synvinkel med en hög uppskattning av innovationer. Därför har den mera anspråkslösa bostadsarkitekturen fallit utanför fältet för konstvetenskaplig arkitekturforskning. I sin forskning har Saarikangas synliggjort det specifika i 1940-talets bostadsarkitektur och det intressanta i den vardagliga samverkan mellan bostaden, dess invånare och deras funktioner.²⁰

Det speciella för återuppbyggnadsperioden efter andra världskriget var att bostadsbyggare trots materialbristen och den påtvingade sparsamheten strävade efter hållbara materialval och undvek temporära nödlösningar. Funktionalismens arv

¹⁸ Bedoire 2015, 300–301.

¹⁹ Bedoire 2015, 301.

²⁰ Saarikangas 1993, 14.

påverkade bostadsidealerna så att den friska luften, solljuset, hygienin, omgivningen och de praktiska lösningarna för de olika rummens särskilda funktioner betonades i planerandet. Ända fram till början av 1950-talet var byggandet också fortfarande hantverksbetonat förrän betong- och elementteknikerna och det snabba byggandet vann mark närmare decennieskiftet till 1960-talet. Skillnaden mellan teknikerna syns i murandet, sprutrappandet och de för hand framställda detaljerna i 1940-talets och det tidiga 1950-talets byggnader.²¹

Saarikangas kallar återuppbyggnadsperioden efter andra världskriget för den finska bostadsarkitekturens 'guldålder' eftersom bostäder då blev viktigare än någonsin före eller efter. Många begåvade unga arkitekter arbetade då med att utveckla boendet. Erik Bryggman tillhörde en äldre generation med starka kontakter till svenska kolleger och i hans samtida bostadsarkitektur går det att hitta många paralleller till såväl Sven Backström (1903 – 1992) och Leif Reinius (1907 – 1995) som Eskil Sundahl (1890 – 1974) och Artur von Schmalensee (1900 – 1972). Backström, Sundahl och von Schmalensee hade alla varit verksamma vid Kooperativa Förbundets arkitektkontor (KF), på 1930-talet Sveriges största arkitektbyrå där funktionalistiskt formspråk förenades med socialt engagemang. Arkitektkontoret hade ett stort inflytande över den svenska arkitekturen på 1930- och 1940-talen.²²

I Sverige hade kriget inte stört bostadsbyggandet i samma grad som i Finland och i Norge. Därför hade de funktionalistiska sociala bostadsmodellerna där kunnat utvecklas vidare på ett annat sätt. Efter de nedlagda kollektivhusidéerna koncentrerade man sig på att rationalisera hushållsarbetet i hemmen och planera fungerande rumsfördelning i sparsamma utrymmen. Banbrytande inom området ansågs Sven Backström och Leif Reinius med sina *terrasshus* och *stjärnhus* i Stockholmsförorten Gröndal (1944 – 1946) och *punkthus* på Danviksklippan (1943 – 1945) i Stockholm (bild 2–4). Kännetecknande för dem var de varma naturnära färgerna i fasaderna och hur arkitekterna tog hänsyn till den omgivande naturen och terrängen, till dagsljusets skiftningar enligt solens rörelse under dagen. Likheter till Erik Bryggmans bostadsarkitektur i skiftet mellan 1940- och 1950-talen går att hitta i de tidstypiska sadeltaken, fönstren, de varmt gulrappade fasaderna men framför allt i hänsynen till omgivningen, ljuset och växtligheten.²³

²¹ Saarikangas 2002, 385, 471.

²² Bedoire 2015, 268.

²³ Saarikangas 2002, 345–349.

Till skillnad från det borgerliga hemmet från början av 1900-talet planerades bostäderna på 1940-talet utgående ur funktionalistiska ideal för vila, arbete och samvaro och främst som privata utrymmen för familjen. Det moderna sociala livet försiggick utanför hemmet, i offentliga och gemensamma utrymmen i stadsmiljön. Tanken om hembiträden blev gammalmodig och köket minskade till att omfatta bara det väsentligaste för familjens eget hushållsbruk. Antalet sovrum däremot ökade därför att det ansågs viktigt med mera privata utrymmen för de olika familjemedlemmarnas vila och sexuella samvaro. Köket placerades intill tamburen för att förenkla transporten av varor. Bostaden planerades inte längre som ett representationsutrymme för socialt umgänge, utan i första hand som dels privat, dels delat utrymme för dess invånare.²⁴

Objektet för den här avhandlingen, Erik Bryggmans studenthem *Tavasthem*, är planerat i slutet av 1940-talet. Mycket av det tidsenliga bostadsplanerandet som presenterats i det här kapitlet påverkade utformandet av studenthemmet. Dess särart kommer också från att det planerats för en viss invånargrupp, studerande. I det följande kapitlet presenteras förebilder som kan anses ha påverkat planerandet av den funktionen i byggnaden.

2.2 Internationella förebilder för studentboende

Idén om studentboende har under olika tider haft ett samband med en strävan att kontrollera studentkullarnas uppväxt till ett önskvärt medborgarskap. I Finland har förebilderna för studentboende hämtats från väst, främst Sverige och den anglosaxiska universitetsvärlden med sina kampusområden. Men det fanns också andra modeller för studentboenden från början av 1930-talet att ta ställning till.

Åren 1930 – 32 planerade Le Corbusier ett studenthem för studerande från Schweiz vid *Cité Universitaire* i Paris åren. Byggnaden som kallas *Swiss Pavillion* är en rektangulär kloss byggd på pelare. Den har tre identiska våningar med avskalade studentrum som alla vetter söderut längs en rak korridor. Förnuftet framom känslan och de rena geometriska formerna fungerade som ledtråd för de privata bostadsutrymmena. Upprepade, asketiska grundenheter planerades för att erbjuda optimal studiero. De gemensamma utrymmena är placerade i en skild del av byggnaden med mera organiska former som samverkar med omgivningen direkt på marknivå.²⁵ (Bild 5)

Le Corbusiers *Swiss Pavillion* är jämförbar med den samtida sovjetmodellen för högskolors studentboende *the collective dormitory* (1928 – 30), Ivan Nikolajevs

²⁴ Saarikangas 2002, 256–257.

²⁵ Trencher 2012, 182–183.

experimentella kollektiva²⁶ studenthostell för 2000 studenter i Moskva. (Bild 6) Helheten bildas av två delar med var sin funktion, en sovrumsenhet i åtta våningar i anslutning till en lägre byggnad med delade utrymmen som matsal, idrottshall, tvättstuga, samvaro- och studieutrymmen. Sovrummen var planerade för två personer var, men de var så trånga att invånarna verkligen behövde andra delade utrymmen för alla aktiviteter. Människosynen bakom planerandet underströk det nya revolutionära samhällets ideologi. Individen hade endast utrymme att vara aktiv som en del av det socialistiska kollektivet. Byggandet av dylika boendehelheter motiverades ändå inte med önskan att omforma invånarna, utan utgående från deras existerande behov till kontakter och samverkan med varandra.²⁷

Trots sin förkärlek för det rationella, sin idé om det asketiska och privata studieutrymmet och sitt intresse för de kommunistiska kollektivhusmodellerna poängterade Le Corbusier också behovet av variation, dekoration och arkitektonisk glädje i alla delade utrymmen för fritid och samvaro. Det asketiska kunde enligt honom reserveras för de privata studierummen, med klosterceller som förebilder.²⁸

I Förenta staterna planerade Erik Bryggmans samtida Alvar Aalto år 1949 studentinternatet *Baker House* vid Massachusetts Institute of Technology (MIT). (Bild 7) I motsats till Le Corbusiers bostadsmodeller och de sovjetiska kollektivhusen var *Baker House* avsedd att vara ”en hyllning till individualismen”. Uppdragsgivarna betonade behovet för humanistiska strukturer som stöder individen i en modern social kontext som domineras av vetenskap och teknologi.²⁹ Aaltos lösning på mittkorridorsmodellen var att göra den böljande organisk i stället för att vara en rak sträcka. Den böljande rytmen indelade studentrummen i hanterliga enheter och fungerade som en kontrast mot det geometriskt raka som annars lätt förknippas med exakta naturvetenskaper och teknologi. I *Baker House* fanns det både delade och enskilda bostadsrum, som hade tvättfat inne i rummen. Rumsfördelningen i varje våning var unik och den långa korridoren avbröts av större samlingsutrymmen. De var avsedda för spontana möten och samvaro utanför de privata bostadsrummen. Samlingsutrymmena hade bekväma sittgrupper vid stora fönster samt grönväxter och öppna spisar. Det inkommande ljuset, öppenheten och utsikterna spelade en stor roll i de gemensamma utrymmena.³⁰

²⁶ *communal* på engelska

²⁷ Trencher 2012, 181.

²⁸ Trencher 2012, 183.

²⁹ Trencher 2012, 177–178.

³⁰ Trencher 2012, 188–189.

Det starkaste inflytandet inom studentboende verkar ändå ha kommit till Finland från Sverige. Under 1930-talet lät studentkårer och nationer i Sverige bygga studenthem på centralt belägna tomter intill universiteten. Via donationer förvärvad förmögenhet gjorde det möjligt för nationerna exempelvis i Uppsala att köpa upp attraktiva tomter. Motiveringen bakom behovet att få bo centralt var studierna som pågick alla tider av dygnet. Av samma orsak fästes också uppmärksamhet vid ljudisoleringen och vid behovet av studiero. Studentkontakterna mellan Åbo och Uppsala var aktiva.

I Bryggmans arkiv fanns också tidningsurklipp som presenterar de tidigaste studenthemmen i Uppsala. Där presenteras Uppsala studentkårs samt Södermanlands-Nerikes och Värmlands nations studenthem som tidiga förebilder inom modernt studenthemsbyggande. Det utmärkande för dessa är fungerande ljudisoleringar och materialval.³¹

De internationella förebilderna som har påverkat studentboende i Finland förmedlades dels via fackskrifter, dels via personliga kontakter mellan arkitekter och akademiker. Men det fanns också inhemska förebilder, vilka kommer att presenteras närmare i följande kapitel.

2.3 Studenthem i Finland före 1940

I början av 1900-talet var antalet studenter vid Helsingfors universitet ännu lågt. Utbildningens ärtflighet var hög och de få studeranden som kom från andra orter bodde vanligtvis som underhyresgäster. Helsingfors universitets studentkårs *Gamla studenthus* av Axel Hampus Dahlström från 1870 byggdes främst för att svara på studerandes behov av mötes-, fest- och biblioteksutrymme.³²

Gamla studenthuset fick länge fungera som förebild för efterföljande studenthus. Byggandet av särskilda studentbostäder i anknytning till studenthusen på 1930-talet var enligt Petri Lempinen den största enskilda förändringen i utvecklingen av idén om studenthuset.³³ Orsaken till att det blev aktuellt att bygga studenthem i samband med studenthusen i Finland har ett samband med de nya behoven på det studiesociala området på 1930-talet. Antalet studenter från andra orter ökade och deras familjebakgrund blev mera varierande. Studenternas sociala status sjönk samtidigt som individualistiska ideal i samhället förlorade mark. Roosevelts The New Deal i USA, den tyska nationalsocialismen och den svenska socialdemokratin fungerade som förebilder

³¹ Arkitekturmuseets Bryggmansamling, pärm 1, Åbo Akademis Studentkårs Kårhus och Studenthem. Utdrag ur oidentifierad facktidning, presenterar svenska studentbostäder i Uppsala.

³² Klinge, 1990, 9–10, 20–21; Lempinen 1998, 16–17.

³³ Lempinen 1993, förord.

för en utveckling där statens roll i frågan om förbättrandet av medborgarnas sociala förhållanden förstärktes. 1930-talet var ändå fortfarande en tid av privat byggande i Finland och studenterna blev tvungna att åtgärda bostadsproblemet genom egna byggprojekt inom sina studentkårer och nationer.³⁴

Det finns några tidiga exempel på lösningar från det tidiga 1900-talets Helsingfors där nationer med studerande från andra orter byggde studenthem i anslutning till sina nationshus. *Karjalaisten talo*³⁵ på Elisabetsgatan 17 i Kronohagen var ett ambitiöst projekt vilket byggdes som bostadsaktiebolag med inledningsvis två lägenheter reserverade åt nationsmedlemmar. Byggnaden invigdes 1910 men gick dessvärre i konkurs redan 1916.³⁶ I samband med de österbottniska nationernas gemensamma nationshus *Ostrobotnia*, som stod färdigt 1912 invigdes ett studenthem år 1928. Nationshuset *Hämäläisten talo*³⁷ med studenthem invigdes 1931.³⁸

Teknologernas *Teekkarila*³⁹ på Lönnrotsgatan 27 invigdes likaså år 1931. Förutom 24 stycken två personers rum hade byggnaden också uthyrda butiksutrymmen i bottenvåningen, en skjutbana i källaren samt gymnastik- och tennishall på vinden. Idrottsutrymmena var nödvändiga för att motivera statslån för byggprojektet. *Teekkarila* räknas som det tidigaste exemplet av studenthem i Finland, som en byggnad som tillkommit särskilt för det syftet. Studenthemmet var reserverat enbart för manliga studerande och i servicen ingick städning och rena lakan. År 1934 grundade teknologflickorna sin egen förening *Naisten Klubi*. Studenthemsvåningen *Tyttöteekkarila* stod färdig år 1940 i vindsvåningen i *Teekkarilas* grannhus, något försenat på grund av vinterkriget.⁴⁰

I samband med byggandet av Kårhuset (1936) för Åbo Akademis Studentkår planerades redan ett studenthem i anslutning till det. (Bild 8, 9) Meningen var att byggnaden skulle resas senare på den plats där det gamla kårhuset i trä stod. Då trähuset förstördes vid en kraftig eldsvåda inför valborg 1939 räknade studentkåren med att komma igång med byggnadsarbetet. Men den 30 november samma år började vinterkriget.⁴¹

³⁴ Lempinen 1998, 21–22; Puro 2009, 12.

³⁵ Karelarnas hus, Karelska nationen vid Helsingfors universitet.

³⁶ Lempinen 1993, 70–72.

³⁷ Tavastlänningarnas hus, Tavastlands nation vid Helsingfors universitet.

³⁸ Lempinen 1998, 20.

³⁹ Ursprungligen *Teikkarila*, namnändring 1932. Byggdes av dåvarande finskspråkiga nationen utan Teknologföreningen, inte hela studentkåren.

⁴⁰ Nykänen & Kohonen 2003, 31–32., Puro 2009, 14.

⁴¹ Lempinen 1998, 26.

2.4 Studentboende i urbaniserande Finland efter andra världskriget

Åren under och efter vinter- och fortsättningskriget och kriget i Lappland (1939–1945) präglades av bostadsbrist. Efter kriget var fler än var tionde finländare utan bostad. Förutom bostadsbristen som uppkom till följd av förstörda byggnader var 100 000 familjer från de evakuerade områdena i behov av nya hem.⁴²

Särskilt i städerna byggdes väldigt litet under de här åren och i de stadsbostäder som fanns omplacerades bostadslösa av olika slag: likväl släktingar och bekanta som helt okända och oönskade underhyresgäster. År 1945 registrerades 90 000 bostadslösa stadsbor i Finland utan bostad, en siffra som på den tiden vilket motsvarade 10 % av alla invånare i städerna och tätorterna. Familjer stod i förtur inom bostadsregleringen och anordnandet av underhyresarrangemang. För ensamstående återstod ofta temporära härbärgen, vandrarhem eller vänners och släktingars lägenheter som det enda alternativet. Skydd för kyla och matlagingsmöjligheter var inte alls några självklarheter under den här tiden. Materialbristen och det långsamma återuppbyggandet rådde inte snabbt bot på problemet. År 1950 registrerades fortfarande över 22 000 stadsbor som inte hade någon stadigvarande bostad. 90 % av dem var ensamstående. Av alla dem som hade bostad var till och med 22 000 personer underhyresgäster i samma rum med den egentliga invånaren.⁴³

Efter kriget skulle också krigsveteraner återuppta studierna och nya studentkullar inleda sina studier. Som ensamstående hade de allra svårast att hitta hyresrum, också unga par behövde ofta bo hos sina föräldrar tills de lyckades hitta ett eget hem. Antalet studerande från andra orter hade vuxit kraftigt i universitetsstäderna sedan 1930-talet, samtidigt som allt flera sökte efter nya möjligheter och arbeten i städerna. Under läsåret 1945–46 inkvarterade Finlands Studentkårers förbund studerande i Helsingfors temporärt i baracker. Året därpå arrangerades boende för studenter som invalidiserats i kriget. De här tillfälliga lösningarna räckte ändå inte till och många studerande i Helsingfors var tvungna att avbryta sina studier och återvända till hemorten i brist på bostad.⁴⁴

Återuppbyggandet efter kriget hjälpte inte heller till i bristen på underhyresbostäder då bostadsidealerna ändrades till mera privata och de nybyggda bostäderna inte längre hade skilda rum för tjänstefolk. Det här medförde att hyreskostnaderna på de befintliga alternativen steg snabbt och att många studerande också därför var tvungna att

⁴² Malinen 2015, 128.

⁴³ Malinen 2015, 127–128, 131–132.

⁴⁴ Puro 2009, 12.

antingen bo trångt eller helt och hållet avbryta sina studier. Trångboddheten medförde hygienproblem och det kunde vara svårt att koncentrera sig på studierna med hyresvärdar som blandade sig i allt från användande av belysning till matlagning. Hyresvärderna vill i regel också bestämma över vilka tider som man fick vara vaken och röra på sig.⁴⁵

Samtidigt präglades tiden efter kriget av en stark framtidstro och talkoanda. Samhällsfreden och den materiella tryggheten uppskattades högt. Till saken hörde att man förväntades klara sig på egen hand och den nya bostadsproduktionen skedde i huvudsak med privata medel.⁴⁶

För att åtgärda bristen på studentbostäder på 1940-talet behövde studentkårerna och nationerna ta itu med problemet och samla ihop finansieringen med privata medel genom kampanjer, insamlande av donationer och försäljning av bristvaror. Såväl Helsingfors Universitets Studentkår (HUS), Åbo Akademi Studentkår (ÅAS) som Tekniska Högskolans Studentkår (THS) fick imponerande kaffedonationer från Sydamerika och finska ingenjörer i USA hade samlat medel för en Chevrolet-personbil som teknologerna i Helsingfors sålde till Folkpensionanstalten.⁴⁷

Studentkåren vid Helsingfors universitet inledde våren 1946 byggarbeten för Domus Academica ritad av Pauli Salomaa, en fyra byggnaders helhet som var planerad för 1000 invånare. Husen A och B med sina sex våningar stod färdiga 1947, det tredje C-huset år 1952. Hela projektet slutfördes med D-huset 1968. A- och B-husen planerades med en mittkorridorslösning med delade rum som skulle utnyttjas som sommarhotell utanför terminerna. Domus uppfattas ändå inte som företrädare av mittkorridorslösningen i ett studenthem. Enligt Lempinen hämtades modellen från Uppsala Studentkårs studenthem som byggdes redan 1929-30. Det speciella med Domus A och B var samvarorummet med kokvrå i ändan av korridoren. Det fungerade som ett utrymme där invånarna kunde träffa sina gäster och varandra utan att störa rumskamratens studier; något som också fanns i form av våningskök i de tidiga förebilderna i Uppsala. Rummen hade öppna utsikter åt flera håll, mot den obebyggda grusplanen intill, mot Sandudds begravningsplats och ut över havet.⁴⁸ (Bild 10)

Vid Finlands studentkårers förbunds förbunds dagar 1947 och förbundets förhandlingsdagens serviceutskott⁴⁹ 1949 behandlades bostadsfrågor som en central del

⁴⁵ Nykänen & Kohonen 2003, 39.

⁴⁶ Lempinen 1998, 27, med hänvisning till Juntto 1990, 227.

⁴⁷ Lempinen 1993, 5; Nykänen & Kohonen 2003, 83; Puro 2009, 15.

⁴⁸ Lempinen 1997, 173 och 1998, 30-31; Klinge 1990a, 264-265.

⁴⁹ *Huoltojaosto* på finska.

av studentkårernas nya intressebevakningsroll i utvecklandet av konkreta studieförutsättningar. Av studentkårerna hade bara Studentkåren vid Helsingfors Universitet och Åbo Akademis Studentkår hunnit skrida till praktiska åtgärder på byggfronten. Teknologerna var på god väg med medelinsamlingen och flera andra organisationer smidde redan planer på egna studentboenden.⁵⁰

Förebilderna hämtades från Sverige, där ett målmedvetet och omfattande byggande av studentbostäder hade inletts genast efter andra världskriget. I landets största universitetsstad Uppsala erbjöds en plats på ett studenthem åt till och med hälften av studeranden i staden. I Sverige förekom också ett statsgaranterat stöd för byggande av studentboenden. Därtill var de svenska kommunerna tvungna att erbjuda kostnadsfria tomter för studenthemsbyggande.⁵¹

De täta kontakterna med Uppsala resulterade i en nordisk konferens för studentbyggande i november 1949. Konferensens huvudsakliga fokus var inte i studenthemmens ekonomi, utan i arkitektur och byggande. I sitt tal betonade Uppsala universitets dåvarande rektor Fredrik Berg vikten av hemtrevlighet, individualitet och trivsam omgivning. De stora fastigheterna eller studentbymodellerna upplevdes i Sverige som hot mot dessa.⁵² I Finland däremot drömde teknologerna redan stort om sitt kampusområde i Otnäs, som de aktivt samlat in pengar för under 1940-talet och vars tre första studentbostadshus invigdes i november 1950.⁵³

Åbo Akademis Studentkårs studenthem, också känd som Tavasthem, invigdes 1950. Samma år publicerade Finlands Studentkårers förbund i samarbete med Sosiaalinen Tutkimustoimisto⁵⁴ en nationell undersökning om boende. Tre fjärdedelar av alla universitets- och högskolestuderande i landet deltog i undersökningen. Hälften av alla studenter bodde hösten 1949 som underhyresgäster, var tionde student hos släkt och vänner och bara åtta procent av studenterna var primära hyresgäster. 12 procent av respondenterna bodde med full pension. I Åbo hade 48 procent av respondenterna ett eget rum. Den genomsnittliga hyran för ett inrett hyresrum var i Åbo då 1350 mk i månaden. Särskilt för kvinnliga studerande var det vanligt förekommande att ersätta en del av hyran med arbetsinsats såsom barnpassning, hushållsarbete och kontorsarbete.⁵⁵

⁵⁰ Lempinen 1998, 29; Lempinen 1990, 32.

⁵¹ Lempinen 1998, 52; Puro 2009, 18.

⁵² Lempinen 1998, 34.

⁵³ Nykänen&Kohonen 2003, 114.

⁵⁴ Den sociala forskningsbyrån, egen översättning.

⁵⁵ Lempinen 1990, 32 med hänvisning till Ylioppilaslehti 8.9.1950.

1951 byggde Svenska Handelshögskolans Studentkår (SHS) studentbostäder i samarbete med högskolan. I Åbo inledde Turun Yliopiston Ylioppilaskunta (TYO) byggarbetena för sina studenthus ritade av Erik Bryggman på Rektorsåkersgatan 4, där studenthemmet var den första byggnaden som färdigställdes 1952. Festsalsbyggnaden och idrottsutrymmen som den första simhallen i Åbo fick vänta till 1954. Flera studentbostäder, nationsutrymmen, ett bibliotek och ett kapell färdigställdes 1956 och 1960.⁵⁶

3 ERIK BRYGGMANS TAVASTHEM

Vid tidpunkten för byggandet av Tavasthem var Erik Bryggman redan en etablerad arkitekt i Åbo. Han hade i hög grad påverkat stadsbilden i Åbo och arbetat med flera projekt vid Åbo Akademi. Studenthemmet hade planerats preliminärt redan i samband med byggandet av Kårhuset (1936) och stadens finska studentkår, Turun Yliopiston Ylioppilaskunta, anlidade Bryggman för sina husprojekt på 1950-talet.

I det här kapitlet presenteras arkitekten Erik Bryggman med betoning på hans bostadsarkitektur. Fokus ligger dels på tillkomsten av Tavasthem, dels på själva byggnaden.

3.1 Erik Bryggman (1891 – 1955)

Erik Bryggman (1891 – 1955) var huvudsakligen verksam i Åboregionen. Han var elev till Armas Lindgren vid Tekniska högskolan i Helsingfors 1910-16 och arbetade där vid olika arkitektbyråer tills han år 1921 återvände till sin hemstad Åbo för att delta i restaureringen av Åbo Domkyrka.⁵⁷ (Bild 11)

Enda från studietiden samlade Bryggman internationella intryck genom resor. Tillsammans med Hilding Ekelund (1893 – 1984) for han åren 1910 – 1916 flera gånger till Danmark och Sverige. En resa till Italien gjordes i maj 1920.⁵⁸ Efter det klassiska inflytandet från Italien sökte Bryggman nya intryck av den i facktidningar ofta behandlade rationella arkitekturen genom att resa till Österrike och Tyskland.⁵⁹

⁵⁶ Lempinen 1998, 37–38.

⁵⁷ Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, kiteytyneen ihmisyyden arkkitehti”, <http://www.bryggman.fi/suomi/erik-ja-carin-bryggman/erik-bryggman/esittely-4/> 7.2.2016.

⁵⁸ Stigell 1965, 8-12.

⁵⁹ Stigell 1965, 24.

Efter flytten till Åbo grundade Bryggman 1923 en egen arkitektbyrå, som avsiktligt hölls behärskat liten, som mest med fyra till fem anställda.⁶⁰ Under de tidiga åren av Finlands självständighet på 1920-talet ordnades många arkitektutävlingar och Bryggmans byrå deltog i många av dem med god framgång.⁶¹

Till verk som fått mest uppmärksamhet kan räknas den helhet på Universitetsgatan i Åbo som utgörs av bostadshuset *Atrium* (1927), hotell *Hospits Betel* (1929) och *Försäkringsbolaget Sampos* kontors- och affärshus (1937–38). Till de mest kända verken hör också *Boktorner* för Åbo Akademis bibliotek (1935) och *Uppståndelsekapellet* (1941) i Åbo.⁶²

Bryggmans stil utvecklades från en 1920-talets italienskt färgade nyklassicism mot 1930-talets tyskinfluerade funktionalism och därefter till en mjukare, mera human och dekorerad sen funktionalism på 1940-talet. Styrkorna i Bryggmans arkitektur är många. De går att hitta såväl i interiörernas mångfald och variation som i förhållandet mellan byggnaden och dess omgivning. Växtligheten, variationen i terrängen och utsikten är centrala för helhetsupplevelsen av Bryggmans arkitektur. Bryggman hade också en konstnärsutbildning, vilket syns i hans skisser och ritningar, i vilka han ville att de mjuka skisserade blyertslinjerna skulle kvarstå. Växtligheten kring byggnaden skulle tecknas in med omsorg. Bryggman var aktiv under en period då det ännu var möjligt att förverkliga de känsliga detaljerna genom hantverk i stället för att tillämpa industriella moduler.⁶³

Ända sedan 1920-talet visade Erik Bryggman ett starkt intresse för bostadsplanering. Utöver *Atrium* ritade Bryggman på 1920-talet också bostadshusen *Brahegatan 9* (1924) och *Klockringaren* (1925), båda i nyklassisk stil. Också *Seurahuone* (1928) hade inledningsvis bostäder och restaurang, men övergick senare till att fungera som hotell.⁶⁴

Bryggmans personliga bibliotek innehöll den svenska John Åkerlunds *Arbetarebostäder vid industriella verk* (1917) och Heinrich Tessenows *Hausbau und dergleichen* (1916). Han beställde också på internationella facktidskrifter från Finland, Danmark, Sverige och Tyskland. På 1910- och 1920-talen har han influerats av Sigurd

⁶⁰ Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, kiteytyneen ihmisyden arkkitehti”, <http://www.bryggman.fi/suomi/erik-ja-carin-bryggman/erik-bryggman/esittely-4/> 7.2.2016.

⁶¹ Stigell 1965, 19.

⁶² Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, kiteytyneen ihmisyden arkkitehti”, <http://www.bryggman.fi/suomi/erik-ja-carin-bryggman/erik-bryggman/esittely-4/> 7.2.2016

⁶³ Bennett 1986; Bryggman, Erik ”Den nya bostaden” i *Granskaren* juli-augusti 1932. Ingår i Nikula 1991, 268-269; Nikula 1991, 9, 12, 57, 62–67.

⁶⁴ Nikula 1991, 20–23.

Lewerenz samt arkitekterna Sven Markelius och Gunnar Asplund, som han senare blev god vän med. Alla tre arkitekter finns representerade i Erik Bryggmans privata urklippsverk.⁶⁵

Åren 1927 och 1928 hade Bryggman bekantat sig med Joseph Hoffmans arbete vid ”Wiener Werkstätte” i Österrike, med utställningarna ”Haus und Wohnung” och ”Heim und Technik” i München. Han besökte också bostadsområdena *Siedlungen* i Frankfurt am Main och Stuttgart.⁶⁶ Under de här resorna blev Bryggman övertygad om hur ”byggnadens syfte, den funktionella formen, får levandegöra byggnaden och ge den dess karaktär”.⁶⁷ Han lade också särskild uppmärksamhet vid ”den säkerhet och charm varmed de inlagts i landskapet” och ”i den sakliga och genomarbetade detaljutformningen”.⁶⁸

I tidningen *Granskaren* publicerades 1932 Bryggmans artikel ”Den nya bostaden”, i vilken han betonade hur tillgången till sol, luft och ljus blev den nya funktionalistiska bostadens främsta mål. Tillgången kunde säkras genom uppförande av lamellhus i stället för slutna kvarter, som skymmer ljuset för de nedersta våningarna och begränsar möjligheterna till variation i våningshöjden och gatornas bredd. Bryggman poängterade också hur de nya öppna kvarterslösningarna möjliggör en uppluckring av hela stadsbilden då gränserna mellan offentliga parker och växtligheten mellan husen kan utsuddas. Den nya bostaden skulle enligt Bryggman också vara så billig som möjligt. Dessutom skulle den minsta möjliga bostadsytan ha den största möjliga bostadseffektiviteten i form av hygien, trevnad och bekvämlighet. Den bästa trevnaden kan åstadkommas genom att beakta ”det mänskliga livets behov av avskildhet och samvaro.” Det här kan enligt Bryggman nås genom att möjliggöra en levande kontakt med sol, luft och vegetation och genom att öppna bostaden utåt. ”Det är i denna inres kontakt med det yttre, i denna växling mellan slutet och öppet, vår tids nya rumskänsla, det vidgade rumsbegreppet, klarast kommer till uttryck.” Som motvikt till det öppna och gemensamma behöver varje invånare också en avskild vrå för vila och arbete.⁶⁹

Bryggman förverkligade sina tankar om den goda bostadsplaneringen under 1940-talets återuppbyggnadsperiod med bostadshus för arbetare och arbetsledare vid *Vuoksenniska järnindustri* (1945 – 47) och *Fartygsindustrins bostadsområde* i Pansio, 6 km från Åbo (1946 – 48). Det senare berömdes särskilt som ett exempel på hur man

⁶⁵ Nikula 1991, 17, 20.

⁶⁶ Stigell 1965, 24-26.

⁶⁷ Stigell 1965, 24.

⁶⁸ Bryggman 1932 ”Den nya bostaden” ur Nikula 1991, 270.

⁶⁹ Bryggman 1932 ”Den nya bostaden” ur Nikula 1991, 268–270.

inom strikta kostnadsramar kan skapa trivsamma helhetsmiljöer av industriellt producerade byggnader. Vid *Västra Strandgatan 21* i Åbo förverkligades under åren 1949–51 Bryggmans första bostadshus inom ramen för arava-bestämmelserna. I Tammerfors byggdes *Oy Finlayson Forssa Ab:s* bostadshus vid Tavastparken i olika etapper under åren 1950–56. Projektet utgör ytterligare ett exempel på social bostadsplanering. Det höga tornhuset på 14 våningar, också känt som *Impilinna* innehöll ettor för ensamstående kvinnliga fabriksarbetare. De låga bostadshusen som ramade in tomten innehöll familjebostäder. På den skyddade innergården byggdes ett daghem, ett bibliotek, föreningsutrymmen och övriga gemensamma utrymmen.⁷⁰

Vid Åbo Akademi ritade Bryggman också en byggnad för den kemisk-tekniska fakulteten vid Åbo Akademi *Chemicum* (1948 – 1950).⁷¹ I Arkitekturmuseets Bryggman-samling finns också ritningar och dokument angående ett planerat bostadshus i sju våningar för Åbo Akademi på adressen Stora Tavastgatan 30.⁷² Åbo Akademis Studentkår (ÅAS) anlätade Bryggman för planerandet och byggandet av ett eget kårhus och studenthem, vilka presenteras närmare i följande kapitel.

3.2 Planerandet och byggandet av ett studenthem intill Kårhuset (1936)

År 1935 anlätades arkitekt Erik Bryggman av Åbo Akademis Studentkår för att planera ett kårhus vid Tavastgatan 22, på tomt 3 i kvarter 3 i den andra stadsdelen i Åbo. På tomten fanns redan ett längs med Tavastgatan uppfört trähus, som användes som samlingshus för kåreniterna. Dessutom fanns inne på gården en källare med välvt tak. Bryggman lyckades kombinera båda redan existerande byggnadsdelar med det funktionalistiska nybygget. (Bild 12–14) Den gamla ölkällaren från 1500-talet fick bli ett artistrum i anslutning till scenen i Kårhusets festsal. Byggnadskroppen placerades vinkelrätt mot Tavastgatan och det äldre trähuset längs med Tavastgatan förenades med aulautrymmen på första våningen. Enligt Stigell lär samtida fackmän ha fascinerats av linjers, ytors och volymers enkla samspel inom en given begränsande ram. De stora fönstren från festsalen öppnar sig västerut mot den lummiga innergården, som Bryggman ville bevara som en del av helhetsupplevelsen.⁷³

Redan bland ritningarna från 1935 hittar man planer på det kommande studentboendet, i det skedet ännu planerat som en längre byggnadskropp längs med hela

⁷⁰ Nikula 1991, 54–56.

⁷¹ Grägg 1998

⁷² Arkivstudier vid Arkitekturmuseet 29.1.2016

⁷³ Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, Arkkitehtuuri Turussa, Kåren”, <http://www.bryggman.fi/index.php?page=turussa&hash=karen>, 25.1.2016; Stigell 1965, 40.

Tavastgatan. (Bild 8) Fasadritningarna för det planerade studentboendet skiljer sig från det senare förverkligade genom bland annat portgångens placering och höjden på tre våningar, något som inte skulle ha inneburit så stor höjdskillnad med Kårhuset som den senare förverkligade byggnaden med sina fem våningar. (Bild 9)

År 1939 föreslogs verkställande av studenthemsplanerna. Motiveringen var den att hyresnivån i staden hade stigit och att antalet studerande från andra orter hade ökat. Åbo Akademis stiftelse önskades som samarbetspart i projektet och en byggnadskommitté grundades. I samband med anskaffningen av det första kårhuset 1925 och byggandet av det egna kårhuset 1936 hade stiftelsen också bistått studentkåren med förmånliga lån. Byggandet av ett studenthem i stället för det gamla kårhuset i trä verkade bli allt mer sannolikt då trähuset förstördes i en kraftig brand natten mot valborgsmässoaftonen 1939. Samma höst började dock vinterkriget och byggandet måste vänta.⁷⁴

Efter vinter- och fortsättningskriget återupplivades byggnadskommittén. Under kriget hade Kåren emottagit generösa donationer och testamenterade medel, vilka hade utökat byggnadsfonden till 4,5 miljoner dåvarande mark år 1946. Den beräknade slutsumman för studenthemmet låg då på 30 miljoner mark och studenterna skred till insamlingsarbete genom insamlingar och donationer. Insamlingarna var flera och gjordes på mångahanda sätt. Till dem hörde listinsamling, direkta kontakter till företag, kommuner och organisationer, liksom även tidningsannonser för postgiroinsamling. I ett reklamblad från våren 1947 presenterades projektet på följande sätt:

Svensk ungdom från hela vårt land samlas vid Åbo Akademi. Blivande ingenjörer, präster, lärare, ekonomer, tjänstemän och affärsmän få här sin högskoleutbildning på sitt eget modersmål. 700 är de i detta nu och av dem är 50 % icke-ortsbor. DE BEHÖVA BOSTAD – och mer än så. De behöva lugn arbetsatmosfär och trevnad. De behöva ett HEM. HJÄLP DEM ATT BYGGA DET. Byggnadskostnaderna beräknas stiga till 30 miljoner mk. BETÄNK HUR SVÅR BOSTADSNÖDEN ÄR. ALLAS HJÄLP BEHÖVS.⁷⁵

För att tilltala en bred allmänhet motiveras penninginsamlingen i den ovanstående texten med den svåra bostadsnöden som kräver allas insatser och den omfattande nyttan av studierna för hela Svensk-Finland. Projektet presenteras som byggande av ett hem med lugn arbetsatmosfär och trevnad till skillnad från gemene studentbostad.

För varje donation på 500.000 mark fick donatorn namnge ett studentrum och rätten att fastställa vissa stipulationer för dess användning.⁷⁶ Det totala antalet

⁷⁴ Aminoff-Winberg 1994, 50; Lempinen 1998, 26.

⁷⁵ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Reklambroschyr för insamlingen som pågick fram till 31.5.1947.

⁷⁶ I det här sammanhanget kan donatorernas rätt att komma med stipulationer för rummen som de finansierade problematiseras. För 500.000 dåvarande mark kunde en donator få rummet namngivet efter sig och de stipulationerna som donatorerna yrkade på för användningen tilltalade inte alltid studenterna,

'stordonatorer' blev slutligen 28 och Bryggman ritade textmodellerna för rumsnamnen till dörrarna.⁷⁷ (Bild 15) Akademifruarnas syförening, Röda korset och gamla kårmedlemmar hjälpte till med penninginsamlingen och donerade arbetsredskap till bygget. För att underlätta materialbristen emottogs bland annat läderhandskar, kängor, bräder, battens och spik samt gamla brädstuppar med spik att dra ut.⁷⁸ På motsvarande sätt som för andra samtida studenthemsbyggen i Helsingfors spelade till Nord- och Sydamerika emigrerade tidigare kårmedlemmars donationer en stor roll för ÅAS, som fick en kaffedonation från Buenos Aires. Diplomekonomen Matts Grönlund hade startat en insamling för bygget och köpt 6000 kg kaffe. Det rostades, förpackades och distribuerades av Paulig. Kåren fick ett specialtillstånd att sälja "Civiskaffe" som såldes slut på tre veckor trots priset på 2400 mark/kilo. Kaffeförsäljningen resulterade i en tillökning på 12 miljoner dåvarande mark tillökning i byggnadsfonden. Den ligger också bakom namnet Argentinasalen – ett minne av Buenos Aires-donationen.

Kåreniterna sålde också färska fikon från Grekland och päron och plommon donerade från Sverige. Under den tiden krävde den här typen av affärsverksamhet omfattande byråkrati med särskilda import- och försäljningsrättigheter. Av staten fastställda maximipriser för varorna begränsade tyvärr intäkterna.⁷⁹ Med hjälp av dagstidningar och organisationer samlades frimärken, som sorterades och såldes med hjälp av kunniga filatelister. Studentkåren ordnade också ett stort lotteri på flera orter med tio stycken brudkistor med två holländska yllefiltar, två dynor, fyra lakan och ett halvt dussin handdukar var. Mindre utlottningar ordnades med från Sverige donerade karameller, kaffe, marmelad, torkad frukt och russin.⁸⁰ Studenterna bidrog också

som slutligen var beroende av all finansiering som de kunde samla ihop för byggprojektet. Som exempel nämnde Tallgren professor H.W. Donners generösa donation för tre rum, av vilka ett skulle disponeras gratis i tre års tid av manliga studerande i engelska språket och litteraturen som presterade en tillräckligt bra engelskspråkig uppsats i samband med studentskrivningarna. Enligt HBL 23.3.1947 var Donners ändamål att åstadkomma en mera omfattande kampanj som "skulle göra de humanistiska studierna konkurrenskraftiga i tävlan med de praktiska yrkena". Tallgren hade för byggnadskommitténs del ifrågasatt könsvillkoret, men Donner hade varit fast övertygad om att ingen kvinna skulle kunna uppnå en tillräckligt hög nivå i det engelska språket för att uppfylla kriteriet. Således placerades rummen i bostadsvåningar för manliga studenter. Samtal med C-O Tallgren 16.12.2015; HBL 23.3.1947

⁷⁷ Rummen efter stordonatorer kallades Manilla, Antskogs klädesfabrik, Pargas Kalk I och II, Eino Heinonen, Fru Heinonen, Mats Grönlund, Virkbyrummet, G.A. Donner, Emilia Donner, J.O.E. Donner, Göteborgs Högskolas Studentkår, Jakobstadsrummet I och II, Gamla Karlebyrummet, Berndt Olof Grönblom I och II, Bore I och II, Västerbottniska rummet, Nordiska Föreningsbanken, Akademifruarnas Syförening, Akademikerna samt de efter större donationer tillkallade klubbgruppen Argentinasalen och von Knorringska. Den aboensiska forskaren, Årgång 5, 1949-50, N:o 7.

⁷⁸ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs protokoll 12.11.1947 § 6.

⁷⁹ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Anhållan om importlicens från statens licensnämnd daterad 21.8.1950.

⁸⁰ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Ansökan till Finansministeriet om tull- och accisfrihet för utlåtning av från Sverige donerade karameller och kaffe 20.8.1947; Anhållan till folkförsörjningsministeriet 9.9.1947; Anhållan till folkförsörjningsnämnden i Åbo stad 3.9.1947.

praktiskt genom dagsverk i jordschaktning, och genom att dra ut och räta ut uppskattningsvis 100 kg donerade använda spikar.⁸¹

Stora arbetsinsatser behövdes för penninginsamlingen. De hade knappast varit möjliga utan entusiastiska kårmedlemmar och viljestarka organisatörer med stark tilltro till projektet. Insamlingsarbetet pågick dessutom länge efter invigningen av studenthemmet, för att de stora skulderna inte i sin helhet skulle överföras på invånarnas hyror.⁸²

Med tanke på byggnadstomtens fulla utnyttjande fick Erik Bryggman i april 1946 i uppdrag att planera nya utkast för ett studenthem. De baserades på hans tidigare förslag och två av kommittén formulerade alternativa principförslag. Enligt det första principförslaget skulle första våningen omfatta en ”matsal för 100 personer, några butikslokaler samt eventuellt tvättinrättning och mindre bastu”. I andra våningen skulle planeras ”ett klubbрум för 40 personer, två eller tre mindre sällskapsrum” samt ”två eller tre smårum”. Våningarna 3, 4 och 5 skulle bestå av studentrum och rum för personal. Principförslaget II löd ”i övrigt som ovan butikslokalerna undantagna”.⁸³

Följdaktligen hade de första ritningarna en matsal i första våningen. Det syns såväl i bottenplanen som i de tidigaste fasadritningarna. (Bild 16 och 17) I senare ritningar har matsalen flyttat upp till andra våningen och fått stora fönster mot innergården. Portgången och trappuppgångarna ändrade också plats till fasadritningarna från 1947. (Bild 18)

Grundstenen lades 11 september 1948.⁸⁴ På grund av den hårda inflationen ändrade helhetskostnaderna på vägen och de insamlade pengarna räckte till fram till taklagsölet i 29 januari 1949. Därefter fick byggandet vänta tills Sparbanken i Åbo beviljat Kåren ett privat lån på 15 miljoner mark. I tre års tid hade ÅAS via olika kanaler förgäves ansökt om offentliga medel från staten. Det hade handlat om statslån, om bidrag från reservationerna för absolut nödvändiga byggen och om aravalån. Motiveringen för att det sistnämnda inte beviljades var att bygget hade påbörjats för tidigt för att passa in under arava-bestämmelserna. Den första december 1949 beviljades

⁸¹ Manliga kårmedlemmar gjorde 229 dagsverken på 8 timmar och 34 stycken på fem timmar, med föreläsningsledighet för delaktighet i arbetet och pågående arbete under veckosluten. Dagsverkena beräknades motsvara en besparing värd 1,5 miljoner mark. ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs protokoll 25.5.48 § 2; Rapport från byggnadskommittén 21.9.1948; Tallgren, C-O, ”Så blev drömmen verklighet”, Vårdrädet IV 1954, 71.

⁸² Aminoff-Wingren 1994, 51–54, ÅU lö 15.3.1947.

⁸³ ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9 Byggnadskommitténs protokoll 25.4.1946.

⁸⁴ ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9 Byggnadskommitténs utgående korrespondens, inbjudan.

slutligen ett förmånligt statslån på 15 miljoner, efter en motion om 35 miljoner av riksdagsman C-A Öhman som hade understötts av den svenska riksdagsgruppen.⁸⁵

Byggnadskommitténs sekreterare C-O Tallgren flyttade in redan hösten 1949, innan huset var helt slutfört. De första ordinarie hyresgästerna flyttade in i början av januari 1950.⁸⁶ De informella invigningsfesterna pågick i de enskilda bostadsrummen alltsedan den första lördagen i januari, vilket noterades i studenthemsministerns protokollbok under rubriken "Oljud efter kl. 22".⁸⁷ Års- och invigningsfesterna kunde inte kombineras som planerat och årsfesten 1950 firades anspråkslöst utan gäster.⁸⁸ Den officiella invigningsfesten firades lördagen 1 april 1950 kl.13, med festsupé samma kväll.⁸⁹

Studenthemmet erbjöd slutligen plats för 120 studenter, vilket motsvarade 35% av studentkårens "utom Åbo bosatta medlemmar". Studenthemmets uppförande kostade totalt 80 miljoner mark, varav den egna insamlingen räckte till 33 miljoner. De sammanlagda skulderna steg till 45 miljoner mark, varav 15 miljoner slutligen hade beviljats som statslån med låg ränta och 30 miljoner hade lyfts som banklån.⁹⁰

3.3 Åbo Akademis Studenthem, också känt som Tavasthem (1950)

I det här kapitlet presenteras Tavasthem genom en byggnadsbeskrivning med en stark betoning på fasaderna. De är väsentliga för kontakten mellan byggnadens interiörer och dess omgivning. Genom fasaderna förtydligas också placeringen av byggnadskropparna, vilket i sin tur påverkar rumslösningar i våningarna.

Fasadernas utformning och byggnadskropparnas placering har i det här fallet en stor inverkan på trivselfaktorerna som behandlas närmare i kapitel 4.3. De har ett samband med hur byggnaden samverkar med den omgivande naturen, med hur naturljusets skiftningar under dygnets olika tider påverkar interiörerna och med fördelningen mellan det privata och offentliga rummet. I byggnadsbeskrivningen presenteras också element som dels kan anses som tidstypiska, dels uppfattas som kännetecknande för Erik Bryggmans arkitektur. I kapitel 4.2 jämförs de här elementen

⁸⁵ ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9 Byggnadskommitténs utg. korrespondens; Aminoff-Wingren 1994, 54–55; Tallgren, C-O, "Så blev drömmen verklighet", Vårdrädet IV, 1954, 74-75.

⁸⁶ Samtal med C-O Tallgren 16.12.2015; Brev daterat 2.12.1949, ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9, Studenthemmet.

⁸⁷ "Bassängen invigd", Den aboensiske forskaren, Årgång 5, 1949-50, N:o 6, 5.

⁸⁸ Den aboensiske forskaren, Årgång 5, 1949-50, N:o 4.

⁸⁹ Inbjudan daterad 20.3.1950, ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9, Studenthemmet.

⁹⁰ Brev till Centrallagrets Förvaltningsråd i H:fors, ansökan om understöd vid Centrallagets fördelning av dispositionsmedel för kulturella och sociala ändamål, daterat Åbo 28.9.1951. ÅAB/HS, ÅAS arkiv, F9, Byggnadskommitténs utgående korrespondens.

mera detaljerat med andra samtida bostadsbyggnader och Erik Bryggmans övriga arkitektur. Före presentationen av enskilda praktiska lösningar inom de ekonomiska ramarna (kapitel 4.1) är det också nödvändigt att förmedla en uppfattning om helheten. Det görs med den här efter följande beskrivningen av byggnaden.

Byggnaden på Tavastgatan 22 i Åbo har en stor innergård mot syd, med en brant sluttning mot Observatoriet. Åbo Akademis Studentkårs studenthem, också känt som Tavasthem, har fem våningar och en vindsvåning under ett sadeltak. Fasaden är tidsenligt gulrappad och byggnaden består av tre stycken förenade byggnadskroppar. Den nordöstra gaveln är ansluten till Kårhuset från 1936 på motsvarande sätt som träbyggnaden som brann upp 1939. Framför Kårhusets och Tavasthems ingångar skapas en liten *piazza*. Stenbeläggningen som förenar området framför ingångarna är av natursten. (Bild 19)

Den mellersta huskroppen har en lång fasad längs Tavastgatan med en portgång till innergården. På båda sidorna om portgången finns affärslokaler med egna ingångar från och med stora skyltfönster mot gatan. Fasaden är insänkt längs trottoaren i förhållande till den nordöstra gavelfasadens linje. Framför huset växer stora lönnar och en lind. I den mellersta huskroppens fasad finns också ingången till studenthemmet. På dess vänstra sida finns sex stycken höga lodräta rektangulära fönster till trappuppgången. (Bild 20)

Den tredje huskroppen längst till sydväst är insänkt ännu längre bort från trottoaren på motsvarande sätt som den mellersta i förhållande till huskroppen till öst. I skarven mellan den mellersta och sydvästra huskroppen finns vädringsbalkonger med vita snirklade metallräcken. Den andra våningens stora fönster som vetter från Argentinasalen mot Tavastgatan accentueras av en bred kopparram, liknande den i Sampo-huset mot Puolalagatan och den vid TYYs studenthems möteslokaler i början av Tavastgatan. (Bild 21)

Den sydvästra gaveln är utan fönster på en halv meters avstånd från det låga huset på granntomten. Byggnaden har ändå flera fönster mot väst tack vare huskropparnas placering i förhållande till varandra. Huskroppen längst mot Domkyrkan har i våningarna 2–5 en rad med rumsfönster mot väst. Den mellersta huskroppen har en rad med nio stycken rektangulära vågräta fönster mot väst vid trappuppgången till studenthemmet. Därtill släpper fyra stycken rektangulära lodräta fönster i första våningen in ljus västerifrån till studenthemmets entréhall. Den är dessutom öppen både mot Tavastgatan och innergården tack vare de stora fönstren intill ingången och de dubbla glasdörrarna mitt emot på gårdssidan av byggnaden.

Huskropparnas placering skapar variation i den oregelbundna fasaden. Den besmyckas av dekorativa balkongräcken och en låg sockel som är beklädd med skifferplattor. De stora träden, stenbeläggningen och gräsmattan i utrymmena som skapas mellan trottoaren och huskropparna skapar en för Bryggman typisk parkaktig miljö kring byggnaden. De stora fönstren på gatunivå gör byggnaden tillgänglig och öppen mot den omgivande miljön.

Om betraktaren återgår till den lilla skvären vid ingångarna till Kårhuset och Tavasthems restauranger i öst går det att granska närmare den nordöstra fasaden som vetter mot Åbo Domkyrka och Bryggmans *Chemicum* i nästa kvarter. (Bild 22) Fasadens första våning har höga fönster med lodräta ramar, utan väggpartier mellan fönsterramarna. De bidrar till öppen insyn till entrén och ut mot gatan. (Bild 23)

För att mjuka upp anslutningen mellan husen och binda dem till en fungerande helhet är den första våningens fasad mera utstående, som en rätvinklig triangel med långa sidan ut mot gatan. Dess fönsterrad fungerar också som en fortsättning på Kårhusets fasad. Mitt i fönsterväggen finns en utstående ingång med dubbla dörrar med höga glasfönster. Övergången till ingången mjukas upp av tre låga trappavsatser i samma natursten. Ingången är beklädd med skifferplattor i liknande färg samt oregelbunden form och storlek. Den täcks av ett skilt sadeltak med trubbig vinkel. Taket är beklätt med koppar.

Andra våningen har också stora, nästan hela väggen täckande gavelfönster. Vid rummets väggar bryts rytmen av vågräta långsmala vädringsfönster. Rumsfönstren i våningarna 3–5 är symmetriskt tudelade. Därtill har våningarna 3–5 var sitt större balkongfönster och en skild balkongdörr mot nordost. Högst upp under sadeltaket finns ett vindsfönster. I skarven mellan studenthemmet och kårhuset går skorstenen, som bepryts med gula klinkerplattor. För att maximera utsikterna där det är möjligt har den nordöstra gaveln ytterligare ett rumsfönster i femte våningen, ovanför Kårhusets tak. (Bild 19)

Ingången från piazzan leder in till studenthemmets offentliga fest-, restaurang- och möteslokaler i första och andra våningen. De här utrymmena är offentliga och avsedda för kåreniter och besökare. Matsalen med 200 platser och de övriga allmänna utrymmena planerades som gemensamma utrymmen för alla kårmedlemmar och för invånarna vid Studenthemmet. De var fritt tillgängliga under dagen och kvällen.⁹¹

⁹¹ Samtal med C-O Tallgren, 16.12.2015.

Aulan i första våningen är öppen och golvet täckt av slitstarkt tegel. Till vänster om ingången anknyter aulan till Kårhusets första våning med gladsdörrar. (Bild 24) En rund, dekorerad betongtrappa leder genom en skulptural, oval öppning upp till andra våningen. (Bild 25)

Övergången mellan Kårhuset och Studenthemmet är gradvis planerad på ett sådant sätt att byggnaderna verkar flyta in i varandra. I andra våningens övergång, mellan skorstenen och före detta vinterträdgårdens glasdörrar mot terrassen på innergården, är gränsen mellan byggnaderna inte tydlig. De bildar en helhet, även om båda har sitt eget formspråk och sina tidsenliga materialval i de synliga ytorna. Till och med förändringen i golvmaterialet är förskjuten närmare trappan så att den inte framhäver gränsen mellan byggnaderna från olika tider. (Bild 26–29)

Petri Lempinen och Matti Klinge har identifierat de centrala funktionerna inom finländskt studentbyggande som studenthem, föreningsutrymme, bibliotek, mötesrum, affärsutrymme, restaurang och idrottsutrymmen.⁹² Alla de här går också att hitta i den helhet som skapades av Bryggmans Kårhus och Tavasthem. Restaurangen och de offentliga klubbbrummen för samvaro, möten, tidningsrum och bibliotek finns huvudsakligen i andra våningen. (Bild 30) I dess aula finns också en öppen spis för ökad trivsel. (Bild 31) Bardisken på vänster sida om dörren till matsalen är senare tillagd. På motsvarande ställe i de ursprungliga ritningarna fanns en pokalvägg med prisvitriner. (Bild 32)

Från öppningen mellan brasan och bardisken leder en korridor till matsalen, som ursprungligen avskärmades med dörrar mellan pelarna mot korridoren. I detaljbilden över matsalen syns också hur mindre och rundare pelare har tillagts nära fönsterväggen mot gården för att stöda konstruktionen. (Bild 33) Klubbbrummen mitt emot har öppnats till att fungera som en integrerad del av matsalen och öppna upp för ljuset och utsikterna från Tavastgatan. (Bild 34) Till höger om korridoren leder en dörr till studenthemmets trappuppgång med hiss. Den var redan från början öppen endast vid måltiderna.⁹³ I ändan av korridoren finns Argentinasalen med stora fönster åt båda hållen. (Bild 35, 36) Rummet går att dela i två skilda mötesrum. I utrymmet mellan matsalen och Argentinasalen fanns fram till renoveringen 1983 förvaringsutrymmen för specialföreningarna.⁹⁴ (Bild 33)

⁹² Lempinen 1993, förord; Nykänen & Kohonen 2003, 17.

⁹³ ÅU lö 15.3.1947

⁹⁴ Kårens VD Patrik Fellmans arbetsarkiv, muutospirustus 8.11.1983 av arkitekt Matti Pasanen.

Från andra våningens matsal leder studenthemmets trappuppgång vidare till bostadsvåningarna 3–5. (Bild 37) De var ursprungligen identiska, förutom den femte våningen som delades i två skilda delar; en för kvinnliga studenter och en för gifta par utan barn. Våningarna tre och fyra var reserverade för manliga studenter.

Tack vare byggnadskropparnas placering är mittkorridoren bruten. I båda ändorna av våningen finns delade dusch- och toalettutrymmen. Korridoren och bostadsrummen avgränsas av tamburer med utrymme för kläder och ett privat tvättutrymme med tvättfat. Antalet bostadsrum per våning var vid invigningen 19 till skillnad från de ursprungligen planerade 20. I stället för ett litet bostadsrum i östra ändan av korridoren öppnades utrymmet intill skorstenen upp för en brasa med utrymme för en soffgrupp. Genom det åstadskoms också vädringsbalkonger med stora fönster mot nordost. De släpper in naturljus i den nordöstra ändan av korridoren. Varje bostadsvåning har tre balkonger, två dekorerade mot gatan och en vädringsbalkong för kläder mot gården. Ett litet kaffekök fanns nära ingången till bostadsvåningen, intill hissen. Den har vid en senare renovering förenats med bostadsrummet intill för att åstadkomma ett större utrymme. (Bild 37, 38)

I övre ändan av trappuppgången finns en vindsvåning och ett stort sällskapsrum med brasa, kök och takterrasser mot gården och gatan. Den ursprungliga tanken med vindsvåningens sällskapsrum var inte

att fungera som samlingsrum åt de inneboende, utan avsikten är, att var och en av dem i tur och ordning skall kunna reservera det åt sig och sina gäster. Rummet hör sålunda på intet sätt till klubblokalen, utan är en integrerande del av hemmet. Vad dess inredning beträffar kan nämnas, att det får välvt tak, två balkonger och ateljéfönster! Idén med ett dylikt rum har tillämpats utomlands och rätt förverkligad bör den vara ägnad att i hög grad öka trevnaden och hemkänslan.⁹⁵

I den andra ändan av korridoren fanns förvaringsutrymme, som numera fungerar som mötesrum. Längs med korridoren i vindsvåningen fanns fyra personalbostäder utan egna duschmöjligheter. (Bild 39)

På marknivå fortsätter trapporna ner till roddbassängen i källarvåningen, som renoverats till gym. I riktning mot gården finns en mottagningsdisk för sommarhotellbruk till höger och invånarnas postlådor till vänster. Därefter leder dörrar till en lägenhet och kontorsutrymmen. Före utgången till gården finns en dörr till bastun och ytterligare en spiraltrappa ner till roddbassängen. (Bild 24) Alla de här utrymmena är öppna och tillgängliga för besökare och behöriga användare, med undantag för dem som har svårigheter med trappor. Golvplanet har många variationer och mellantrappor och

⁹⁵ C.Gillis Tollet, ”Studenthemprojektet”, Den aboensiske forskaren, Årgång 2, N:o 2, 29.4.1947, s.12.

hissen är placerad en halv våning upp i trappuppgången och är alltför trång för rullstol, barnvagn eller rollator.

På innergården hittas en skild ingång till styrelsens representationsutrymme Marlirummet. I de ursprungliga ritningarna var utrymmet planerat som tvättinrättning, men före invigningen av huset omarbetades det till en uthyrd kontorslokal. Det gick nämligen inte att hitta en hyresgäst eller ett andelslag som skulle ha tagit sig an tvätteriservicen och de uppskattade kostnaderna för tvättinrättningmaskineriet steg till 1 miljon mark.⁹⁶ (Bild 40) Såväl bastun som tvättinrättningen planerades för alla studenter vid Åbo Akademi, inte endast för dem som bodde i huset.⁹⁷

I fasaden mot gården öppnar den andra våningens stora fönster interiören mot utsikterna och ljuset. Våringsbalkongerna vetter mot gården och ovanför dem syns balkongen och takterrassen för vindsvåningens sällskapsrum. De stora lövträden och terrasseringen av marken bidrar till parkaktigheten. Sluttningen mot Observatoriet är brant och avskärmar gården mot söder. (Bild 41)

På marknivå finns fönstren till gårdskarlslägenheten och överstäderskans bostad, som också går att hitta i bottenplanen på första våningen. Gårdskarlslägenheten med ingång från portgången fungerar numera som specialföreningkansli. (Bild 42, 24)

Källarvåningen var ursprungligen planerad att fungera som förråd för butiker och restaurang. Här skulle också finnas utrymme för cyklar, skidor och personliga förvaringsboxar åt invånarna, men till slut blev rummet en roddbassäng. Den initierades av Idrottsklubben Akademia (IKA).⁹⁸ Bassängen var byggd efter danska ritningar för ett fyramannalag och avsikten var att genom vinterträningmöjligheter förstärka den akademiska rodden, som pågått i Aura å sedan 1927.⁹⁹ (Bild 43, 44)

Byggnadskropparnas placering återkommer i bottenplanerna. Den bryter mittkorridorens enformighet i bostadsvåningarna och möjliggör varierande utsikter och ljusförhållanden. Den andra våningens offentliga funktioner går att se i fasadernas stora fönsterytor. Ingångarna till huset omges också av stora, välkomnande fönsterytor som öppnar upp interiören för ljus och utsikter. I det nästa kapitlet presenteras vad mera analysen av byggnadens form och stil kan förtälja om de planerade funktionerna i huset.

⁹⁶ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs protokoll 9.12.1949 §2.

⁹⁷ C.Gillis Tollet, ”Studenthemsprojektet”, Den aboensiske forskaren, Årgång 2, N:o 2, 29.4.1947, s. 11.

⁹⁸ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs protokoll 17.6.1948, § 4; IKAs önskemål presenterades i Byggnadsnumret av Den aboensiska forskaren som ”Vår förhoppning är en tennishall, vårt önskemål är en gymnastiksal och vårt absoluta minimikrav är en roddbassäng.” Årgång 2, N:o 2, 29.4.1947, s.7.

⁹⁹ Vårdträdet III, 1944, 50; ”Bassängen invigd”, Den aboensiske forskaren, Årgång 5, 1949-50, N:o 6, s.5.

4 EN ANALYS AV FORM OCH STIL I STUDENTHEMMET

Syftet med avhandlingen är att visa att Erik Bryggman i Tavasthem (1950) har lyckats skapa hållbara lösningar för trivsel i studentboendet. Lösningarnas hållbarhet behandlas närmare i det femte kapitlet, men för att kunna identifiera vilka lösningar som avses presenteras i det här kapitlet resultaten av den form- och stilanalys som gjorts på byggnaden. Inledningsvis presenteras de ekonomiska ramarnas inverkan, därefter de tidstypiska och för arkitekten typiska lösningarna som har kunnat identifieras, och avslutningsvis sådana faktorer som bidrar till ökad trivsel i studenthemmet.

4.1 Praktiska lösningar inom ekonomiska begränsningar

Dels det att finansieringen av byggprojektet huvudsakligen samlades ihop med donationer och dels tidpunkten för byggandet medförde utan tvekan ekonomiska begränsningar. Den efterkrigstida materialbristen var påtaglig. Enligt minister C-O Tallgren som under sin studietid fungerade som sekreterare för byggnadskommittén fick arkitekten ändå fria händer att planera byggnaden. I samband med byggandet av Kårhuset 1935–36 hade studentkåren redan tidigare samarbetat med Bryggman. Dessutom hade han också planerat flera byggnader för Åbo Akademi och i Åbotrakten överlag. Studenterna litade på Bryggman och gav honom fria händer komma med förslag som behandlades av byggnadskommittén. Samarbetet fungerade bra.¹⁰⁰

Bryggman var redan långt hunnen i karriären och hade ett gott anseende. Då det inte heller fanns färdigt givna normer eller bestämmelser att följa, hade arkitekten en frihet att planera enligt det som verkade ändamålsenligt. Därför kan man anta att de arkitektoniska lösningarna huvudsakligen var Bryggmans egna, inte dikterade av beställaren eller en offentlig finansiär. Budgeteringen har inte heller kunnat fungera som en styrande faktor. Den ekonomiska inflationen under byggnadsperioden var hejdlös, vilket gjorde ett trovärdigt budgetplanerande omöjligt. När byggnadsarbetet år 1947 inleddes hade studenterna samlat in 12 miljoner dåvarande mark av kostnadsförslaget på 37 miljoner. Då studenthemmet i januari 1949 stod under vattentak hade alla de dittills insamlade 28 miljonerna använts upp. Byggnadsarbetena behövde stoppas tills Kåren beviljades privat lån.¹⁰¹

Något som gjorde det möjligt för ÅAS att så snart efter fortsättningskrigets slut sätta igång med medelinsamling och planering av studenthemsbygget var att

¹⁰⁰ Samtal med C-O Tallgren 16.12.2015.

¹⁰¹ Stigell 1965, 51; Tallgren C-O, ”Så blev drömmen verklighet”, Vårdträdet IV, 1954, 74–75.

studentkåren redan ägde en egen tomt. Därtill var tomten på ett fördelaktigt ställe, nära till utbildningsutrymmen och de studiesociala evenemangen. Grannkåren Turun Yliopiston Ylioppilaskuntas studenthusbygge fördröjdes med många år på grund av svårigheterna att hitta en lämplig tomt för ändamålet.¹⁰²

De ekonomiska ramarnas snävhet torde inte ha varit styrande för planeringen. Ur Bryggmans egen text om god bostadsplanering från 1932 kan man härleda att den funktionalistiska sparsamheten i bostadsplaneringen i sig var en dygd för honom. ”[...] samtidigt som den nya bostaden bör representera berättigade anspråk på bekvämlighet, hygien och trevnad, bör den vara så billig som möjligt.” För att kunna göra den nya bostaden ekonomiskt överkomlig för alla har hans mål för bostadsplanerandet varit att utvinna den största möjliga bostadseffektivitet av den minsta möjliga bostadsyta. Det meningsfulla utnyttjandet av varje kvadratmeter går enligt Bryggman endast att uppnå genom en sträng differentiering av bostadsplanen och genom att undvika outnyttjade utrymmen. Bostadsrummen behöver också ges ”en sådan form och ett sådant ljus att de verkligen fullgöra det ändamål de skola tjäna. På så sätt kan ett till ytinnehållet mindre rum bli värdefullare i användningen än ett större, som sämre fyller sin uppgift.” Funktionen och naturljusets roll i planeringen av bostadsrummet enligt funktionalistiska ideal har således varit centrala för Bryggmans bostadsplanering redan 1932. Det väsentliga i det här sammanhanget är att han utöver en strävan till kostnadseffektivitet och god planering av funktionerna också fäste uppmärksamhet vid trivsels och hur värdefullt rummet upplevs av användarna.¹⁰³

Det är också väsentligt att uppmärksamma att även om våningsboende efter millenieskiftet förknippas med anspråkslösa bostadsförhållanden representerade ÅAS studenthem vid sin invigning en bostadslyx som var få förunnad. Hyran på 1500 mark i månaden inkluderade städning, elektricitet och varmvatten.¹⁰⁴ Byggnaden hade hiss och telefonanslutning i alla rum och invånarna kunde få hyra en telefon till rummet för dåvarande 200 mk/månaden.¹⁰⁵

Skillnaden till de bristfälliga underhyresarrangemangen i staden var enorm. Många studerande bodde ännu på 1950-talet i vindskyffen eller gårdsbyggnader och

¹⁰² Lempinen 1993, 182.

¹⁰³ Bryggman, Erik ”Den nya bostaden” 1932 ur Nikula 1991, 269.

¹⁰⁴ På grund av de stora skulderna och höga räntekostnaderna på 7,5% steg hyran dock till och med till 4500 mk i månaden i maj 1951. Det verkliga behovet för att täcka kostnaderna skulle ha varit 6750 mk i månaden, vilket alltför få skulle ha haft råd att betala i praktiken. Det årliga underskottet i driftsbudgeten var 1.735.000 mark. ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs utgående korrespondens, Brev daterat 12.5.1951.

¹⁰⁵ Lempinen 1998, 38, med hänvisning till Stbl 20.4.1950; ”Hösten 1947 grävde studenterna grunden – idag öppnar de det nya hemmets dörrar, ÅU 1.4.1950, s.6.

betalade hyra enligt hyresvärdens behov, inte enligt boendets standard. I jämförelse med den kontroll och de begränsningar som hyresvärden kunde förvålla var friheten i de delade rummen på studenthemmet trots dess ordningsregler fortfarande enorm för studenterna.¹⁰⁶

Bostadsrummen var, med undantag för ett mindre enkelrum per våning, planerade som dubbelrum med tvättfat i anslutning till tamburen. (Bild 45) I Byggnadskommitténs utgående korrespondens från 1947 hittades ändå information om att ”så snart förhållandena det medger kommer varje rum att reserveras för endast en student.”¹⁰⁷ I båda ändorna av bostadsvåningen fanns delade duschar och toaletter. På gatunivå fanns en gemensam bastu med duschar och badkar.

Bryggmans medvetenhet om de ekonomiska begränsningarna framgår särskilt i den effektiva utrymmes användningen. Den kan ändå antas grunda sig mera på ett funktionalistiskt bostadsideal än de oklara kostnadsramarna. De gemensamma dusch- och wc-utrymmena behöver granskas i sin samtid. Då var rinnande varmt vatten i våningarna en lyx som fanns bara i var tionde lägenhet i Åbo. Endast var sjunde samtida lägenhet i Åbo hade något badrum överhuvudtaget och bara 29 % av bostäderna hade innetoalett.¹⁰⁸ I Domus Academica i Helsingfors hade visserligen toaletter och duschar byggts i anslutning till rummen. I Södermanlands-Nerikes Arkadien i Uppsala fanns privat dusch och toalett i det utrymmet som i Bryggmans Tavasthem fungerar som privat tvättutrymme med tvättfat. Ett uttryck som illustrerar den samtida medvetenheten om privata klosetter som lyx är namnet på Arkadiens förebild i Uppsala, ’*Klosettpalatset*’, som var det första studentboendet i staden med privata duschar och toaletter.¹⁰⁹

Till ”Palatset i Uppsala” hänvisades också i samband presentationen av studenthemsprojektet i *Den aboensiske forskaren* år 1947, där Gillis Tollet konstaterade att de kollektiviserade bekvämligheterna ingalunda konkurrerar ut den svenska förebilden.¹¹⁰ Vid behandlingen av de definitiva ritningarna för studenthemmet vid byggnadskommitténs möte 2.10.1947 konstaterades att ”i studentvåningarna endast finnes två toaletter per våning vilket måste anses otillfredsställande” och ”att toaletter eventuellt kunde inbyggas i tvättrummen vid varje studentrum”. Vid samma möte

¹⁰⁶ Lempinen 1998, 38–39.

¹⁰⁷ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs utgående korrespondens, Brev till stadsstyrelsen daterat 6.5.1947 samt brev daterat 26.4.1947.

¹⁰⁸ Lempinen 1998, 38, med hänvisning till Turun Ylioppilaslehti 30.4.1952 och Laakso, Veikko, Turun kaupungin historia 1918-1970. Ensimmäinen nide, 1980, 227.

¹⁰⁹ Samtal med Snerikes intendent Peter Forsgren i Uppsala 19.9.2016.

¹¹⁰ Tollet, C.G, ”Studenthemsprojektet”, *Den aboensiske forskaren*, Årgång 2, N:o 2, 29.4.1947, s. 12.

yrkades också på ”att möjlighet till karbad borde ordnas i samband med bastun” och att en ”ledskåra för velocipeder borde inrättas i trappnedgången till källaren”. Frågan behandlades åter vid byggnadskommitténs följande möte 7.10.1947, där arkitekten Erik Bryggman deltog. Vid mötet beslöts att:

möjlighet till karbad borde beredas, [...] bastuns tvättrum bli om möjligt något större, [...] specialföreningsskåp borde planeras i andra våningen mellan matsal och de större klubbrummen och ”ritningarna förses med förklaringar ang. klubbrummens användning.

Ytterligare gavs arkitekten i uppgift att utreda ”möjlighet att uppdelas översta våning i särskild dam- och herravdelning genom mellanväggar i korridoren” och att ändra ritningarna så att ”i våningarnas tvättrum inrättas tre toaletter i stället för två”. Tyvärr har inget antecknats närmare om diskussionen som föregick besluten eller arkitektens kommentarer till det vid mötet andra oktober framförda önskemålet om toaletter i tvättrummen vid varje studentrum.¹¹¹

Vid en närmare granskning av byggnadsritningar har konstaterats att våningshöjden i matsalsvåningen är 3,05 m¹¹², i boendevåningarna (3–5) 2,6 m och på vinden 2,3 m på lägre ställen och 2,7 m på valvets högsta punkt¹¹³. Höjden på rummet påverkar rumsuppfattningen och det är av intresse att märka att det offentliga matsalsutrymmet är högre i tak än bostadsrummen, som också de är jämförelsevis höga i tak. Den normativa våningshöjden begränsades först år 1953 som en sparåtgärd genom aravbestämmelserna till 2,5 m i höghus och 2,4 m i rad- och egnahemshus. Utöver ekonomiska orsaker motiverades det då med estetik och hygieni. De lägre rummen antogs vara lättare att vädra och proportionerna i små rum föreställdes bli vackrare om också taket var lägre.¹¹⁴

Rumsbredden för studentrummen längs korridoren är i regel 3,24 m. En vanlig rumstorlek för studenthem på 1940-talet var 16-18 kvadratmeter.¹¹⁵ Under 1940-1950-talen var det vanligt att bostadsrummen var mindre och man spenderade fritid i de gemensamma utrymmena.¹¹⁶ Redan i den tidigaste identifierade förebilden, Uppsala studentkårs studenthem från 1930, fanns gemensamma våningskök i ändan av korridoren, för att möjliggöra samvaro utan att störa de andras studiero. Våningsköket

¹¹¹ ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs protokoll 2.10 och 7.10.1947.

¹¹² Arkitekturmuseets Bryggmansamling 1-160, Studenthem snitt C-D, ritn. no 31, dat.10.6.48.

¹¹³ Arkitekturmuseets Bryggmansamling 1-159, Studenthem snitt G-H, ritn.no och datering saknas.

¹¹⁴ Saarikangas 2002, 421.

¹¹⁵ T.ex. i ramvillkoren för arkitekturtävlingen för studentbyn i Otnäs 1948: ”16 neliön kokoisia kahden hengen huoneita, noin 20 huonetta kerrosta kohti, nelikerroksisessa rakennuksessa”. (TKYH 29.1.1948 §2, i Nykänen&Kohonen 2003, 67.)

¹¹⁶ Puro 2009, 21.

på Tavasthem var ursprungligen mycket mindre än nu – bara en liten vrå, planerad som kaffekök och meningen var att man skulle inta måltiderna i den gemensamma matsalen.

De omsorgsfullt planerade detaljerna och hantverket som behövts för att förverkliga Åbo Akademis Studentkårs studenthem tyder inte heller på sparsamhet, även om hantverket på 1940-talet inte ännu var en överflödigt lyx, utan ett vanligt sätt att bygga och framställa byggnadsdelar. Det stora behovet av arbetskraft gjorde det också möjligt för kårmedlemmarna att bidra i byggandet på väldigt konkreta sätt.

Delaktigheten och gemenskapen i projektet tillsammans med den omständigheten att studenthemmet också omfattar offentliga utrymmen för alla kåreniterna bidrog till att husbygget blev ett gemensamt projekt med stor betydelse för hela organisationen.

Lempinen har i sina avhandlingar jämfört studentorganisationernas husbyggen som initiationsriter, möjligheter till uppväxt, ansvarstagande och befästande av den egna verksamheten genom det egna rummet.¹¹⁷

Sammanfattningsvis kan konstateras att även om byggnadstiden präglades av materialbrist och kärva ekonomiska tider kännetecknades den också av uppfinningsrikedom, framtidstro och uppbyggnadsanda. Ur 2000-talets perspektiv verkar det vansinnigt att studenterna klarade av att sätta igång med ett så stort byggnadsprojekt innan budgeteringen och finansieringen var tryggad. Efter femtio år av understött studentbostadsbyggande i studentbostadsstiftelsernas regi finns det utarbetade praxis för planering och förvaltning av dylika projekt. I 1940-talets Finland däremot fanns förebilder från Sverige, tillika med ett stort behov av bostäder och en tilltro till att man tillsammans kan åstadkomma mycket. Arvet från funktionalismen med tankar om det goda boendet fanns också kvar. De på förhand givna ramarna eller praktiska alternativen att förverkliga studenthemmet var få. Därför har inte heller planerandet begränsats av byggnadslagstiftning, understödsbestämmelser eller det starka kravet på kostnadseffektivitet som präglat studentbostadsbyggandet från 1960-talet framåt. Planerandet av Tavasthem har styrts av den funktionalistiska bostadsplaneringens ideologi om differentierade utrymmen för olika behov och strävan efter den största möjliga bostadseffektivitet av den minsta möjliga bostadsyta för att möjliggöra kvalitativt boende åt så många som möjligt.

¹¹⁷ Lempinen 1993 och 1997.

4.2 Tidstypiska och för arkitekten kännetecknande lösningar

I det här kapitlet presenteras form- och stilanalysens resultat gällande tidstypiska och för arkitekten kännetecknande lösningar i Tavasthem. Eftersom stil alltid existerar i förhållande till något annat beaktas byggnaden som en representant av 1940-talets byggande och som en representant av studentboende och socialt byggande i form av våningsboende åt studerande. Byggnaden granskas också som ett verk i Erik Bryggmans karriär i jämförelse med hans övriga samtida produktion. Särskild uppmärksamhet vid de trivselökande faktorerna fästs i kapitel 4.3.

I jämförelse med arkitektens andra verk är ÅAS Studenthem, också känd som Tavasthem, samtida med arava-bostadshuset på Västra Strandgatan 21 i Åbo, bostadskvarteret Amurinlinna vid Tavastparken i Tammerfors, och Chemikum vid Tavastgatan i Åbo. Stilmässigt är byggnaden en representant av 1940-talets byggande, med sadeltak, tudelade fönster och ljusgult rappade enkla fasader. I förhållande till Kårhuset från 1936 beskriver Stigell Studenthemmet ”stilmässigt närmare romantisk funktionalism, med dekorativa inslag exempelvis i trapp- och balkongräcken och en mångfald av olika ytbehandlingar.”¹¹⁸

Vädringsbalkongerna har ett tidsenligt och funktionalistiskt samband med modernismens ideal om hygieni. Balkongräckena har många likheter med bostadshusen på Västra Strandgatan 21 i Åbo och Amurinlinna i Tammerfors (se kapitel 3.1). Den med klinkerplattor täckta skorstenen återkommer dessutom i Chemicum (1947 – 51). Den av metallstång formade brandstegen vid skorstenen återkommer utöver alla ovannämnda exempel i Boktornet (1935). (Bild 46)

Som en representant av studentboende och socialt byggande i form av våningsboende åt studerande har byggnaden många tidstypiska likheter med förebilder i Sverige, men också i Helsingfors och likaså av Bryggman ritade Turun Yliopiston Ylioppilaskuntas studenthem.

Om man inleder det sociala byggandets förebilder i Sverige, går likheterna med Sven Merelius *Stockholms Byggnadsförenings hus* (1935 – 1937) vid Norrlandsgatan i Stockholm inte att kringgå. De stora glasade ytorna till restauranglokalerna och det inflytande ljusets inverkan på det skulpturala i rummet är något som lever vidare också i det funktionalistiska sociala byggandet i Finland. I Erik Bryggmans Tavasthem syns det i hur ljuset tack vare de olika byggnadskropparnas placering från olika håll strömmar in våningarna. Den levande effekten styrs av solens rörelser på himlen och förändras när

¹¹⁸ Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, Arkkitehtuuri Turussa, Kåren”, <http://www.bryggman.fi/index.php?page=turussa&hash=karen>, 25.1.2016

kvällssolen från väster belyser trappuppgången till våningarna. Matsalens stora fönster släpper in dagsljuset från söder och öppnar upp för den fina parkutsikten. (Bild 47, 48)

Ljusets, terrängens och den omgivande växtlighetens roller är alla tidstypiska element vars paralleller går att hitta i Backström & Reinius bostadsområden Danviksklippan och Gröndal i Stockholm (se kapitel 2.1). De symmetriskt tudelade fönstren, förhållandet till miljön utanför, utsikten och det rikligt från olika håll inströmmande naturljuset, utnyttjandet och artikuleringen av terrängens former, tomtens terrassaktighet och byggnadens placering i förhållande till den är alla kännetecknande för 1940-talets sociala byggande och dess strävan efter allt större trevnad i boendet. (Bild 2–4)

Ett inslag i det för Bryggman karakteristiska sättet att betona samspelet mellan omgivande natur, växtlighet och arkitektur är att han genom indragning av trottoaren lyckas skapa en parkaktig miljö på tomten.¹¹⁹ För mjukare övergångar mellan omgivningen och byggnaden har Tavasthems ingångar dessutom beklänts med skifferplattor. Dem låter han sedan fortsätta som stenbeläggning framför ingångarna och sammanbinder på detta sätt byggnaden med den parkaktiga omgivningen.

Tidstypiskt för funktionalistisk bostadsplanering var att placera köket intill ingången, något som också Bryggman har gjort i Tavasthem. Köket är dessutom placerat vägg i vägg med hissen, i syftet att dämpa ljuden som förorsakas av att det används. I många studentboenden var våningsköken planerade i ändan av korridoren, till exempel i Domus Academica. I Snerikes Arkadien låg de intill ingången till våningen. På Tavasthem är ingången till våningen planerad mitt i korridoren och för att avgränsa ljud och insyn är den försedd med en mellandörr. Kökets placering mitt i korridoren och samtidigt i närheten av utgången är en ändamålsenlig lösning. Det används av våningens alla invånare. I ritningarna finns uttryckligen ett kaffekök – som tidigare har konstaterats skulle de varma måltiderna tillredas i centralköket och intas i matsalen. På 1940-talet den tiden var det överlag vanligt att studerande åt varma måltider ute därför att underhyresrummen erbjöd sällan möjlighet till matlagning. Långt före Kårens och Tavasthems tid hade studentkåren disponerat över några utrymmen i Åbo Akademis huvudbyggnad för matservering.

I många samtida studenthem såsom Domus Academica i Helsingfors eller den tidigaste svenska förebilden Uppsala universitets studentkårs Studenthem har våningsköket placerats i ändan av korridoren för att inte störa studieron i rummen. I

¹¹⁹ Stigell 1965, 49.

Tavasthem har Bryggman undvikit den långa mittkorridorens enformighet genom att placera ingång och våningskök i mitten av korridoren. I stället har han placerat luftigare utrymmen för samvaro vid vädringsbalkongerna med sina stora fönster i båda ändorna av korridoren.

TYYS studenthem hade också en bottenlösning med små privata tvättutrymmen i samband med rummen, liksom delade våningsduschar och toaletter. Utöver våningskök med elspis, diskbänk, torkskåp och individuella skåp för matförvaring hade TYYS studenthem enligt Lempinen också utrymmen för social samvaro. Byggnaden genomgår en omfattande sanering 2016 – 2017 och har på detaljnivå lämnats utanför ramen för den här avhandlingen.¹²⁰

Bryggmans konstnärsutbildning märks i byggnadsskissernas sirliga lätthet samt ritningarnas noggrannhet och detaljrikedom.¹²¹ I och med att han var aktiv under en tid då hantverk ännu var normen inom byggnadsbranschen kom hans detaljerade planer att förverkligas med utsökt yrkesskicklighet. Man kan se åtskilliga exempel på det i de många koppardetaljerna, trähandtagen, dekoreringsen på dörrar, träarbeten i kläd- och matskåp, serveringsdiskar, läderdetaljer i ornamenterade trapp- och balkongräckena av metall, i de av metall snirklade rumsnamnen liksom också i namnskyltar som pryder de offentliga utrymmena. (Bild 49)

Utöver arkitekt- och konstnärsutbildningen betonar Nikula Bryggmans förmåga att behandla ljus- och skuggförhållanden inom den arkitektoniska helheten. Utöver mångfalden av dagsljusets skiftningar som skapas av de flera ljuskällor från olika väderstreck spelar ljuset en väsentlig roll också i framhävandet av de för hand ritade skulpturala formerna.¹²² Särskilt tydligt blir det i den runda trappan som leder från ingångsaulan i öst till andra våningens offentliga samlingsutrymmen och matsal. De för hand ritade formerna i den ovala öppningen mellan våningarna, de ornamenterade metallräckena med läderbeprydda handtag och den runda betongtrappans flytande form blir häpnadsväckande skulpturala när de träffas av dagsljusets varierande skiftningar. (Bild 50) Trappuppgången upp till Tavasthem har förutom elektrisk belysning också fönster såväl till norr som väst. De här naturliga ljuskällorna lyfter såväl fram den harmoniska ovala formen av öppningen mellan våningarna som de vackra figurerna i metallräcket med dess läderdetaljer.

¹²⁰ Lempinen 1998, 38.

¹²¹ Grägg 1998, 41; Nikula 1991, 60.

¹²² Nikula 1991, 60.

Trappuppgången från nedre aulan till samlingsrum och matsal på andra våningen har jämförts med den runda betongtrappan i Ömsesidiga försäkringsbolaget Sampos hus på Universitetsgatan (1938). (Bild 51) Emellertid är skillnaderna mellan 1930-talets rena funktionalism och 1940-talets mjukare och mera romantiska funktionalism många. De kan ses i de två utrymmenas olika proportioner, i deras våningshöjd och i trappans kurva som samverkar med våningshöjden. En tydlig skillnad finns också mellan Sampo-trappans stränga enkelhet och det rikt dekorerade mönstret i Studenthemmets trappräcke.

4.3 Trivselfaktorer i studenthemmet

Studenthemmets placering vid en parklik tomt intill Observatorieberget i Åbo, i undervisningsutrymmenas närhet och med kort avstånd till stadens centrum bidrar fortsättningsvis till invånarnas trivsel. Arkitekten påverkade inte påverkat tomtvalet eftersom tomten var anskaffad redan år 1925.¹²³ Likväl har Bryggmans arkitektursyn varit varit central för placeringen av byggnaderna på tomten. Redan vid planerandet av Kårhuset i anslutning till det gamla trähuset år 1935 argumenterade Bryggman för varför det skulle vara fördelaktigt att planera tomten på det sättet att man senare kunde ersätta trähuset med ett studenthem och låta utsikterna från båda byggnader veta mot den grönskande tomten med sin branta sluttningen upp mot Observatoriet. Utsikterna i andra väderstreck är också fördelaktiga: fina vyer ner mot ån, längs Tavastgatan och mot Åbo Domkyrka. (Bild 52)

Inför fasaden mot Tavastgatan ville Bryggman lämna kvar de storvuxna träd som växer mellan huset och trottoaren. Träden bidrar till parkaktigheten också på den norra sidan av studenthemmet och erbjuder under en del av året utsikter mot lummig grönska i stället för enbart den mittemot stående Rettigska fabriken fasad. (Bild 53)

Också mot gården är tomtens vegetation viktig för helheten. Byggnaderna är placerade på ett sådant sätt att innergården mot Observatoriet utnyttjas maximalt. Fönster och vädringsbalkonger vätter mot en terrasserad sluttning och ritningarna avslöjar hur väsentligt det var att redan befintliga träd skulle bevaras. (Bild 54). Enligt Helena Soiri-Snellman spelar människans kontakt till naturen och byggnadens samverkan med den omgivande miljön en central roll i Bryggmans arkitektur:

Bryggman ansluter sig till den mjuka linjens modernister genom att erkänna att man inte får förstöra miljön med arkitektur, utan att byggnaden behöver anpassa sig till den omgivande miljön. Arkitektens linje bör hellre kringgå det växande trädet i stället för att ersätta det med en ny kal

¹²³ Aminoff 1994, 22.

koloss, ty människor saknar natur omkring sig. Och därtill räcker inte en resa till landet över helgen.¹²⁴

Bryggman uttrycker sin uppskattning för miljön och den omgivande naturen redan i anteckningarna från studieresan till Italien år 1920. Han konstaterar: ”att studera anläggningskonsten [...] är säkert hundrafalt mera värt än att fylla sin ränsel med detaljer.” I Italien fann han enligt Stigell anläggningars charm i ”föreningen av natur och konst, medvetet eller omedvetet”.¹²⁵

I praktiken kommer det till uttryck när Bryggman låter byggnadsblock resa sig över varandra såsom i bostadsbolaget Atrium (1927) – eller när han för att skapa variation gradvis indrar dem från trottoaren som Studenthemmets fasad mot Tavastgatan. I Bryggmans arbeten förekommer trappor och murar som följer bergens stigning och binder samman hus med natur, något som var vanligt också för hans samtida svenska funktionalister som exempel Bäckström & Rheinius i deras Danviksklippan eller Gröndal i Stockholm.

Interiörerna är givetvis också väsentliga för trivseln i studenthemmet. Vid en närmare granskning av bostadsvåningarna lönar det sig att fästa särskild uppmärksamhet vid samspelet mellan det offentliga och det privata i rummet. Till skillnad från mera effektiverade exempel av våningsboende har Tavasthem varierande utrymmen med olika funktioner. Dels är bostadsvåningarna 3–5 byggda i samband med första och andra våningens klubb-, mötes- och restaurangutrymmen som fungerar som helt offentliga rum för samvaro och social gemenskap. Dels erbjuder studentrummen avskildhet, lugn och studiero i privathet. Mellan dem finns en variation av halvoffentliga utrymmen i bostadsvåningarna – sådana som det i det sena 1900-talets studenthem och deras korridorers stereotypa lösningar inte längre fanns rum för.

Tidigare har redan konstaterats Bryggman i båda ändorna av Tavasthems studenthemskorridorer har skapat utrymmen för soffgrupper och samvaro. De går att jämföra med den moderna bostadens vardagsrum, vars funktion Bryggman beskrivit på följande sätt:

Bostaden skall fylla det mänskliga livets behov av avskildhet och samvaro. Rummet för samvaro, dagligrummet, vardagsrummet har i den moderna bostaden ersatt salongen, salen [...]. Den redligt och klart tänkande av idag vill i bostaden se ett bruksföremål, vars främsta uppgift är att fungera oklanderligt. Att den skall göra detta på ett behagligt och trivsamt sätt är en sak, som ingalunda får förväxlas med forna tiders representationssynpunkter. Den bör tvärtom, isynnerhet när frågan gäller vardagsrummet jämte en behagfull ro genom en livlig kontakt med sol, luft och vegetation

¹²⁴ ”Bryggman liittyy pehmeän linjan modernisteihin tunnustaessaan, ettei arkkitehtuurilla saa tuhota luontoa, vaan rakennuksen tulee mukautua ympäröivään maisemaan. Arkkitehdin viivan tulee mieluummin kiertää kasvava puu, kuin luoda paikalle uusi kolkko kolossi, sillä ihmiset kaipaavat luontoa ympärilleen. Eikä siihen riitä matka viikonlopuksi maalle.” egen översättning ur Helena Soiri-Snellman 2010, s.230.

¹²⁵ Stigell, 1965, 15.

kunna skänka en stimulans och vederkvickelse som tidigare tiders slutna rumsbildning icke var mäktig. Genom att öppna bostaden utåt söker man med densamma införliva det yttre. Det är i denna inres kontakt med det yttre, i denna växling mellan slutet och öppet, vår tids nya rumskänsla, det vidgade rumsbegreppet, klarast kommer till uttryck.¹²⁶

Det var ingen självklarhet att studenthemmet skulle inrymma dylika utrymmen. I de tidiga ritningarna från 1947 syns inga stora balkongfönster som släpper in ljus i korridoren, inget gemensamt samlingsrum i dess nordöstra ända, utan endast en maximalt effektiverad rumsanvändning för boende. (Bild 55) Det här går att se också i fasadperspektivet från 1947 som fungerar som pärbild för den här avhandlingen. (Omslagsbild) Skillnaden till de senare ritningarna från september 1947 och byggnadens nuvarande form är märkbar. (Bild 56)

När det gäller utrymmen för samvaro är det levande ljuset, brasan, ett element som återkommer i de samtida studenthemmen Baker House av Alvar Aalto och Satakuntatalo av Einari Teräsvirta. I Åbo Akademis Studenthem har Erik Bryggman utnyttjat rökkanalen från kökets ursprungliga vedspis för öppna brasor i bostadsvåningarna.¹²⁷ (Bild 57, 58) Enligt C-O Tallgren hade dessa ingen funktion för husets uppvärmning.¹²⁸ Deras främsta uppgift var att öka trivseln för invånarna. Motsvarande öppna spisar planerades också i andra våningens aula intill matsalen och i vindsvåningens klubbрум.

Till skillnad från byggnadens nuvarande utseende var de i våningarna 3-5 planerade kaffeköken avsevärt mycket mindre. (Bild 37) Våningsköken har utvidgats år 1979 genom att förena dem med de intilliggande bostadsrummen.¹²⁹ (Bild 59) Med sina utökade kvadratmeter har de också tagit över vardagsrumsfunktionen för våningsintern samvaro.

Som motvikt till det gemensamma och delade utrymmet fungerar de enskilda studentrummen med avskärmande tamburer mellan rummet och korridoren. Tamburen förbättrar ljudisolering och ökar arbetsro. Samtidigt fungerar de också som övergångar mellan det offentliga och privata. Vad gäller storlek är rummen på sexton kvadratmeter relativt små, vilket också kan ses som dygd om man tolkar omständigheten ur Erik Bryggmans synvinkel och utgår från hans funktionalistiska text om ”Den nya bostaden” från 1932:

Att åt varje familjemedlem i hemmet bereda möjlighet till en avskildhet för vila och arbete är den andra av de ledande principerna vid bostadens differentiering. Detta, att åt varje familjemedlem bereda möjlighet till en avskild vrå, medför, särskilt när frågan gäller småbostaden med sitt starkt

¹²⁶ Bryggman, Erik ”Den nya bostaden” 1932, ur Nikula 1991, 269.

¹²⁷ Arkitekturmuseets Bryggmansamling 1-219, bottenplan till köket, ritning no 46B, daterat 24.11.48

¹²⁸ Samtal med C-O Tallgren 16.12.2015.

¹²⁹ III, IV ja V kerroksen yhteiskeittiöiden kalustopiirustus 3.1.1979 ur Kårens VD Patrik Fellmans arbetsarkiv.

begränsade yttinnehåll, att rummen självfallet måste bli mycket små. Om emellertid bostadens disposition möjliggör en effektiv ventilation, kan det lilla rummet göras fullt tillfredsställande ur hygienisk synpunkt. Genom att sammanföra de små rummen i en skild avdelning i kontakt med bad och garderobutrymmen har man också avlastat dem från all annan möblering än den som rummets funktion, arbete och vila, fordra. Med att ytterligare göra bädden uppvikbar kan utrymmet under dagen ökas.¹³⁰

I den lilla tamburen i anslutning till de enskilda rummen har Bryggman placerat var sitt privata tvättutrymme med tvättfat, också en återkommande lösning i samtida studenthem, exempelvis Aaltos Baker House. I den samtida kontext, som presenterats i kapitel 4.1, var lösningen med dels privata tvättutrymmen med tvättfat och dels ett delat duschutrymme inte särdeles sparsam, utan tidsenlig.

Trivselsynpunkterna som behandlas i denna avhandling grundas huvudsakligen på Bryggmans texter och den sena, mera romantiserande funktionalismens bostadsideal. Men trivsselfaktorernas inverkan på individernas välmående kan också bekräftas med hjärnforskningens metoder. I *Neurodesign. Inredning för hälsa, prestation och välmående* (2016) redogör läkaren och hjärnforskaren Katarina Gospic för välplanerade arkitektoniska miljöers inverkan på människohjärnan. Man har kunnat bevisa att människor föredrar symmetri, harmoni och mjuka former. Det har också visat sig att människans hjärna stimuleras av variation och komplexitet, förutsatt att de upplevs som tillräckliga men inte överväldigande eller hotfulla. En enformig, rätlinjig bostadskorridor förefaller inte att erbjuda några överraskande moment, medan en lösning vilken likt Bryggmans Tavasthem utnyttjar variation i såväl byggnadsdelarnas placering som den omgivande terrängen väcker nyfiken respons.¹³¹

Runda former lämpar sig väl till miljöer där människor skall slappna av eftersom skarpa hörn och vassa kanter aktiverar hjärnans primitiva känslostruktur *amygdala*, vilket kan leda till upplevelser av rädsla, stress och upprymdhet. Amygdala aktiveras också i trånga rum. Det kan stöda koncentration på detaljer, då tillgång till utrymme och en takhöjd på närmare tre meter åter gynnar abstrakt tänkande.¹³²

Harmonin i proportionerna och detaljrikedomen är kännetecknande för Bryggmans arkitektur. Enligt Gospic bidrar komplexiteten i omgivningen till att göra betraktaren mera aktiv och närvarande. Detaljerna bidrar till att upprätthålla intresse för omgivningen. Synintryck från kanter, ytor, textur och djup, av deras form och relation

¹³⁰ Bryggman, Erik "Den nya bostaden" 1932, ur Nikula 1991, 269. Studenthemmets inredningar har lämnats utanför den här avdelningen, men i det här sammanhanget noteras att Erik och Carin Bryggman planerade också ändamålsenliga bäddsoffor till studentrummen. Av de samtida invånarna upplevdes de enligt C-O Tallgren som livsfarliga, för de hade en tendens att falla fast på den sovande studenten om man reglerat dem ovarsamt. Samtal med C-O Tallgren 16.12.2015.

¹³¹ Sjövall & Gospic 2016, 12, 28.

¹³² Sjövall & Gospic 2016, 12, 37.

till varandra tolkas i olika delar av hjärnan för att skapa en meningsfull uppfattning om vår omgivning. Med alltför mångsidig information får hjärnan för mycket arbete medan alltför enformiga miljöer däremot verkar ointressanta. Vid planerandet av ett rums funktioner gäller alltså att åstadkomma en lämplig balans för att uppnå en lämplig hjärnaktivitetsnivå.¹³³

I Bryggmans Tavasthem är rummen ändamålsenligt avgränsade med en ljuddämpande tambur mellan rum och korridor eftersom avsikten med bostadsrummen är att möjliggöra koncentration och vila. I sin samtid planerades rummen för två invånare var, vilket motsvarade den dåtida bostadsnormen. På studenthemmet fick man dela rum med individer i en liknande situation, med antagandet om delad förståelse för varandras behov. De halvt offentliga korridorsutrymmena på våningarna 3–5 och studenthemmets offentliga samlingsrum och matsalar i den första och andra våningen ger exempel på variation i rummet, större utrymmen för samvaro och abstrakt tänkande. I byggnaden återkommer också runda former i spisar, stenbeläggningar, takens detaljer och i trappor med sina räcken för att stöda upplevelsen av trygghet och för att den vägen bidra till ökad trivsel.

Kännetecknande för Bryggmans arkitektur är som konstaterats också kontakten med den omkringliggande naturen och variationen i ljusets skiftningar i rummet. Sambandet mellan människan och naturen har sedan 1984 beskrivits med begreppet *biofili* och enligt Katarina Gospic har naturens positiva effekter på människors välmående, prestationer och hälsa bekräftats i ett flertal studier inom hennes forskningsområde. Redan enstaka bilder på naturmotiv har visat på tydliga hälsofördelar, likaså växter inomhus. Bryggmans omsorg om de befintliga träden på tomten och den enastående utsikten över den parkliknande innergården vid Tavasthem uppfyller det mänskliga behovet av kontakt med naturen och bidrar därmed till ökat välmående och trivsel.¹³⁴

Tillgången till naturljus i byggnaden påverkar hjärnans *suprakiasmatiska kärna* (SCN), vilken reglerar bland annat människors sömn, humör och ämnesomsättning. Förutom att vara vackert kan alltså tillgången till naturljus också påverka invånarnas hälsa, inlärning och prestationer och så klart också deras välmående som helhet. Den varierande placeringen av Tavasthems byggnadskroppar bidrar till att byggnaden nås av solljus under dagens olika timmar. De stora öppna matsalsfönstren mot söder släpper in maximalt med dagsljus under lunchtid, de stora fönstren i fasaden mot öst öppnar upp

¹³³ Sjövall & Gospic 2016, 28, 33.

¹³⁴ Sjövall & Gospic 2016, 64–69.

mot Domkyrkan och morgonljuset. De stora fönstren till vädringsbalkongerna i bostadsvåningarna 3–5 släpper in naturljus till den annars så mörka mittkorridoren. Allt det här bidrar tillika till invånarnas välmående och trivsel.¹³⁵

I Tavasthem finns också brasor att samlas vid under mörka tider av dygnet och året. Eld och dämpad belysning kan enligt Gospic bevisligen bidra till bättre social interaktion, skapa tillit och leda till avslappning. Det är anmärkningsvärt att Bryggman, Aalto och Teräsvirta alla använde sig av brasor i samlingsrummen i de studenthem som de planerade i decennieskiftet mellan 1940- och 50-talen. Det tyder på att den sociala interaktionen studenter emellan i den samtida kontexten hade ett egenvärde i sig. Det kostnadseffektiva utnyttjandet av utrymmen för vila och studier var inte den styrande målsättningen.¹³⁶

En arkitekturforskarens fokusering på trivsel i studentbostaden är väsentlig därför att en omgivning som upplevs positivt, genom dess positiva inverkan på *det parasympatiska nervsystemet*, också har hälsofrämjande effekter. Upplevelsen kan sänka blodtrycket, minska hjärtfrekvensen och ha antiinflammatorisk effekt, det vill säga motverka sjukdomar. Välmåendet och naturljuset stöder inlärning, sporrar till social interaktion, befrämjar välmående och motverkar ensamhet.¹³⁷

Utan att ha varit medveten om den senare psykologiska och medicinska forskningens landvinningar har Bryggman lyckats planera ett studenthem där han har beaktat de ovan behandlade synpunkterna på ett exemplariskt sätt.

5 HUR BYGGNADEN HAR TÅLT TIDENS TAND

I det förra kapitlet identifierades resultaten av form- och stilanalysen samt Bryggmans lösningar för ökad trivsel i studenthemmet. Byggnaden har med andra ord betraktats utgående från rum, stil och funktion. En fjärde väsentlig synvinkel för forskandet av studenthemmet är tiden. Hur har byggnaden tålt tidens tand, vilken är byggnadens hållbarhet ur ett tidsperspektiv?

I det följande kapitlet behandlas hållbarheten i enlighet med Förenta Nationernas Brundtlandrapport från 1987 ur ekologiska, ekonomiska och sociala synvinklar, med betoning på det sist nämnda.¹³⁸ Hur väl har materialen och byggnadsteknikerna tålt

¹³⁵ Sjövall & Gospic 2016, 98–101.

¹³⁶ Sjövall & Gospic 2016, 102.

¹³⁷ Sjövall & Gospic 2016, 24.

¹³⁸ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hållbar-utveckling>, 16.01.2016.

tiden? Är byggnaden dyr att underhålla och är dess funktioner ändamålsenliga? Svarar byggnaden fortfarande på de sociala behov som den ställs inför idag? De ekonomiska frågorna om drifts- och renoveringskostnader i vår samtid lämnas utanför ramen för den här avhandlingen. I stället fokuseras i det här kapitlet på de sociala och arkitektoniska aspekterna som gäller i fråga om material, underhåll och funktion.

5.1 Tidsenliga metoder och material

Byggnaden är närmare sjuttio år och har redan genomgått en del grundliga reparationer. De enskilda reparationerna behandlas inte i det här sammanhanget, men de kan ge underlag för fortsatt forskning. Fastigheten är inte byggd för en begränsad period, utan för att uppfylla kommande generationers behov. Det kan ändå inte förverkligas utan underhåll. Studenthemmet är fortfarande i aktivt bruk vilket också förorsakar vidare renoveringsbehov. Byggnaden har underhållits med respekt för originalmaterial och de ursprungliga materialen verkar inte ha vållat särskilda problem. Under våren 2016 hade förbipasserande ändå fått upp ögonen för de vid ingångarna återstående, för handformade regnvattenrännorna av koppar. De blev stulna och behövde ersättas med fabrikstillverkade. (Bild 60) Takrännorna hade redan tidigare ersatts med fabrikstillverkade, bredare rännor vid saneringen på 1990-talet. De omsorgsfullt bearbetade hantverksdetaljerna i huset kan som tidigare konstaterats vara dyra och svåra att ersätta vid stölder, skadegörelse eller renoveringar.

Den ekologiskt hållbara arkitekturens ideologi har utvecklats efter de alternativa byggnadssättens och -materialens intåg på 1960-talet. Tavasthems ekologiska hållbarhet går inte direkt att granska med de ideologiska konnotationer som anknyts till arkitektoniska material- och metodval i vår samtid. Återanvändningen av byggnadsmaterial var på 1940-talet en följd av materialbrist och en nödvändighet för att kunna spara i kostnaderna, inte ett ekologiskt medvetet val. Vid byggandet av studenthemmet återanvändes donerat byggnadsmaterial såsom spikar, som studenterna plockade ut från plankorna och rätade ut för återanvändning.¹³⁹

Studenthemmet är byggt med traditionella metoder av sedvanliga material och med mycket handarbete. Tidsramarna för byggandet var vidare än i vår samtid. Bryggman betonade i arbetsbeskrivningen hur uppmärksamhet skulle fästas vid fuktskyddet genom täckdikning, fuktisoleringar och rörkanaler. Olika arbetsskeden fick inte inledas före de tidigare ytorna och materialen hade torkat ordentligt. Kostnaderna

¹³⁹ Tallgren, Carl Olof, "Så blev drömmen verklighet", Vårdrädet IV, 1954, 71.

för bristfälligt utförda arbetsmoment skulle tillfalla entreprenören och åtgärdas inom garantitiden. Bryggman krävde att man i de mest krävande arbetsskedena enbart skulle anlita erfarna arbetsledare. Han gav också detaljerade anvisningar om byggmaterialens kvalitet, användning och förvaring.¹⁴⁰

Trots bristen på byggmaterial var Bryggman noggrann med materialkvaliteten på de ställen där den påverkade slutresultatet. För fönsterramar godkände han enbart på ett bestämt sätt torkad och uppvuxen furu som var utan kvistnötter. De mest värdefulla dörrarna vid huvudingången mot piazzan skulle göras av ek. Till deras tröskel användes mässing och granit. Materialvalen var därmed inte de billigaste och man återanvände material enbart på sådana ställen där det inte gjorde så stor skillnad.¹⁴¹

Vid vissa ytor som utsätts för hård slitage, golven vid ingångarna och korridoren genom matsalen till Argentinasalen, har tegel använts för bättre hållbarhet. Samma lösning hittas exempelvis i de offentliga restaurangutrymmens aula i Einari Teräsvirtas Satakuntatalo, ett faktum som gör det svårt att avgöra om lösningen var tidsenlig, om materialvalet gjordes på basis av praktiska skäl som hållbarhet, eller av estetiska skäl, eller på grund av materialbrist.

Å andra sidan har exempelvis pelarna i matsalen renoverats om för att åstadkomma bättre slitstyrka. De var ursprungligen ytbehandlade med marmorimitation, målade av Åbokonstrnären Nikolai Kaario, men har senare täckts med ribbor som tål slitage bättre.¹⁴² De ursprungliga dörrarna som stod mellan pelarna intill korridoren till Argentinasalen har avlägsnats och tappats bort eller förstörts. (Bild 34)

I det stora hela har byggnaden ändå kunnat underhållas. Dess brukstid är inte begränsad och de ursprungliga materialen kan vårdas eller ersättas med motsvarande. Byggnadens uppkomsttid återspeglas fortfarande i materialval och hantverksdetaljer som efter 1960-talet sannolikt skulle ha sparats bort som överflödiga.

5.2 Förändrade funktioner i de gemensamma utrymmena

Byggnadens funktion är huvudsakligen densamma som vid tidpunkten för uppförandet, men det finns också vissa skillnader i användningen. Kårkansliet fungerar sedan 1992 i anslutning till Kårhusets kansliutrymmen, i tredje våningens nordöstra ända.¹⁴³ (Bild 58) Det påverkar den tredje bostadsvåningens tillgång till ljus och förorsakar dessutom

¹⁴⁰ AMA/EB_1, Arbetsbeskrivning för Åbo Akademis Studenthem, 18.3.1948, 2-7.

¹⁴¹ AMA/EB_1, Arbetsbeskrivning för Åbo Akademis Studenthem, 18.3.1948, 8-9.

¹⁴² ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial H3 Tidningsurklipp 1946-1950, ÅU 1.4.1950

¹⁴³ Backman, Lena, "Kårens fastigheter 1999-2009", Vårdträdet X, 2014, 75.

funktionärens, personals och gästers förbipasserande från Tavasthems trappuppgång genom bostadsvåningen till kårkansliet.

Vindsvåningens klubbutrymmen för samvaro har av ekonomiska skäl så gott som alltid varit uthyrda till utomstående. Till en början hade Erik Bryggman sitt eget arkitektkontor på studenthemmets vind. Därefter har arkitektbyrå Erkki Salmi och hans efterträdare varit långvariga hyresgäster i huset. En del av personalbostäderna på Kårens vind har gjorts om till studentkårens verkställande direktörs byrå. Den kalla vinden har åter tagits i bruk som möteslokal efter att under en period på 2000-talet ha fungerat som datasal för graduskribenter.

På grund av bristande lönsamhet har restaurangutrymmena periodvis vållat problem. Redan vid tidpunkten för invigningen avvägdes huruvida centralköket borde ändras till allmän restaurang. En sådan lösning kunde öka kundfrekvensen och intensifiera uthyrningen av festsalen. I stället utvidgades inbjudnings- och besöksrätten att omfatta seniorer, extra medlemmar och studentkårens alumni.¹⁴⁴ Senare har restaurangen periodvis varit uthyrd till utomstående aktörer, vilket har begränsat kårmedlemmarnas möjligheter att använda huset. Sedan 2004 sköts restaurangen i studentkårens egen regi, vilket innebär att utrymmena också kan användas för kårmotion, studenternas möten och andra tillställningar.¹⁴⁵ Till skillnad från de tidiga åren begränsas de gemensamma utrymmenas öppethållning till lunchtider och beställningsverksamhet på grund av risk för stölder och skadegörelse.

Den ursprungligen som andelslag planerade tvättinrättningen togs aldrig i bruk i den funktionen för man hittade ingen som ville driva verksamheten. Dessutom steg tvättinrättningsmaskineriets pris till 1 miljon mark, vilket Kåren inte hade råd med i slutskedet av byggprocessen.¹⁴⁶ Utrymmena uthyrdes som kontorslokal i stället och har på 1970-talet gjorts om till ett mötes- och klubbutrymme som kallas *Marlirummet*. En tvättmaskin och torktumlare finns i källaren intill gamla Roddbassängen, Roddis. Roddbassängen var inledningsvis planerad till invånarnas personliga förvaringsutrymmen. (Bild 43, 44)

I 1940-talets studenthem blev det vanligt med motionsutrymmen, sådana som tennishallen på vinden av Teekkarila och Domus Academica. Motionsutrymmena utgjorde på den tiden också ett kriterium för statsunderstöd, som Åbo Akademis Studentkår förgäves försökte få till projektet. Roddbassängen har ett samband med

¹⁴⁴ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial, F9 Studenthemsbygget, Protokoll fört vid fastighetsnämndens konstituerande möte 29.5.1950.

¹⁴⁵ Backman, Lena, "Kårens fastigheter 1999-2009", Vårdträdet X, 2014, 78.

¹⁴⁶ ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial, F9 Studenthemmet, Protokoll vid byggnadskommitténs möte 9.12.1949.

upprätthållandet av akademisk rodd med tävlingar studentkårens emellan. Efter att roddträningen avslutades användes utrymmet som festlokal och träningslokal för orkestrar. 2001 täcktes bassängerna in och källarutrymmet renoverades till ett gym för kåreniterna.¹⁴⁷

5.3 Delade våtutrymmen och bristande tillgänglighet

Vid granskandet av studenthemmets bostadsutrymmen och deras sociala hållbarhet riktas uppmärksamheten först till de delade dusch- och toalettutrymmena.

Förhållningssättet till delade boendetrymmen mellan olika kön har förändrats sedan tiden för invigningen av studenthemmet. Inledningsvis reserverades våningarna 3 och 4 för manliga studenter medan femte våningen delades med mellanvägg dels för flickor, dels för sju gifta par utan barn.¹⁴⁸ Därför har femte våningen fortfarande idag en mellandörr vid ingången till korridoren. I dagens läge är våningsindelningen ordnad i flick- och pojkändor med motsvarande dusch- och toalettindelning.¹⁴⁹

Koncentrerandet av duscharna och toaletterna till vissa delar av korridoren i stället för att förse enskilda bostadsrum med våtutrymmen är fortfarande en fungerande och kostnadseffektiv lösning. Inordnandet av så många enskilda våtutrymmen skulle höja hyrorna ansevärt. Badrum som uppfyller dagens tillgänglighetsnormer kräver dessutom utrymme, vilket också skulle ändra på rumsfördelningen från det ursprungliga. På Tavasthem har behovet för privat hygieni lösts med tvättutrymmet med tvättfat i anslutning till rummen, vilket inte till alla delar anses motsvara 2010-talets förväntningar på boendestandard. Genom att idealen och bostadsnormerna har förändrats med åren har hyresgästerna uttryckt önskemål om en renovering där varje enskilt rum skulle förse med toaletter och privata kokvrån. Önskemålen om de privata toaletterna kommer att åtgärdas i samband med en renovering sommaren 2017, i tid inför studentkårens 100-årsjubileum år 2019.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Backman, Lena, "Kårens fastigheter 1999-2009", Vårdträdet X, 2014, 79.

¹⁴⁸ Vid studentkåren debatterades också studentfamiljers rätt till studentbostad. Vid sitt möte 31.3.1949 motsatte sig byggnadskommittén studentkårens rekommendation om inrättande av tre tvårummare för studentfamiljer med barn i den femte våningen. Som orsaker noterades byggnadstekniska svårigheter i anknytning till våningstoalletter och duschar, de gifta studenternas betalformåga, orättvisan i hur gifta studenter skulle få disponera motsvarande utrymme som fyra ogifta och "det störande moment som familjer med barn kommer att utgöra för omgivningen och vice versa". Argumenten ifrågasattes i Den aboensiske forskaren där en intervjuad studerandefar tyckte att "de övriga hyresgästerna tvärtom mera skulle störa barnen, som inte skriker i ett kör. Det hela bottnar i att folk inte förstår sig på ungar". ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet, Byggnadskommitténs protokoll 31.3.1949 §2; "Barnskrik eller nä", Den aboensiske forskaren, Årgång 5, No 1, November 1949, 2, 6-7.

¹⁴⁹ Samtal med kanslissekreterare Markus Heikkilä 16.2.2016; ÅU 1.4.1950.

¹⁵⁰ Samtal med studentkårens verkställande direktör Pati Fellman, 17.2.2016 och 30.3.2017; generalsekreterare Linda Lindholms tal vid Solenna akten i Argentinasalen 18.2.2017.

Tvättutrymmena och toaletterna på Tavasthem är inte heller på ett tidsenligt sätt tillgängliga för invånare eller besökare med specialbehov. Tillsvidare har endast de offentliga utrymmena som kårkansliet och Argentinasalen invatoaletter. Men det torde vara möjligt att renovera de existerande våningstoaletterna och -duscharna till att bättre motsvara 2010-talets mångsidiga tillgänglighetsbehov.

Andra tillgänglighetsproblem skapas av byggnadens många nivåskillnader, trapporna och den trånga hissen, vilka självfallet vållar svårigheter för användare som behöver rullstol eller rollator. Då användargruppen blir allt mer heterogen kan det vara svårt att hitta fungerande lösningar som skulle förbättra byggnadens tillgänglighet. Men det är inte heller meningen att låta huset bli ett museum: Tavasthem och Kåren behöver fortsättningsvis tjäna i sin funktion som studenthem med möteslokaler, restaurang och bostadsrum för Åbo Akademis studentkårs medlemmar.

5.4 Utrymmen för samvaro i det delade hemmet

Studenthemmet med den gemensamma matsalen, de gemensamma möteslokalerna, spelrummen, tidningsrummen, sittplatserna vid öppna spisen, öppna och offentliga utrymmen är planerat för att skapa social gemenskap och erbjuda möjligheter till samvaro. Det är inte avsett att tjäna som bara invånarnas, utan som alla kåreniternas gemensamma hus. Enligt *den Aboensiske forskaren* från 2.5.1946 hade bygglovet för det samtida Domus Academica i Helsingfors beviljats ”endast under förutsättning att utrymmet hundra procentigt utnyttjas för bostadsändamål. Sällskaps- och klubbrum måste under sådana förhållanden tillsvidare slopas”. Byggnadskommittén vid Åbo Akademis Studentkår hyste ändå förhoppningar om att bostadsläget i någon mån skulle ”ha lättat vid tidpunkten för murandet av grundstenen för det nya bygget” och att studentkåren inte för det akuta bostadsbehovets skulle behöva spara på ”komfort, trevnad och teknisk soliditet”.¹⁵¹ C-O Tallgrens företrädare pol.stud. C.G.Tollet uttalade sig i egenskap av byggnadskommitténs sekreterare i *Åbo Underrättelser* 15.3.1947 på följande sätt:

Självfallet är nämligen, att det just är bostadsbehovet bland studenterna, som är det aktuella och det som närmast påkallar en snabb aktion. Men på lång sikt är behovet av klubbtrymme av icke mindre betydelse. Därför har projektet i princip beaktat även själva kårlokalens utvidgning. En studentkårs väsentliga uppgift är ju just att bereda sina studenter trivsel och hemkänsla under den mångåriga vistelsen i universitetsstaden. För att fullt kunna tjäna det ändamålet är vårt nuvarande studenthus alldeles för litet. De nuvarande tvenne klubbrummen var ursprungligen avsedda till styrelse och kanslirum. En stor festsal är åter bra att ha och på sitt sätt nödvändig, men något

¹⁵¹ ÅAB/HS, ÅAS arkiv, H3 Tidningsurklipp 1946–1950, Den aboensiske forskaren no 3, 2.5.1946.

trivsamt sällskapsrum är det då sannerligen inte för de många, som under veckans sju dagar bo och leva på studentkåren.¹⁵²

I texten ovan märks hur Kårhuset (1936) ursprungligen fungerade i anslutning till på tomten tidigare existerande trähus med många mindre rum för samvaro. Efter branden 1939 fanns inte längre sådana utrymmen och det sociala behovet för dem var stort. Klubbrumsbehovet hade också ett samband med det ökande antalet aktiva specialföreningar inom Kåren, men främst motiverades det med invånarnas behov av trivsel och hemkänsla.

Studenthusens betydelse för studentlivet vid Åbo Akademi lyfts också upp i det nummer av *Vårdträdet* som publicerades med anledning av studentkårens 25-årsjubileum och till förmån för ÅAS byggnadsfond år 1944. Studentkårens stora betydelse för ”den unga studentens daning till människa och medborgare” kunde man inte tänka sig utan det studentliv som hade möjliggjorts av Kårhusköpet 1925 och det tio år senare följande studenthusbygget. Förväntningarna var stora på ”den tid, som skall skänka Åbostudenterna ett hem, som är mer än blott och bart en samlingsplats och ett näringsställe”.¹⁵³

Utöver de delade funktionerna i de planerade offentliga utrymmena förstärktes gemenskapen också genom själva byggnadsprojektet, som krävde mycket talkoarbete och frivilliga insatser från dåtida kårmedlemmar. Enligt Lempinen kan byggandet av studentkårshuset jämföras med initiationsriter och förstås som gemensamma strävanden som sammanbinder medlemmarna. På samma sätt kan förvaltandet av studentkårsarvet idag ses som överförande av uppskattning för det gemensamma och en utbildning i hur man tar hand om värdefull gemensam egendom, något som mycket väl motsvarar universitetslagens § 46 om studentkårens uppgift som uppfostrare till fullvärdigt medborgarskap, till att tjäna fosterlandet och mänskligheten.¹⁵⁴

Det är också av betydelse att huset har bidragit och alltjämt bidrar till att erbjuda ett gemensamt svenskt rum för studerande vid Åbo Akademi. Det rummet erbjuder möjligheter till meningsfulla sociala relationer och stöd för studier och uppväxt. I det sammanhanget är det väsentligt med fördelningen mellan offentligt och privat utrymme i studenthemmet.

¹⁵² ”Åbostudenternas byggnadsplaner. Trångboddheten gör en utvidgning av studenthuset nödvändig.” Åbo Underrättelser lördagen 15.3.1947

¹⁵³ Nordström, W.E., ”Tjugufem år”, *Vårdträdet* III, 1944, s. 75-76.

¹⁵⁴ ”Studentkåren har till uppgift att delta i universitetets fostringsuppgift, som det föreskrivs om i 2 §, genom att förbereda de studerande för ett aktivt, medvetet och kritiskt medborgarskap.” Finlex, Universitetslagen 24.7.2009/558 § 46 Studentkåren, <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2009/20090558>, 7.2.2017.

I studenthem som byggs kring en mittkorridor förekommer vanligen ett delat våningskök. Det är ett sätt att spara på kostnaderna med att begränsa våtutrymmena. I våningboenden av det slaget finns ofta privata sov- och studieutrymmen, bad- och toalettutrymmen och ett delat kök – men inget allrum, vardagsrum, eller utrymme för samvaro utöver köket.

I den med Tavasthem samtida Domus Academica i Helsingfors har våningens gemensamma samvarorum sparats bort och renoverats om till en enskild bostad med enastående utsikter. Kontrasten till Bryggmans Tavasthem är slående. I stället för det ljusa samvarorummet med stora fönster vid ingången till korridoren möts besökare och invånare i Domus Academica av en enformig korridor av dörrar, utan variation och utan något ställe att naturligt umgås med andra invånare. Korridoren styr stegen direkt mot de enskilda rummen, vars och ens privata rum, dit man gärna inte tränger sig på om man inte är bekant från förr och inbjuden. Den sociala samvaron är i första hand planerad att ske i andra byggnader och utrymmen. Dagsaktiviteterna och boendet skiljs fysiskt åt och de för boendet reserverade funktionerna blir således färre.¹⁵⁵

Ett gemensamt rum för umgänge är värdefullt därför att det uppfyller en funktion för möjligheter till samvaro, gemenskap och ökad trivsel. I de studenthemsmodeller där det gemensamma rummet har sparats bort har man gått miste om de här funktionerna. Om våningsköket är tillräckligt stort eller planerat i samband med det allmänna våningsutrymmet som ett så kallat stugkök kan det erbjuda en möjlighet att fungera som ett sådant. Men risken är stor för att rummet fylls med odiskade kärl, matos eller allehanda oreda och inte längre är så trivsamt att vistas i.

I den funktionalistiska bostadsplaneringen blev det halvt offentliga rummet för samvaro centralt för skapande och upprätthållande av såväl familjens interna gemenskap som kontakten med besökare. Det gemensamma rummet möjliggjorde besparingar i utrymme och att de enskilda mindre rummen kunde avgränsas för privat vila. Vardagsrummet skilde sig som koncept från de tidigare borgerliga bostädernas representationsutrymmen eller landsbygdens och arbetarbostädernas finrum. I uttrycket vardagsrum betonades den vardagliga användningen och samvaron.¹⁵⁶

Det verkar som om den effektivitetfokuserade tiden i slutet av 1990-talet skulle ha sparat bort studerandes fritidssysslor och informella samvaro i samband med boendet. De offentliga sammanhangen fanns det rum för i universitetens föreläsningssalar, bibliotek och övriga utrymmen, liksom också i stadsmiljöer, på arbetsplatser och i

¹⁵⁵ Lempinen 1998, 30, besök vid Domus Academica B-huset, 19.8.2016.

¹⁵⁶ Saarikangas 2002, 421–422.

idrottshallar. Bostaden däremot reserverades enbart för det privata, för studier, vila och matlagning. Den ideala studenten skulle fokusera sig på sina studier och vila i sitt privata rum, och på sin höjd umgås med andra i samband med den oundvikliga matlagningen.

I Tavasthem finns de gemensamma utrymmena kvar. Oavsett om de används eller inte erbjuder de en möjlighet till samvaro och ledig tid i korridoren. Invånarna formar bostadens funktioner i samverkan med rummet, de möjligheter som det erbjuder. Det lediga rummet för trivsel insinuerar att sådan tidsanvändning är möjlig och önskvärd, att den kan existera i den här miljön.

Efter en starkt individualiserad period av studentboende på 1990-talet har studentbostadsstiftelser på 2010-talet delvis återgått till modeller som motsvarar våningsplanen på Tavasthem. HOAS har till exempel på Busholmen i Helsingfors låtit bygga ett bostadskomplex med en mångfald av boendeantern. Här finns vid sidan av fullt utrustade enrummare, kompislägenheter och familjebostäder också ettor med privata sanitetsutrymmen och ett delat kök i korridoren. I huset finns gemensamma utrymmen för samvaro och aktiviteter, exempelvis ett filmrum. Den enskilda fullt utrustade bostaden är inte längre det enda eftertraktade alternativet.¹⁵⁷

Det finns också exempel på hur man vid senare renoveringar av andra studenthem har kunnat beakta behovet av samvaro. Vid Södermanlands-Nerikes (Snerikes) nation *Arkadien* har ett av de tio bostadsrummen per våning tagits i bruk för ett nytt våningskök och det tidigare våningskökets utrymme ombyggt till ett öppet, gemensamt allrum. Inledningsvis hade det delade utrymmet fyllts med allehanda begagnade möbler, vilket inte nödvändigtvis bidrog till ökad trivsel utan genom ofta återkommande transport- och avfallsavgifter medförde kostnader för hyresvärderna. Vid Snerike åtgärdades problemet genom att till de gemensamma utrymmena införskaffa sammanhängande våningsinredning – något som tidigare också var fallet i de färdigt möblerade studenthemmen i Finland från 1940- och 1950-talen.¹⁵⁸ (Bild 61)

Möjligheterna till den studiesociala samvaron är värdefull i ett livsskede med många förändringar och stor risk för ensamhet. Gruppdeltaktighet och gemenskap med andra i motsvarande situation stöder slutförandet av studierna.

¹⁵⁷ Mejlkorrespondens med HUS sakkunniga Sofia Lindqvist, 21.2.2017; <https://www.hoas.fi/kohteet/valimerenkatu-5/>, 13.3.2017.

¹⁵⁸ Besök vid Södermanlands-Nerikes nation i Uppsala, 19.9.2016.

Å andra sidan har våningsboende också förknippats med livligt festande. Också på Tavasthem förekom redan från början ordningsproblem.¹⁵⁹ Som bot mot det kan gemensamt överenskomna regler skapas.¹⁶⁰ Det är också en fråga om hur invånarna från år till år skapar och upprätthåller sina gemensamma spelregler. I vilket fall som helst är det i våningsboende enkelt att hitta andra som man kan umgås med och bli bekant med. Om man däremot vill ha mera lugn och ro går det också att dra sig in på sitt rum. I ett ytterst effektiverat boende med enskilda rum längs en tråkig korridor uppstår sällan på motsvarande sätt möjligheter till möten på neutralt område. För att umgås måste man inbjuda andra till sitt privata rum, och det alternativet behöver inte alltid kännas bekvämt.

I Bryggmans Tavasthem har gemensamma utrymmen för samvaro planerats in såväl i de halvt offentliga bostadsvåningarna som i för alla kåreniterna gemensamma offentliga utrymmen. De senare har ett samband med det på samma plats belägna och år 1939 nerbrunna kårhuset i trä. Traditionen från 1920- och 1930-talets klubbutrymmen fortsätter i Tavasthem.

5.5 Hållbarheten i Erik Bryggmans lösningar för ökad trivsel i studenthemmet

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Erik Bryggmans Tavasthem uppfyller fortfarande förväntningarna på förmånligt studentboende med möjligheter till kontakter med andra studerande vid samma universitet. Byggnaden har ett fördelaktigt läge med promenadavstånd till både undervisningsutrymmen och stadens centrum. Materialvalen och byggnadsteknikerna har varit hållbara och studentkåren har renoverat byggnaden med respekt för arkitektens arbete. Trivselfaktorerna i anknytning till proportioner i rummet, dagsljusets variationer i boendet, utsikterna och kontakten till naturen utanför och detaljerna i interiören består. Förändringen i invånarnas mångfald och med detta sammanhängande förväntningar gällande boendestandard är svårare att bemöta.

Om 1950-talets hyresgäster ansåg våningsduscharnas rinnande varma vatten vara en lyx, imponerar den föga på 2010-talets studenter. Trots det uppfyller byggnaden fortfarande sin primära funktion, det vill säga att vara ett delat hem åt Åbo Akademi

¹⁵⁹ I studentkårens årsberättelse 1951–52 beklagades ordningsproblemen på Tavasthem. Tre studenter fick inte förlängda hyreskontrakt. Lempinen 1997, 131.

¹⁶⁰ I de första ordningsreglerna för Studenthemmet konstaterades dels att ”I studenthemmet bör var och en iakttaga god ordning och respektera grannarnas behov av trevnad och studiero. Aktsamhet bör iakttagas om all hemmets egendom”, dels att ”I varje bostadsvåning finns en våningsäldste, som utses av hyresgästerna i våningen, ett läsår i sänder. Våningsäldste har att framföra hyresgästernas klagomål till disponenten och i samråd med disponenten övervaka efterlevnaden av ordningsregler och bestämmelser i hyreskontraktet. Styrelsen har rätt att under läsåret utlysa val av ny våningsäldste.” ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemsbygget 1950, Utkast till ordningsregler för studenthemmet.

studenter. På grund av begränsade öppettider kan de delade offentliga utrymmena dessvärre inte utnyttjas i den grad som den ursprungligt planerade funktionen som alla kåreniters gemensamma vardagsrum en gång innebar. Byggnaden fungerar ändå fortfarande som ett gemensamt svenskt rum för kåreniterna i samband med de tillställningar som ordnas i det egna huset.

I enlighet med hypotesen är Bryggmans Tavasthem ett fungerande exempel på hur trivseln i våningsboende kan stödas med planering av den byggda miljön. I de lösningar för ökad trivsel som Bryggman tillämpat i Tavasthem beaktas invånarnas behov av natur och skönhet. Mångsidigheten i rumsplaneringen på Tavasthem ger invånarna också möjlighet till såväl social samvaro i halvt offentliga utrymmen som avskildhet i privata rum.

6 SAMMANFATTNING

Syftet med avhandlingen är att visa att Erik Bryggman (1891 – 1955) i Tavasthem (1950) har lyckats skapa hållbara lösningar för trivsel i studenthemmet. I avhandlingen identifieras stilistiska inslag och praktiska lösningar som arkitekten inom ramen för byggprojektets ekonomiska förutsättningar har valt för att öka trivseln i studentboendet. Byggnaden och dess ritningar granskas genom form- och stilanalys. För en bättre förståelse av de tidsenliga eller för samtida studenthem typiska dragen har byggnaden jämförts med förebilder i Uppsala och Helsingfors. De för Bryggmans arkitektur typiska dragen har identifierats genom att jämföra Tavasthem dels med hans övriga produktion, dels med hans egen text om det funktionalistiska bostadsidealet. I avhandlingen söks svar på hur den funktionalistiska bostadsplaneringens ideal syns i de valda lösningarna och hur hållbara de varit ur ekonomiska, ekologiska och sociala synvinklar. Materialet granskas ur ett socialhistoriskt perspektiv och kontexten utgörs av uppkomsten av studentboende som en form av socialt byggande i Finland på 1940-talet.

Erik Bryggman fick relativt fria händer av Åbo Akademis Studentkår för planerandet av studenthemmet. Dels är förändringsförslagen i byggnadskommittens protokoll få, dels har byggnadskommittens dåtida sekreterare Carl Olof Tallgren bekräftat att dokumenten ger en korrekt bild av händelseförloppet. Av ritningarna från olika tider framgår hur planerna för studenthemmet utvecklades på vägen från studentkårens ursprungliga önskemål till de slutgiltiga lösningarna gällande kontakten mellan interiören och omgivningen. Ljusets roll i upplevelse av trevnad, kontakten till

den omgivande grönskan och variationen i bottenplanen har förverkligats genom disponeringen av byggnadskropparna på tomten. För att maximera utsikter och ljusinsläpp samt för att möjliggöra trivsamma utrymmen för samvaro har fasader under planeringsprocessen omarbetats i flera repriser.

Byggnaden har stora fönster i matsalen, vid balkongerna, i trappan och vid ingångarna, vilket förbättrar ljusstillingen och ökar kontakten med omgivningen. Tomtens växtlighet med lövträn och gräsplan, terrasseringen av landskapet på innergården och de lövträd som fått stå kvar på tomten är alla väsentliga delar av helheten och bidrar till invånarnas trivsel. Parallellerna till tidsenliga motsvarigheter i Sverige är tydliga. Andra tidstypiska inslag i byggnaden är sadeltaket, dubbelfönster och den ljusa rappningen.

För Bryggman typiska lösningar i byggnaden är de skulpturala formerna i trapporna, de dekorerade detaljerna i bland annat balkong- och trappräcken, skorstenen med sin brandstege och de runda insulitplattorna i korridorerna. De skulpturala formerna hittas också i rundade hörn längs korridoren och i de öppna spisarna. För hand tillverkade detaljer och rundade former är tidstypiska för den senare romantiska funktionalismen från 1940-talet.

Utöver form, stil och funktion granskas byggnaden också ur ett tidsperspektiv. 2010-talets förväntningar på boendestandard skiljer sig från 1940-talets verklighet. Skillnaderna har identifierats för en bättre hermeneutisk förståelse för den omgivning i vilken studenthemmet kom till. Genom begreppet hållbarhet granskas i vilken mån de ursprungliga lösningarna fortfarande är fungerande. Funktionernas förändringar över tid har också beaktats. Som resultat kan man konstatera att renoveringar i huset har genomförts med respekt för arkitekten. Materialen och de planerade funktionerna verkar huvudsakligen ha varit bestående, med undantag för renoverandet av den tredje våningens östra ända till kårkansli på 1990-talet. Källarvåningens Roddbassäng ersattes med ett gym år 2001, varmed den hälsofrämjande funktionen i utrymmet består, även om den akademiska rodden utövas i andra vatten. Den ursprungliga idén om en tvättanläggning som skulle drivas av ett skilt andelslag förverkligades aldrig, för man hittade inte lämpliga funktionärer att bedriva verksamheten.

Även om byggnadstiden präglades av materialbrist och kärva ekonomiska tider kännetecknades den också av uppfinningsrikedom, framtidstro och uppbyggandsanda. Ur 2000-talets perspektiv verkar det helt otroligt att studenterna klarade av att sätta igång med ett så stort byggnadsprojekt innan budgeteringen och finansieringen var tryggad. Men hade man väntat med byggandet skulle studenthemmet kanske aldrig ha

blivit förverkligat i sin nuvarande omfattning. Efter femtio år av understött byggande i studentbostadsstiftelsernas regi finns det utarbetade praxis för planering och förvaltning av dylika projekt. I 1940-talets Finland fanns det förebilder från Sverige, ett stort behov av bostäder, en tilltro till att det är möjligt att åstadkomma stora projekt tillsammans och ett funktionalistiskt arv med tankar om det goda boendet. De på förhand givna ramarna eller sätten att förverkliga studenthemmet var få. Därför har inte heller planerandet begränsats av byggnadslagstiftning, understödsbestämmelser eller det starka kravet på kostnadseffektivitet som präglat studentbostadsbyggandet från 1960-talet framåt. Planerandet har styrts av den funktionalistiska bostadsplaneringens ideologi om differentierade utrymmen för olika behov och strävan efter den största möjliga bostadseffektivitet av den minsta möjliga bostadsyta för att möjliggöra kvalitativt boende åt så många som möjligt.

Byggandet av kårhus och studenthem har för studentorganisationernas del jämförts med initiationsriter, gemensamma ansträngningar som lärt medlemmarna att bära ansvar och genomföra stora projekt tillsammans. Upprätthållandet av dito kan fortfarande ses motsvara samma funktion, att ta ansvar över ett gemensamt arv och att förmedla det till kommande generationer. Åbo Akademis Studentkår har lyckats vårda sitt studenthem med respekt för Erik Bryggman och bevara hans lösningar i en allt mer individualiserad och effektiverad omgivning.

Avhandlingens resultat kan sammanfattas med att Tavasthem har många egenskaper som är typiska för samtida studenthem. Som exempel kan nämnas mittkorridorlösningen, våningsköket, den delade matsalen och de öppna spisarna i utrymmen för social samvaro. Materialvalen har varit hållbara och byggnaden har renoverats med respekt för arkitektens arbete. Boendet motsvarar inte längre med tiden förändrade förväntningar gällande privata tvättutrymmen eller fysisk tillgänglighet. Studenthemmet skiljer sig ändå till sin fördel från ytterligare effektiverade modeller för studentboende med lösningar som bidrar till ökad trivsel.

Carin Bryggmans inredningar och de från Oy Taito Ab beställda armaturerna, designade av Paavo Tynell, har lämnats utanför ramen för det här arbetet därför att det redan planerats ett skilt forskningsarbete i konstvetenskap om dem. De subjektiva invånarerfarenheterna har också medvetet avgränsats utanför den här avhandlingen. Trivseln i studenthemmet har granskats med en arkitekturhistorisk analys av form och stil utgående från de samtida funktionalistiska bostadsidealerna och hållbarheten har utvärderats på en abstrakt nivå, inte genom subjektiva upplevelser. Individer med personliga erfarenheter från boendet kan med säkerhet bidra med andra synpunkter,

vilka med fördel kan behandlas i ett skilt arbete. Senare renoveringar av studenthemmet har inte heller behandlats i detalj. De kunde erbjuda tilläggsinformation om materialvalens och byggnadsteknikernas hållbarhet eller överraskningar som uppkommit i samband med renoveringsarbetena. Ytterligare vore det intressant att jämföra Bryggmans studenthem för Åbostudentkårerna TYY och ÅAS med varandra, hur de skiljt sig åt vid planerings- och byggskedet och hur de behandlats under årens lopp av olika ägare och genom olika renoveringsarbeten.

KÄLLFÖRTECKNING

A Arkiv

Åbo

Åbo Akademis bibliotek (ÅAB)
Handskriftsamlingen (HS)
Åbo Akademis Studentkårs arkivmaterial

Serie F. HANDLINGAR ORDNADE ENLIGT ÄMNEN
F.9. Studenthemsrådets handlingar och handlingar gällande Tavastgatan 22
Studenthemsbygget:
Utgående och inkommande brev 1935-1964; 1947-1951; 1947-1950
Ankommande korrespondens
Bygget 1949-1950
Studenthemsbygget 1950: ritningar, ansökningar, räkningar
1950 Festen
Tavastgatan 22 – gamla köpebrev osv.,
1928- (inkl. listan om materialet)

Serie H. ÖVRIGA HANDLINGAR
H.3. Tidningsurklipp
1945-1946; 1946-1950

Åbo Akademis Studentkår (ÅAS)
Verkställande direktörens arbetsarkiv
Kontrakt för planerande av ett Studenthem till Åbo Akademis Studentkår,
Urakkasopimus mellan ÅAS och Urakoitsijat Oy, daterad 3.7.1948
Arbetsbeskrivning daterad 18.3.1948
Rumsbeskrivning
Fotografier från byggnadsskedet av Birger Lundsten.
Senare förändrings- och renoveringsritningar till Kårhus och Tavasthem, särskilt
de av arkitekt Matti Pasanen 8.11.1983 daterade förändringsritningarna till
bardisker och toaletter i andra våningen.

Helsingfors

Arkitekturmuseets arkiv (AMA)
Bryggmansamlingen (BS)
Mapp 1, Åbo Akademin ylioppilaskunnan talo, 1935, Stora Tavastgatan, Åbo
Ritningar och skisser till båda byggnadsskeden av Åbo Akademis Studentkårs
hus, Kårhuset och Studenthemmet
Rums- och arbetsbeskrivningar för Åbo Akademis Studenthem
Åbo Akademis Studentkårs Byggnadskommittés protokoll, daterat 7.10.1947
Utdrag ur oidentifierad facktidning, presenterar svenska studentbostäder i Uppsala

HUS-Gruppen

Disponentboken med dagens bottenplan för Domus Academica, B-huset,
per mejl av HUS fastigheters disponent Inka Snellman, 15.8.2016

B Muntliga uppgifter

Samtal med verkställande direktören för Åbo Akademis Studentkår *Patrik Fellman*,
17.2.2016 och 30.3.2017.

Samtal med Åbo Akademis Studentkårs kanslisekreterare *Markus Heikkilä*, 16.2.2016;

Samtal med Bryggmansällskapets verksamhetsledare *Mikko Laaksonen*, 16.2.2016

Samtal med Åbo Akademis Studentkårs Byggnadskommittés långvariga sekreterare,
minister *Carl-Olof Tallgren*, 16.12.2015

C Övrigt material

Bildmaterial och seminariepresentationer av Bryggmansällskapets
verksamhetsledare *Mikko Laaksonen*, 16.2.2016.

Mejlkorrespondens med sakkunniga vid Studentkåren vid Helsingfors Universitet,
PM *Sofia Lindqvist* 21.2.2017.

Besök och dokumentation vid Satakuntalainen osakuntas Satakuntatalo av Einari
Teräsvirta, Lappbrinken 1, Helsingfors 21.4.2016 med nationens kurator, FM i
konsthistoria *Hanna Hannus*.

Besök vid Södermanlands-Nerikes studenthem Arkadien på S:t Larsgatan 6 B i
Uppsala 19.9.2016, samtal med intendent *Peter Forsgren* i samband med besöket.

Besök och dokumentation vid Uppsala studentkår och dess första studenthem på
Övre Slottsgatan 5 i Uppsala 19.9.2016, samtal och e-postkorrespondens med
kontorschef *Casper Wahllund* i samband med besöket.

LITTERATURFÖRTECKNING

a) Opublicerat material

Bennett, Janey, *Erik Bryggman*, magisteravhandling med fokus på Upptändelsekapellet, Southern California Institute of Architecture, 1986.

Grägg, Ulrika, *Erik Bryggmans Chemikum – ett laboratorium vid Åbo Akademi*. Pro gradu – avhandling i konstvetenskap, Åbo Akademi, November 1998.

Grägg, Ulrika, *Åbo Akademis Studentkårs festsal 1935–93*, fackuppsats i konstvetenskap vid Åbo Akademi hösten 1993.

Gräsbeck, Bianca, *Eureka – ett servicehus för kvinnor i 1920-talets Helsingfors*. Pro gradu – avhandling i konstvetenskap, Åbo Akademi, 2008.

Kruskopf, Irina, *Gunnar Clements väggmålning i "Kårens" festsal*, seminarieuppsats i konstvetenskap vid Åbo Akademi, 19.2.1985.

Lempinen, Petri, *Ylioppilaat rakentavat – Ylioppilaskuntien rakennushankkeet korporeaatioita muovaamassa autonomiana ja ensimmäisen tasavallan Suomessa*. Avhandling pro gradu i kulturhistoria, Turun Yliopisto, 1993.

Lempinen, Petri, *Kerhohuoneistosta ylioppilaskylään*. Turun yliopiston ylioppilaskunnan tilatarpeet ja rakennustoiminta 1920–60-luvuilla. Licenciavhandling i konsthistoria, Turun Yliopisto, 1997 a.

b) Publicerat material

Ahlstrand, Torsten, *Arkitekturtermer*. Lund: Studentlitteratur, 1969, 1976, Upplaga 2:30, 2010.

Aminoff-Winberg, Johanna, *Kårliv under 75 år, Åbo Akademis Studentkår 1919–1994*. Utg. Åbo Akademis Studentkår, Åbo 1993/1994.

Backman, Lena, "Kårens fastigheter 1999–2009", *Vårdträdet X*. Åbo: Åbo Akademis Studentkår, 2014, 75–82.

Bedoire, Fredric, *Den svenska arkitekturens historia 1800–2000*. Stockholm: Norstedts i samarbete med Stockholms byggnadsförening och Kungliga konsthögskolan, 2015.

Bryggman, Erik, "Den nya bostaden" i *Granskaren* juli-augusti 1932. Ingår i Nikula, Riitta, *Erik Bryggman 1891-1955 arkkitehti*. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja 1991, 268-269.

Bryggman, Erik, "Åbo Akademin ylioppilaskunnantalo ja ylioppilaskoti = Kårhus och studenthem för Åbo Akademi." *Arkkitehti – Arkitekten*, 1953:4–5, s. 57–63.

- Bryggman, Erik. ”Kårhus för Åbo Akademis studenter.” *Arkkitehti – Arkitekten*, 1937:4, s. 51–57.
- Den aboensiske forskaren*, Organ för Åbo Akademis Studentkår. Årgång 1 1945–1947; Årgång 2, 1946–1947; Årgång 5, 1949–1950.
- Haverinen, Kalervo, ”Opiskelija-asuntojärjestelmä ja julkinen valta” i Haverinen, Kalervo och Petri Lempinen, *Omin avuin, valtion lainoin. Opiskelija-asuntojärjestelmä Suomessa*. Helsingfors: Miljöministeriet, 1998, 71–134.
- Klinge, Matti, *Ylioppilastalo. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kiinteistöjen vaiheita*. Utgiven av Studentkåren vid Helsingfors universitet vid hundraårsfirandet av Gamla studenthuset 26.11.1970. Andra upplagan, Jyväskylä: Gummerus, 1990.
- Konstmuséet i Åbo, *Erik Bryggman*. Katalog, Åbo: Polytypos Turku, 1967.
- Lempinen, Petri, *Rakentava ylioppilaskunta: TYYn rakennustoiminta ja turkulaisen opiskelija-asumisen juuret*, TYYn julkaisuja 1997.
- Lempinen, Petri, ”Opiskelijarakentamisen muutos, yhdessäolosta opiskelijoiden tarpeisiin”. Haverinen, Kalervo och Petri Lempinen, *Omin avuin, valtion lainoin. Opiskelija-asuntojärjestelmä Suomessa*. Helsingfors: Miljöministeriet, 1998, 15–70.
- Lempinen, Petri, *Opiskelijalle rakentamassa. Turun ylioppilaskylä haaveesta asuinalueeksi 1959-1980*. Helsingfors: Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 20/2001.
- Lindqvist, Anders G., *Åren vid Kåren. En krönika om kärliv och traditioner vid Åbo Akademis Studentkår under 1920 – 1950-talen*. Åbo Akademiker r.f., 1999.
- Malinen, Antti, ”Kodittomuutta ja kotien rauhaa. Kaupunkilaisten asuinolot” ur *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944-1950*. red. Kivimäki, Ville & Kirsi-Maria Hytönen. Tammerfors: Vastapaino, 2015, 127–149.
- Nevalainen, Laika, *Rationalisoitua säädynmukaisuutta. Helsinkiläiset ja turkulaiset keskuskeittiötalot 1900-1920-luvuilla*. Pro gradu-tutkielma. Talous- ja sosiaalhistoria. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto 2012.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/32749/keskuskeittitalot.pdf?sequence=2>, 8.9.2016.
- Nikula, Riitta, ”Erik Bryggmanista ja hänen arkkitehtuuristaan.” *Erik Bryggman 1891-1955 arkkitehti*. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja 1991.
- Nykänen, Panu & Iina Korhonen, *Tupsukansan koti – yli 50 vuotta teekkarikylän historiaa*. Teknillisen korkeakoulun ylioppilaskunta, Espoo, 2003.
- Piironen, Esa, *Erik Bryggman*. Utställningskatalog, Åbo konstmuseum, Åbo: Polytypos Turku, 1967.
- Puro, Laura, *Opiskelijan koti. Hoas 1969-2009*. Helsingin seudun opiskelija-asuntosäätiö, Helsingfors, 2009.

Saarikangas, Kirsi, *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 860, Helsingfors, 2002.

Saarikangas, Kirsi, *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1099, Helsingfors, 2006.

Sjövall, Isabelle & Katarina Gospic, *Neurodesign. Inredning för hälsa, prestation och välmående*. Bokförlaget Langenskiöld, Stockholm, 2016.

Soiri-Snellman, Helena, *As Oy Atrium. Erik Bryggman ja Turun arkkitehtuuri*. As Oy Atrium, Åbo, 2010.

Svahnström, Sonja & Lena Marander-Eklund (red.), *O, gamla klang- och jubeltid, Aboensiska studentminnen*. Festskrift med anledning av av Åbo Akademis Studentkårs 75-årsjubileum. IF-rapport 15, Åbo Akademi. Folkloristik, 1994.

Stigell, Anna-Lisa, *Erik Bryggman*. Ekenäs Tryckeri Aktiebolags Förlag, Ekenäs, 1965.

Tallgren, Carl Olof, ”Så blev drömmen verklighet”, *Vårdträdet IV*. Åbo Akademis Studentkår, 1954, 68–75.

Tollet, C. Gillis, ”Studenthemsprojektet”, *Den aboensiske forskaren*, Årgång 2, N:o 2, 29.4.1947.

Trencher, Michael, ”Baker House: The Individual and Mass Housing, a Delicate Balance”, ur Anderson, Stanford, Gail Fenske & David Fixler (red.), *Aalto and America*, Library of Congress Cataloging in Publication Data. New Haven and London: Yale University Press, 2012.

c) Internetresurser

Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, Arkkitehtuuri Turussa, Chemicum”,
<http://www.bryggman.fi/index.php?page=turussa&hash=chemicum>, 8.2.2016

Bryggmansällskapet, ” Erik Bryggman, Arkkitehtuuri Turussa, Hospits Betel hotelli ja Atrium-talo” <http://www.bryggman.fi/index.php?page=turussa&hash=hospits-betel-hotelli-ja-atrium-talo>, 8.2.2016

Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, Arkkitehtuuri Turussa, Kåren”
<http://www.bryggman.fi/index.php?page=turussa&hash=karen>, 25.1.2016

Bryggmansällskapet, ”Erik Bryggman, kiteytyneen ihmisyyden arkkitehti”,
<http://www.bryggman.fi/suomi/erik-ja-carin-bryggman/erik-bryggman/esittely-4/>
8.2.2016

Finlex, ”Universitetslagen 24.7.2009/558 § 46 Studentkåren”
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2009/20090558>, 7.2.2017

Nationalencyklopedin, uppslagsdefinition på ”hållbar utveckling”:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/hållbar-utveckling>, 16.01.2016

Nationalencyklopedin, uppslagsverksdefinition på ”internat”:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/internat>, 18.10.2016

Nationalencyklopedin, uppslagsverksdefinition på ”studenthem”:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/studenthem>, 18.10.2016

Södermanlands-Nerikes Nation, ”Våra Områden: Arkadien”
<http://snerikes.se/bostader/vara-omraden/>, 29.9.2016

BILDFÖRTECKNING

Omslagsbild:

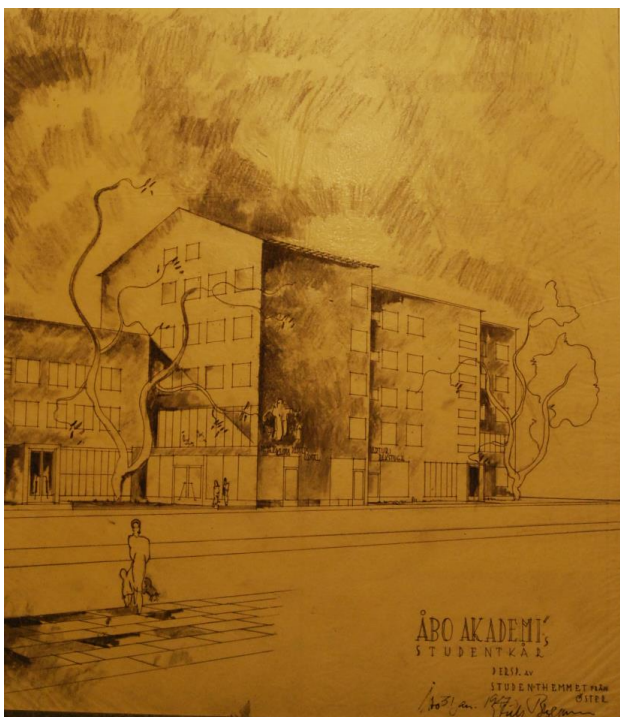
”Åbo Akademis Studentkår, perspektiv av studenthemmet från öster. Åbo 31 jan 1947. Erik Bryggman.” AMA/BS. Foto Katja Långvik.

- Bild 1 Merkelius, Sven, Interiör från *Stockholms byggnadsförenings hus* vid Norrlandsgatan, Stockholm. 1935–37. Bedoire 2015, 301.
- Bild 2 Backström och Reinius, *Punkthus* på Danviksklippan i Stockholm. 1943–45. Foto: Katja Långvik september 2016.
- Bild 3 Backström och Reinius, *Terrasshus* i Gröndal, Stockholm. 1944–1946. Foto: Katja Långvik september 2016.
- Bild 4 Backström och Reinius, *Stjärnhus* i Gröndal, Stockholm, 1944–1946. Foto: Katja Långvik, september 2016.
- Bild 5 Le Corbusier, *Swiss Pavillion*, Cité Universitaire, Paris. 1930–32. Trencher 2012, 180-181.
- Bild 6 Nikolajev, Ivan, *the collective dormitory*, Moskva. 1928–30. Trencher 2012, 182.
- Bild 7 Aalto, Alvar, *Baker House*, Massachusetts Institute of Technology (MIT). 1949, Trencher 2012, 188–189.
- Bild 8 Bryggman, Erik, perspektivskiss och bottenplan av tomten för ett kommande studenthem i anslutning till Kårhuset, februari 1935. AMA/BS 1:12. Foto Katja Långvik.
- Bild 9 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Detaljbild av perspektivskiss för kommande studenthem, februari 1935. AMA/BS 1:12. Foto Katja Långvik.
- Bild 10 Salomaa, Pauli, *Domus Academica A och B*, Helsingfors. 1947. Ovan till vänster samvarorummet i ändan av bostadsvåningarna i *Domus Academica A och B*. Klinge 1990, 262. Ovan till höger *Domus Academica B* till vänster och *A* till höger. Lempinen & Haverinen 1998, 32. Nedanför bottenplan av *Domus Academica A och B* -husens bostadsvåning. Klinge 1990, 259.
- Bild 11 Erik Bryggman (1891–1955) med sin dotter Carin Bryggman (1920–1993). Soiri-Snellman 2010, 24 med hänvisning till Åbo museicentral, Carin Bryggmans arkiv.
- Bild 12 Bryggman, Erik, Kårhuset, byggnadskropparnas placering på tomten. 1936. AMA/EB. Foto: Katja Långvik.
- Bild 13 Bryggman, Erik, detalj ur ritning av Kårhusets fasad mot norr i anslutning till studentkårens trähus på Stora Tavastgatan 22, 1936. AMA/EB 1:8. Foto: Katja Långvik.
- Bild 14 Bryggman, Erik, bottenplan på första våningen av Kårhuset i kombination med det gamla kårhuset i trä. 1936. AMA/EB 1:17. Foto: Katja Långvik.
- Bild 15 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Modeller för halvmiljonsrummens donatorsnamn på studentrumsdörrar. 28.3.1950. AMA/EB 1:280. Foto: Katja Långvik.
- Bild 16 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Bottenplan för studenthem. AMA/EB 1:20. Foto: Katja Långvik.
- Bild 17 Bryggman, Erik. Åbo Akademis Studenthem. Fasadbilder på planerat studenthem från gatan och från gården, odaterade. AMA/EB 1:2 och 1:13. Foto: Katja Långvik.
- Bild 18 Bryggman, Erik. Fasaderna mot Tavastgatan och nordost. 30.1.1947. AMA/EB 1:144. Foto: Katja Långvik.
- Bild 19 Bryggman, Erik, Tavasthems (1950) fasad mot öster, med skorsten vid anslutningen till Kårhuset (1936). Foto: Katja Långvik april 2016.

- Bild 20 Bryggman, Erik, Studenthemmets fasad mot Tavastgatan. Foto: Katja Långvik april 2016
- Bild 21 Bryggman, Erik, Studenthemmets ingång mot Tavastgatan. Foto: Katja Långvik april 2016.
- Bild 22 Bryggman, Erik. Piazzan framför huvudingångarna till Kårhuset (1936) och Studenthemmet (1950). Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 23 Utsikt mot Tavastgatan från första våningen i Studenthemmet. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 24 Bryggman, Erik, bottenplan över första våningen av Kårhuset (1936) och Studenthemmet (1950). 30.1.1947. AMA/BS 1:142. Foto: Katja Långvik.
- Bild 25 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Den dekorerade runda betongtrappan upp till andra våningen i studenthemmet. Ritningen till vänster daterad 11.8.1949. AMA/BS 1:710. Fotografi till höger: Katja Långvik april 2016.
- Bild 26 Bryggman, Erik, anslutningen i golvmaterial mellan Studenthemmets (1950) och Kårhusets (1936) andra våningar. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 27 Bryggman, Erik, anslutning från Studenthemmet (1950) till Kårhusets (1936) trappuppgång i andra våningen. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 28 Bryggman, Erik, anslutning mellan Kårhuset (1936) och Studenthemmet (1950) i andra våningen, vid vinterträdgården mot gården. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 29 Bryggman, Erik, anslutning mellan Studenthemmet (1950) och Kårhuset (1936) sedd från innergården med ingång från terrassen till vinterträdgården. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 30 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem, bottenplan andra våningen. 30.1.1947. AMA/EB 1:143. Foto: Katja Långvik.
- Bild 31 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem, detalj ur ritning med den öppna spisen i andra våningen. 15.8.1949. AMA/EB 1:293. Foto: Katja Långvik.
- Bild 32 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem, pokalvägg i andra våningen. 9.12.1949. AMA/EB 1:217. Foto: Katja Långvik.
- Bild 33 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem, detalj från bottenplan över andra våningen, senare år 1947. AMA/EB 1:131. Foto: Katja Långvik.
- Bild 34 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem, gång förbi matsalen mot Argentinasalen i andra våningen. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 35 Erik Bryggman, Åbo Akademis Studenthem. Argentinasalen. Fotografi av Birger Lundsten.
- Bild 36 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Skiss av Argentinasalen. AMA/BS 1:346. Foto: Katja Långvik.
- Bild 37 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Bottenplan av bostadsvåningar 3–5. AMA/BS 1:130. Foto: Katja Långvik.
- Bild 38 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Den långa mittkorridoren i bostadsvåningarna 3–5. Foto: Katja Långvik, juni 2016.
- Bild 39 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Bottenplan av vindsvåning. AMA/EB 1:134.
- Bild 40 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Planerad tvättinrättning och det på byggnadskommitténs begäran tillagda badkaret på bastusidan. AMA/EB 1:319.
- Bild 41 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Den västra byggnadskroppen sedd från gården. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 42 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Fasad mot gården. Foto: Katja Långvik, april 2016.

- Bild 43 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Bottenplan på källarvåningen. 1947. AMA/EB 1:135. Foto: Katja Långvik.
- Bild 44 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Detalj av roddbassängen. AMA/EB 1:344. Foto: Katja Långvik.
- Bild 45 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Bostadsrummen som dubbelrum med tvättfat i anslutning till tamburen. Ur medelinsamlingsbroschyr. ÅAB/HS, ÅAS arkivmaterial F9 Studenthemmet.
- Bild 46 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. För Bryggman typiska skorsten, brandstege och trapppräcke. Fotografi Milla Järvi-Petäjä, bildrättigheter Bryggmansällskapet, verksamhetsledare Mikko Laaksonen.
- Bild 47 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Trappuppgången till studenthemmet. Foto: Katja Långvik, februari 2016.
- Bild 48 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. 1950. Matsalen i andra våningen. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 49 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Av metall formade klubbrumsnamn med Bryggmans skisser nedtill. AMA/EB. Fotografi: Katja Långvik.
- Bild 50 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. 1950. Den runda trappan till andra våningen. Foto: Katja Långvik, april 2016.
- Bild 51 Bryggman, Erik, Det ömsesidiga försäkringsbolaget Sampos hus på Universitetsgatan, Åbo. Den runda betongtrappan till andra våningen. Stigell 1965, 42.
- Bild 52 Utsikter från Tavasthem mot ån, Domkyrkan, Observatoriet och mot det Rättigshuset över Tavastgatan. Foto: Katja Långvik, februari och juni 2016.
- Bild 53 Utsikter från balkonger i bostadskorridoren. Foto: Katja Långvik, juni 2016.
- Bild 54 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Trädgårdsplan. AMA/EB 1:321. Foto: Katja Långvik.
- Bild 55 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Tidigt bottenplan på våningar III-V, med bostadsrum i östra ändan av korridoren, utan brasa och balkong. 30.1.1947. AMA/EB 1:145.
- Bild 56 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Detalj ur bottenplan på bostadsvåningar III-V. AMA/EB 1:130.
- Bild 57 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Öppen spis i studenthemmets bostadsvåningar III-V. 15.8.1949. AMA/EB 1:293.
- Bild 58 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Den öppna brasan i den nordöstra ändan av våning tre. Foto: Katja Långvik, februari 2016.
- Bild 59 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. De utvidgade våningskökens enskilda skåp. Foto: Katja Långvik, februari 2016.
- Bild 60 Bryggman, Erik, Åbo Akademis Studenthem. Regnvattenrännan i koppar. Foto: Katja Långvik, februari 2016.
- Bild 61 Sundal, Eskil och A. von Schmalensee, Södermanlands-Nerikes Nations studentrumsbyggnad Arkadien, Uppsala. 1936. Foto: Katja Långvik, september 2016.

BILDER

Omslagsbild: Åbo Akademis Studentkår, perspektiv av studenthemmet från öster av Erik Bryggman, daterat i Åbo den 31 januari 1947. Ur byggnadskommitténs protokoll 31.3.1949 § 4 framgår att den planerade reliefbilden ovanför butiksfönstren mot Tavastgatan skulle göras av bildhuggaren Jussi Vikainen och finansieras av fru Borg med en summa om 300.000 mark. Ur arkivmaterialet framgår ej om det förverkligades eller inte, och varför så. En dylik relief syns inte heller i de tidiga fotografierna av huset.

Bild 1: Interiör från *Stockholms byggnadsförenings hus* 1935–37 vid Norrlandsgatan, arkitekt Sven Merkelius. Takhöjden, de rundade formerna och den öppna brasan är element som återkom i 1940-talsfunktionalismen. Det inflytande ljuset betonar det skulpturala i rummet. Likheter med Tavasthem finns också i den varmt gulrappade fasaden och de stora glasade ytorna till restauranglokalen.

Bild 2: Backström och Reinius punkthus på *Danviksklippan* (1943–45) i Stockholm. Punkthusen tar hänsyn till utsikterna och dagsljusets variationer under dagen med fönster mot alla väderstreck. Husen är balanserat placerade i terrängen och den trädgårdsaktiga parkmiljön utnyttjar nivåskillnaderna med trappor och terrasseringsar.

Bild 3: Backström och Reinius *Terrasshus* (1944 – 1946) i Gröndal, Stockholm. Byggnaden är i en sluttning och utsikten från lägenheterna vetter mot parken mittemot. Kontakten med naturen förstärks av de generösa terrasserna med utrymme för planteringar.

Bild 4: Backström och Reinius *Stjärnhus* (1944–46) i Gröndal, Stockholm. Den stjärnformade byggnadskroppen kan antingen placeras som enskilda hus i terrängen (bilden uppe i mitten) eller som en lång räckta av byggnadskroppar (bilden upp till höger och nedanför). Då förenas byggnadskropparna med varandra på ett sådant sätt att de erbjuder kontakt med ljus och omgivande natur åt många håll och skapar trivsamma innergårdar på båda sidor av huslängan.

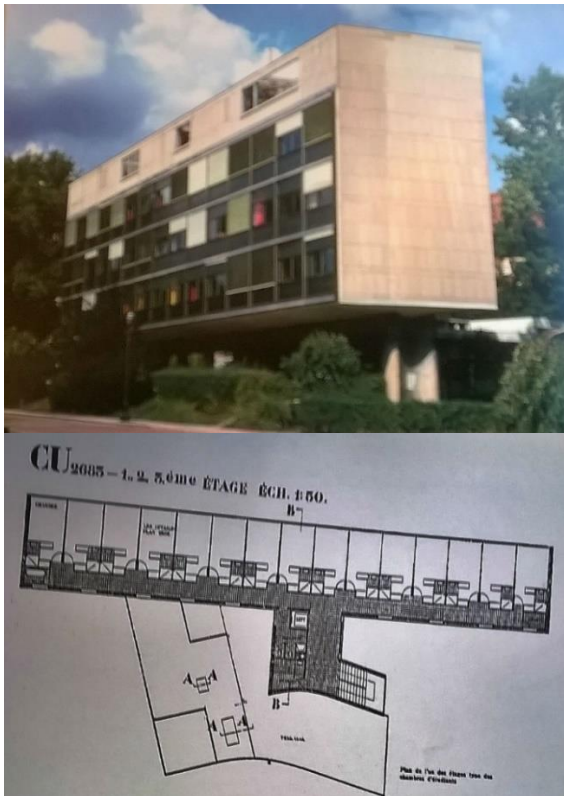

Bild 5: *Swiss Pavillion* (1930–32) av Le Corbusier. De tre identiska våningarna bildar en rektangulär kloss som vilar på pelare. Studentrummen är avskalade och vetter alla söderut längs en rak korridor. De gemensamma utrymmena var placerade på marknivå i en mera organiskt formad del av byggnaden.

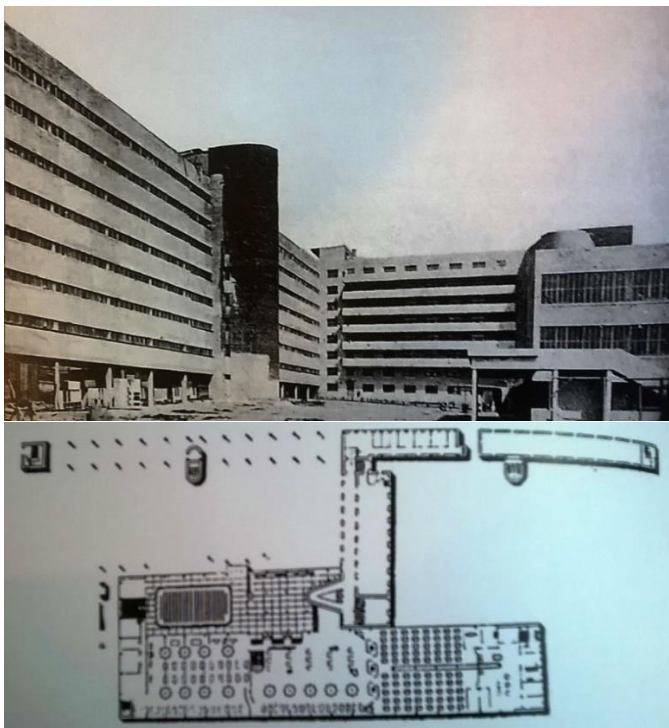

Bild 6: *The collective dormitory* (1928–30) i Moskva av Ivan Nikolajev. Studenthostellet med två tusen bäddplatser bildas på motsvarande sätt av två skilda byggnadsdelar med olika funktioner. En lägre byggnad omfattade delade utrymmen som matsal, idrottshall, tvättstuga och utrymmen för studier och samvaro. Sovrumsenheten med åtta våningar innehöll tvåpersonersrum som var så trånga att alla aktiviteter nödvändigtvis behövde utföras annanstans.

Bild 7: Baker House vid Massachusetts Institute of Technology (MIT) (1949) av Alvar Aalto. Den böljande formen (bilden i mitten) bryter mittkorridorens tråkiga enformighet. Likheter med Tavasthem hittas i naturljuset i offentliga utrymmen (bilden till vänster) och de öppna spisarna vid utrymmen för samvaro i halvt offentliga korridorsutrymmen (bilden till höger).

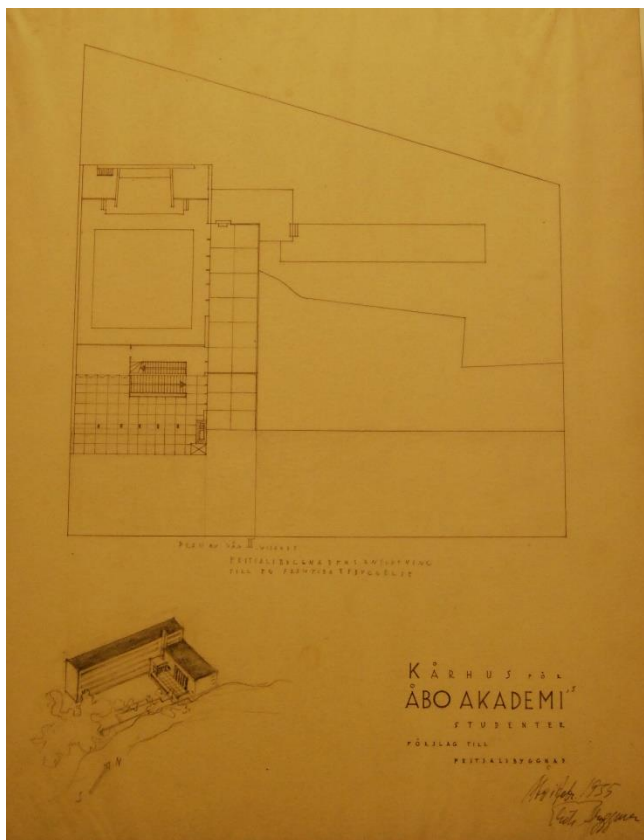

Bild 8: Redan vid planerandet av Kårhuset (1936) argumenterade Erik Bryggman för en placering av byggnadskroppen som skulle maximalt utnyttja den sluttande tomten med sin växtlighet. I den här perspektivskissen och bottenplanen från februari 1935 planerades redan in ett kommande studenthem längs Stora Tavastgatan.

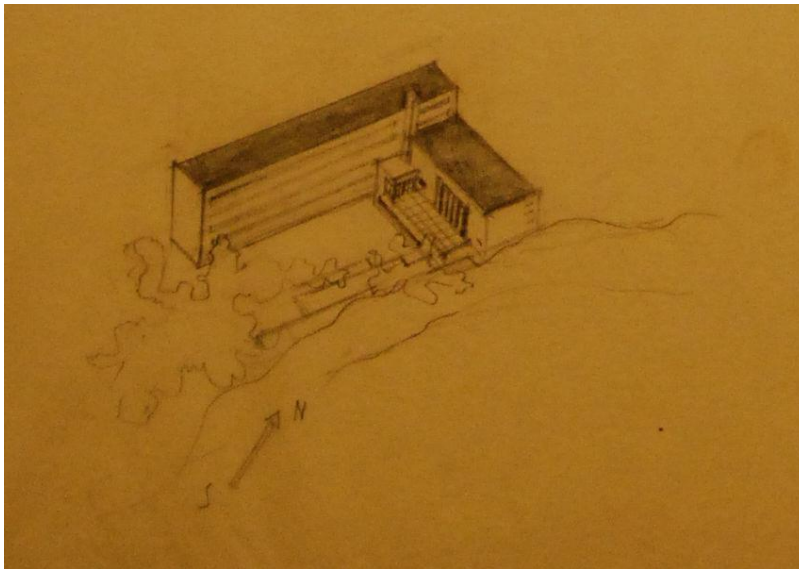

Bild 9: I detaljbilden av perspektivskissen ovan syns hur det kommande studenthemmet reserverades utrymme längs gatan. I det här skedet motsvarade den rektangulära klossen med identiska bostadsvåningar ännu samtida internationella förebilder som Swiss Pavillion eller the collective dormitory (se bilder 5 och 6).

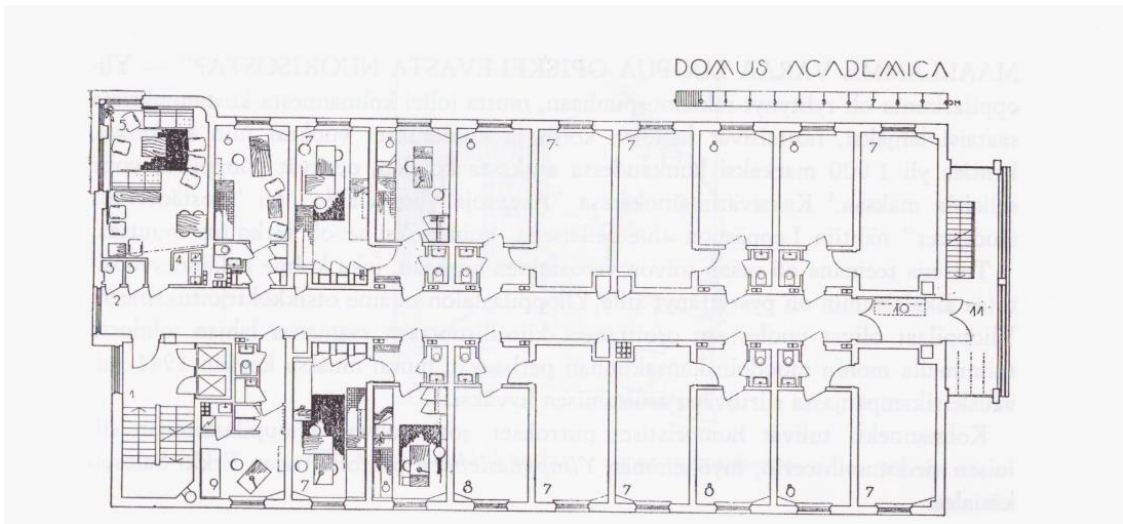
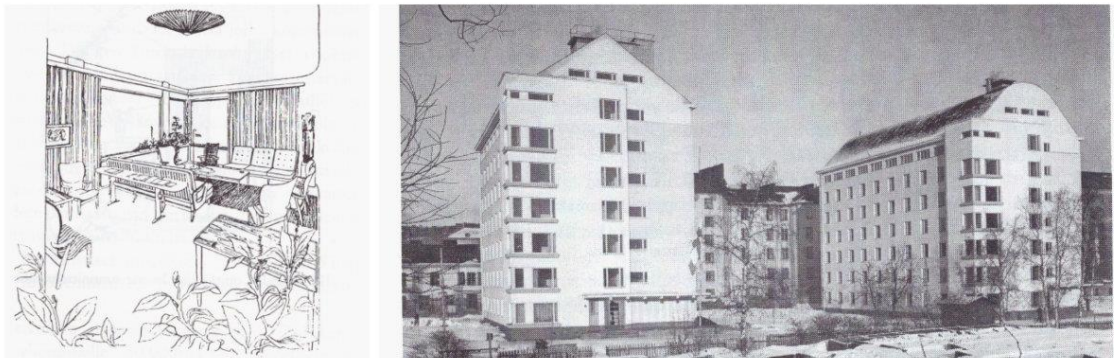

Bild 10: ovan till vänster samvarorummet i ändan av bostadsvåningarna i Domus Academica A och B, ovan till höger Domus Academica B och A (1947) av Pauli Salomaa. Notera de höga vindsvåningarna, med tennishall i A-huset med det rundade taket till höger, idrottshall i B-huset till vänster. Vindsvåningarna användes också som föreläsningstrymmen. Nertill bottenplan av Domus Academica A och B -husens bostadsvåning, med samvarorummet vid ingången från trappan till vänster.

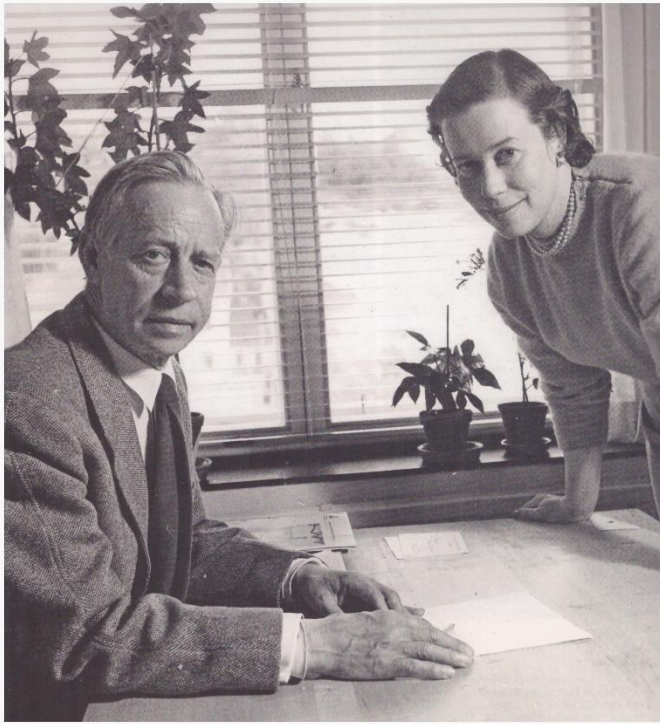

Bild 11: Erik Bryggman (1891–1955) med sin dotter Carin Bryggman (1920–1993), som planerat inredningarna till Tavasthem.

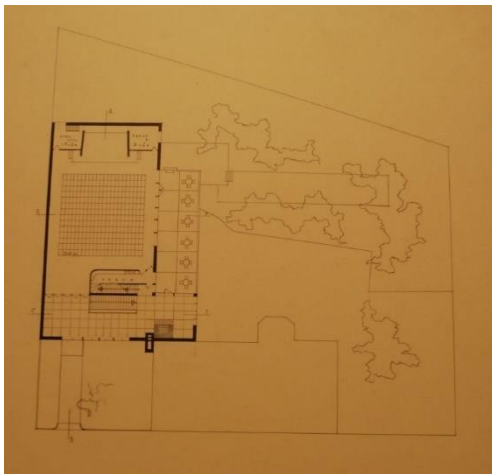

Bild 12: Kårhuset (1936), i anslutning till det gamla kårhuset i trä och med terrasseringen för tomten.

Bild 13: Kårhusets fasad mot norr i anslutning till studentkårens trähus på Stora Tavastgatan 22.

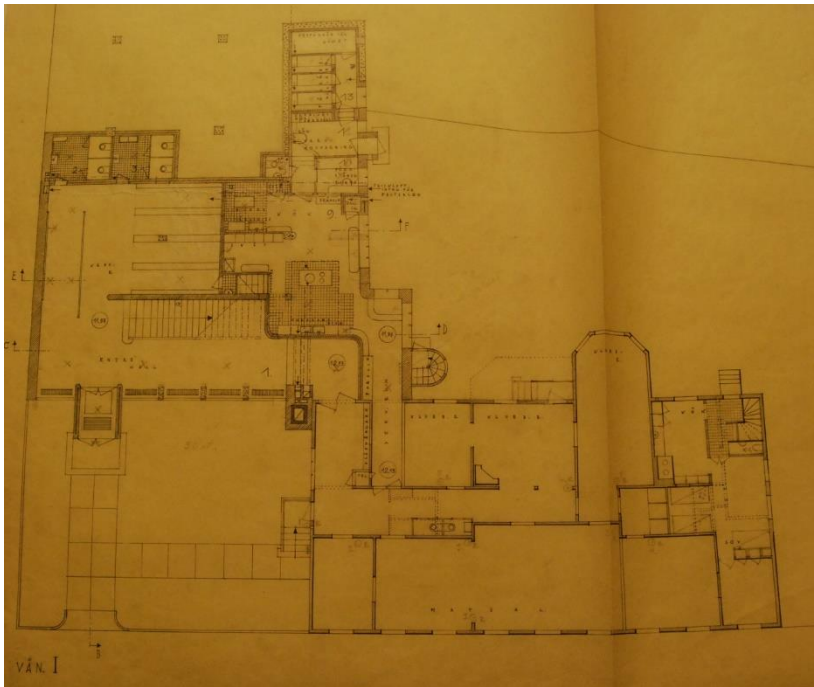

Bild 14: Kårhusets (1936) bottenplan på första våningen i kombination med det gamla kårhuset i trä som brann upp 30.4.1939. Det gamla trähuset hade flera mindre klubbрум i två våningar, vilket medförde att Kårhuset från 1936 saknade tillräckliga möteslokaler efter branden. Därför blev det centralt för studenthemsbygget att kombinera privata bostadsutrymmen med studentkårens offentliga samlings- och restaurangutrymmen.

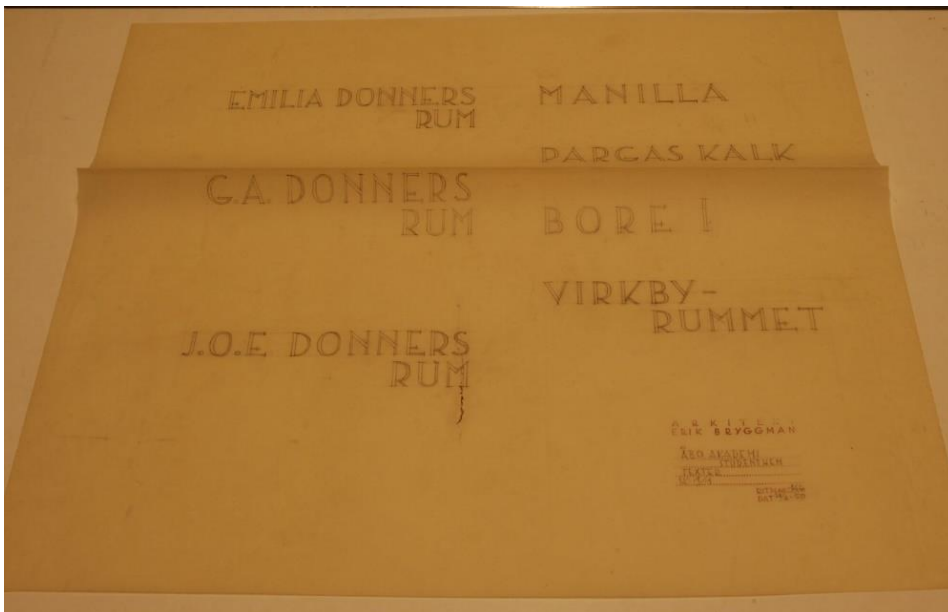

Bild 15: Exempel på halvmiljonsrummens donatorsnamn, ritade av Bryggman

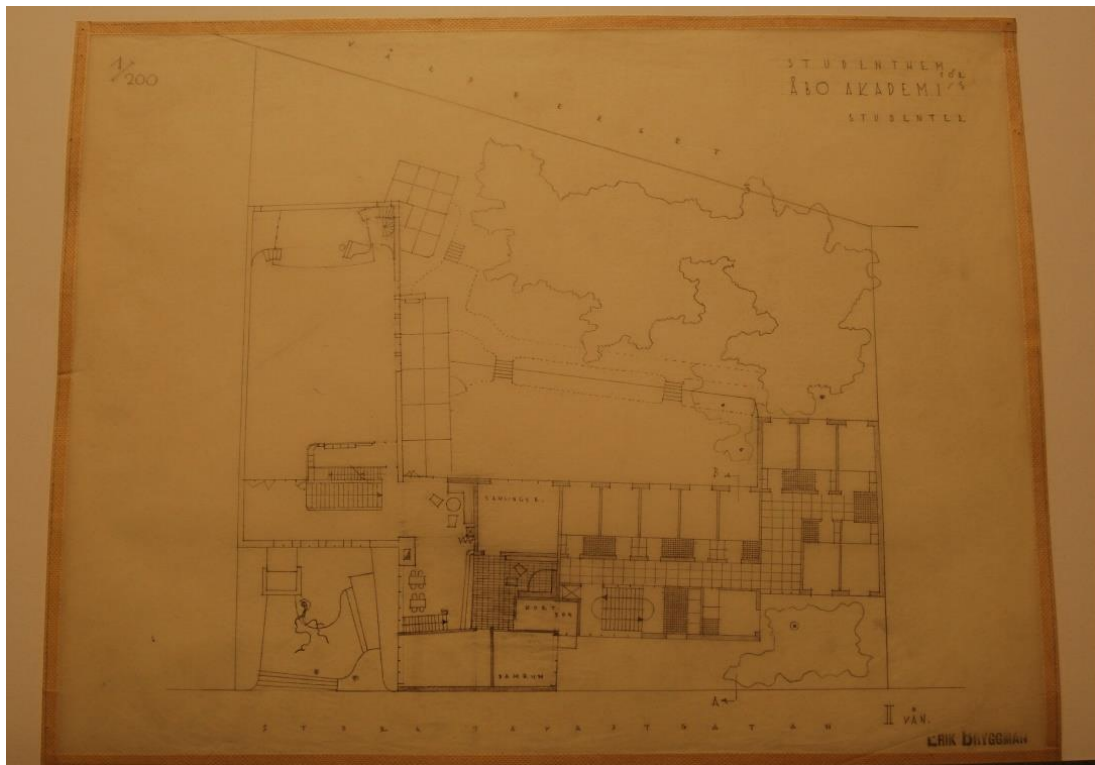

Bild 16: Tidigt bottenplan med studentrum i andra våningen. I den här versionen var matsalen planerad i första våningen och mellan våningarna ledde en rak trappa upp i stället för den senare runda trappan.

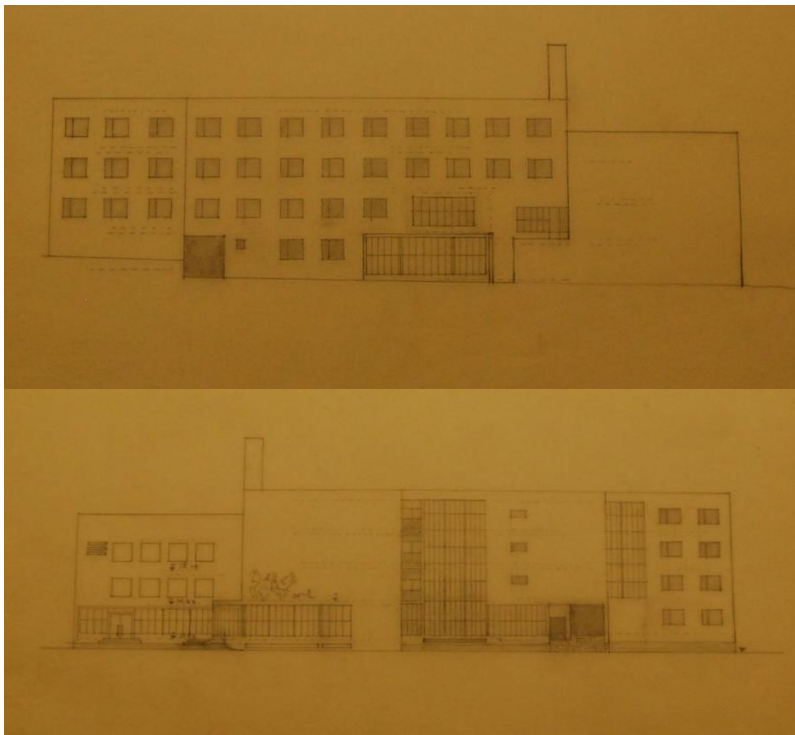

Bild 17: Odaterade fasadbilder från gatan och gården på planerat studenthem i anslutning till Kårhuset. I den tidiga planen var matsalen ännu planerad till första våningen, den nuvarande andra våningens klubbrum färre, vinterträdgården på sin nuvarande plats ovanom Kårhusets terrass och portgången närmare trappuppgången till bostadsvåningarna 2-4.

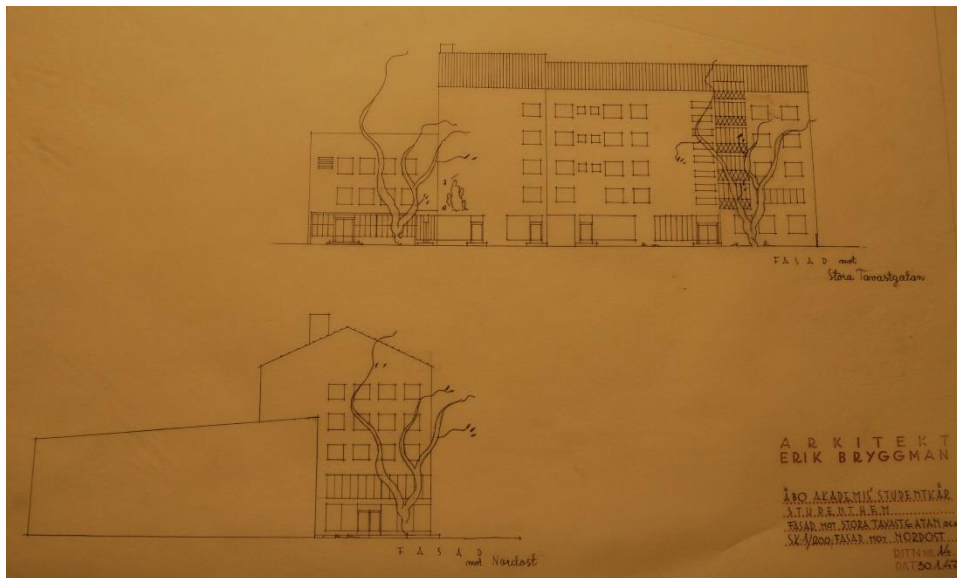

Bild 18: Fasaderna mot Tavastgatan och österut (nordost) år 1947.

Bild 19: Tavasthems fasad mot öster i april 2016. På bilden syns skorstenen vid anslutningen till Kårhuset (1936), de stora fönstren in till första och andra våningens offentliga utrymmen. Balkongerna vid bostadsvåningarna 3–5 har stora fönster in till korridoren. Ovanför vindens avlånga fönster syns de för Bryggman tidstypiska vädringskanalerna intill taket.

Bild 20: Studenthemmets fasad mot Tavastgatan, med affärslokaler i första våningen. Här syns också de fönster som vetter mot väst från bostadsrum och trappuppgång. Längst till höger på bilden finns den västra byggnadskroppens vädringsbalkonger mot gatan.

Bild 21: Studenthemmets ingång mot Tavastgatan med det accentuerade fönstret till Argentinasalen i andra våningen. De stora fönstren på gatunivå släpper in naturljus till trappan.

Bild 22: Den med chifferplattor beklädda piazzan framför huvudingångarna till de offentliga delarna av husen. De stora fönstren i första och andra våningen ger insyn till och från gatan.

Bild 23: De avlånga fönstren mot Tavastgatan släpper in dagsljus till och öppnar utsikten mot gatan från första våningen.

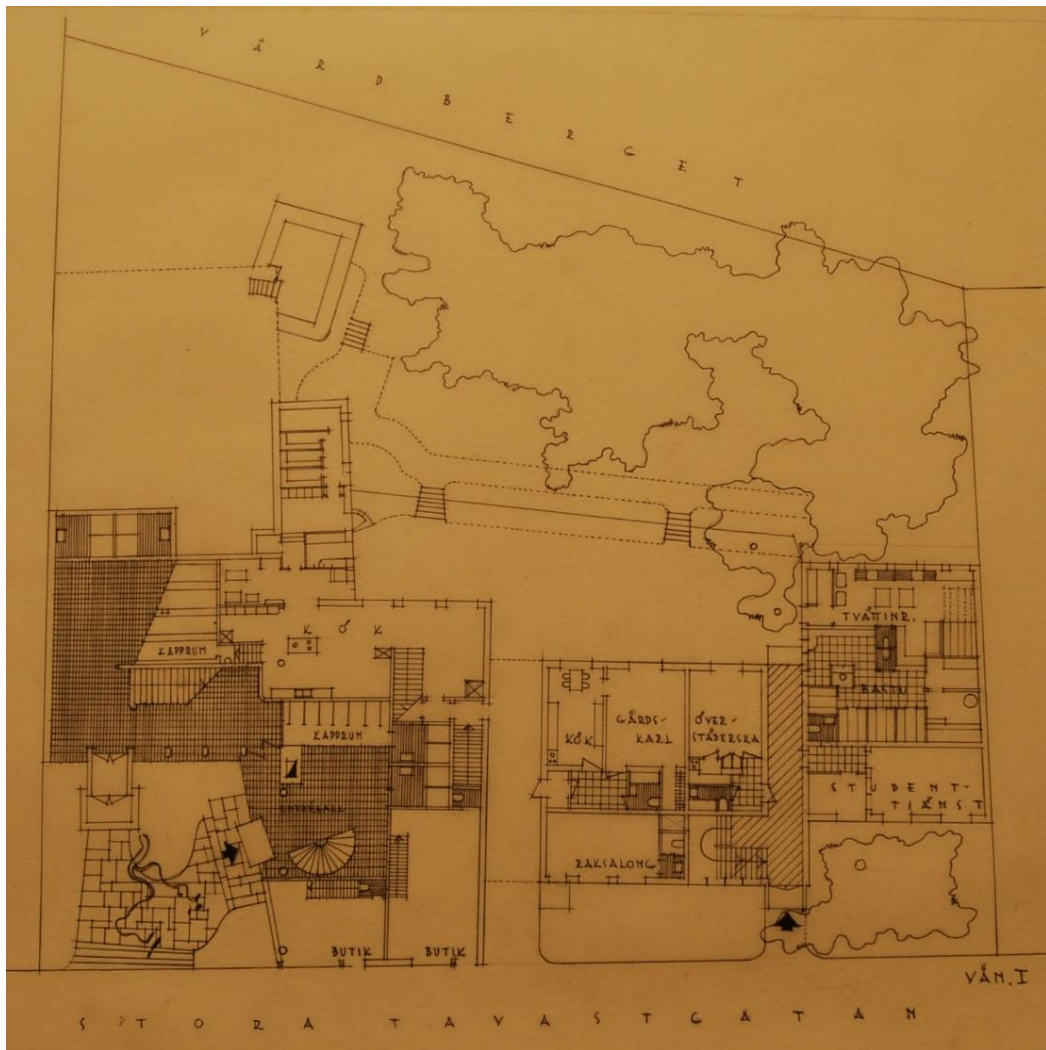

Bild 24: I första våningens bottenplan syns hur studenthemmet sammanhänger med Kårhuset. På höger sida om portgången syns lägenheter, serviceutrymmen, bastu och uthyrda affärslokaler.

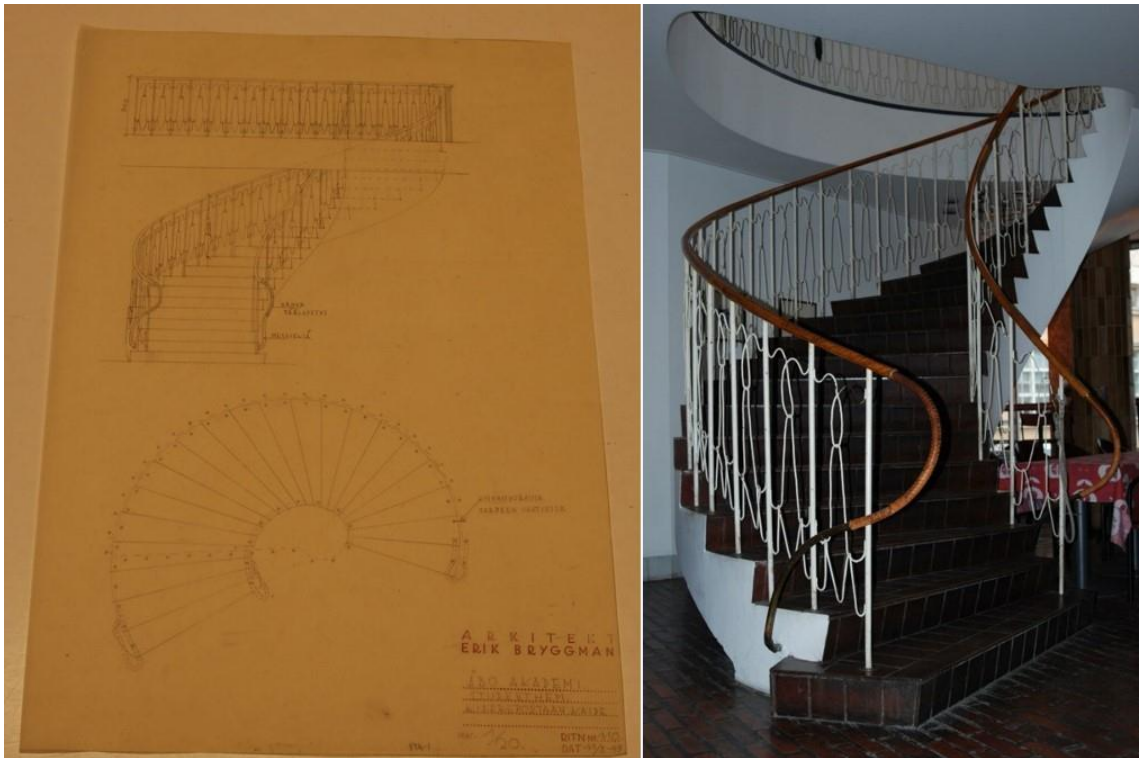

Bild 25: Den dekorerade runda betongtrappan upp till andra våningen. I ritningen syns den snäckliknade, organiska trappuppgången och det dekorerade trappräcket med mässings- och läderdetaljerna utmarkerade. I bilden till höger syns den färdiga trappan med dess ovala öppning till andra våningen.

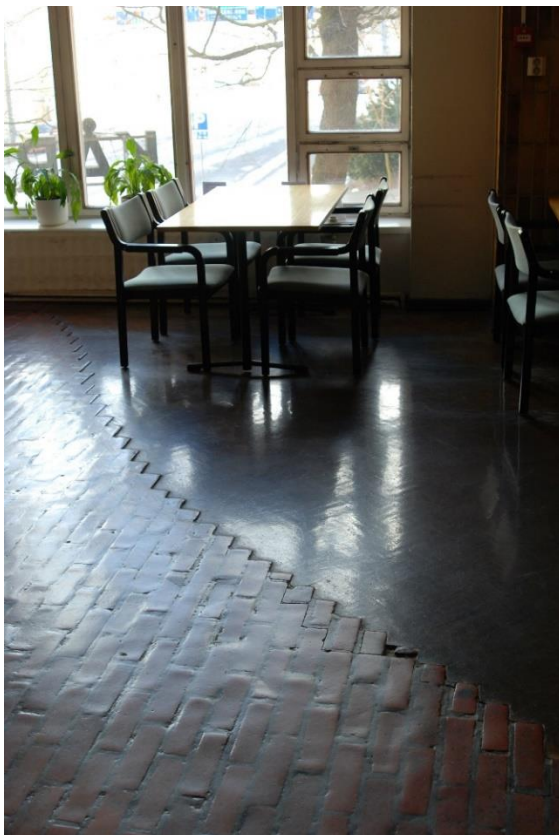

Bild 26: Det hållbara tegelgolvet i andra våningen fortsätter inte hela vägen till väggen mot Kårhuset, utan övergår gradvis i parkett till vänster om skorstenen. Tegelytan fortsätter från trappan mot matsalen och Argentinasalen.

Bild 27: Anslutning från Studenthemmet (1950) till Kårhusets (1936) trappuppgång i andra våningen.

Bild 28: Anslutning mellan Kårhuset (1936) och Studenthemmet (1950) vid vinterträdgården mot gården.

Bild 29: Anslutningen mellan Studenthemmet (1950) och Kårhuset (1936) sedd från innergården, med ingång från terrassen till vinterträdgården.

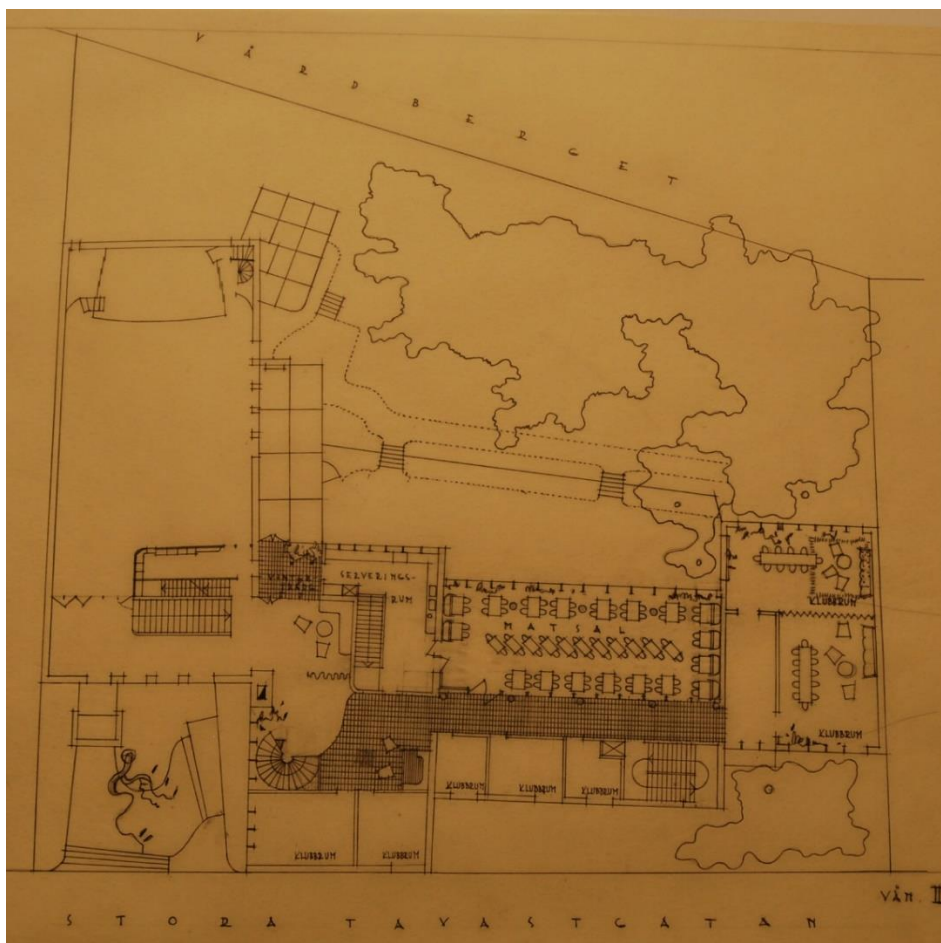

Bild 30: I den här versionen av bottenplan för andra våningen från 1947 är klubbbrummen, den runda trappan och den öppna spisen redan på sina platser. Här syns också vinterträdgården och hur byggnaderna samverkar i andra våningen.

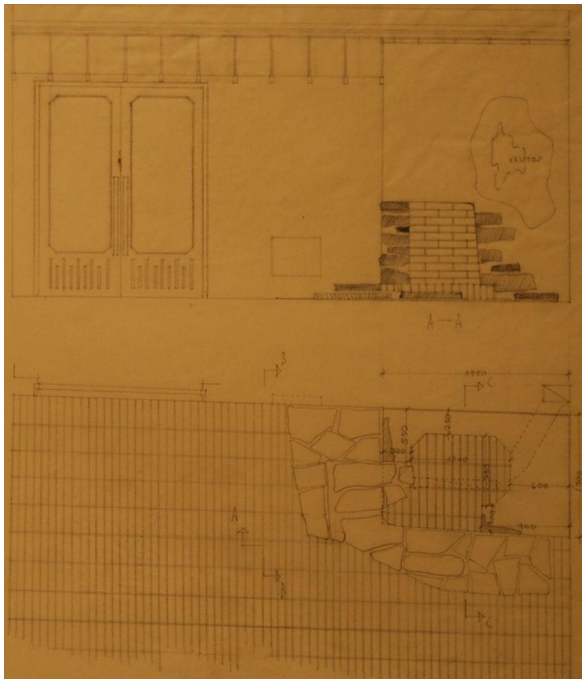

Bild 31: Den öppna spisen i andra våningens aula, med ingång till matsalen på vänster sida

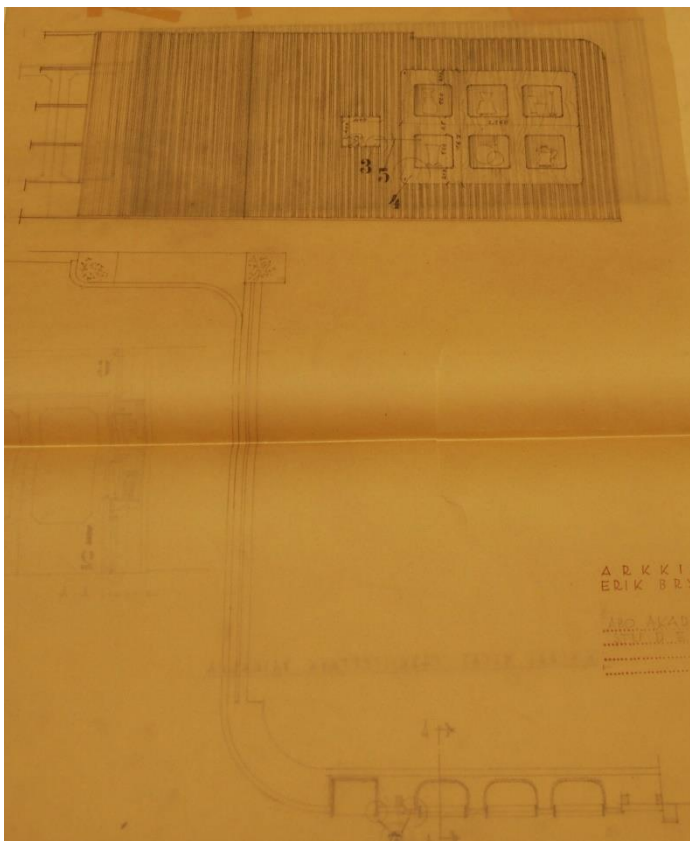

Bild 32: Vid år 1983 av arkitekt Matti Pasanen ritade bardisken i andra våningen fanns ursprungligen en pokalvägg

Bild 33: Detalj från senare bottenplan över andra våningen, också den från 1947. Matsalen har fått pelare som stöd för de stora glasytorna mot innergården och korridoren. Toaletterna i anslutning till Argentinasalen och serveringsdiskarna till matsalen har kommit till vid en senare renovering, sannolikt 1983. Fram till dess hade specialföreningarna egna förvaringsutrymmen vid ingången till Argentinasalen till höger.

Bild 34: Gång förbi matsalen mot Argentinasalen. Klubbrummen till höger har öppnats för matsalsbruk, vilket utöver flera sittplatser också öppnar upp för utsikter mot Tavastgatan och naturljus norrifrån. Pelarraderna i matsalen var ursprungligen ytbehandlade med marmorimitation av konstnären herr Kaario (ÅU 1.4.1950), men har numera skyddats med en yta som tål slitage bättre. Golvet i korridoren är av tegel.

Bild 35: Argentinasalen vid tiden för invigningen av huset.

Bild 36: Bryggmans skiss av Argentinasalen. Även i skissen har växtligheten utanför och på fönsterbrädet ritats ut.

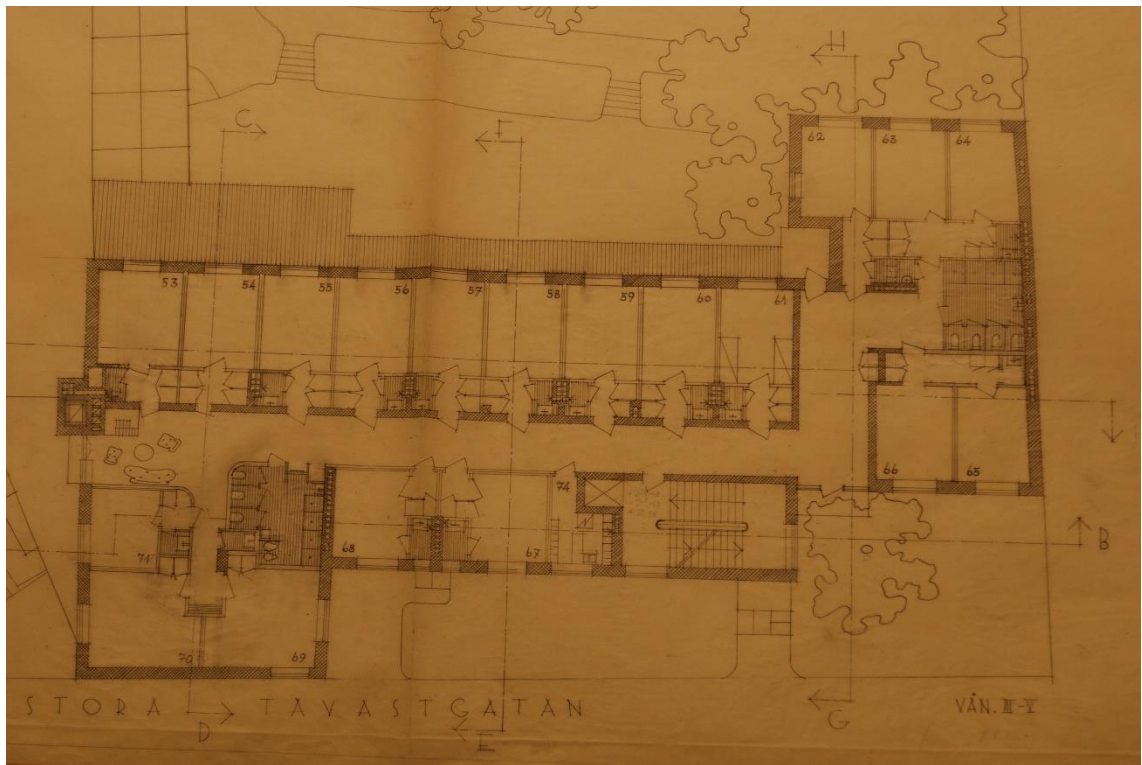

Bild 37: Bottenplan över bostadsvåningarna 3-5. Mittkorridoren är bruten tack vare byggnadskropparnas placering. I båda ändorna av korridoren finns delade tvättutrymmen. Balkongerna är tre till antalet, vid brasan intill skorstenen till vänster har en soffgrupp ritats in. Det lilla kaffeköket (74) intill hissen och trappuppgången har år 1979 förenats med intilliggande bostadsrum (67).

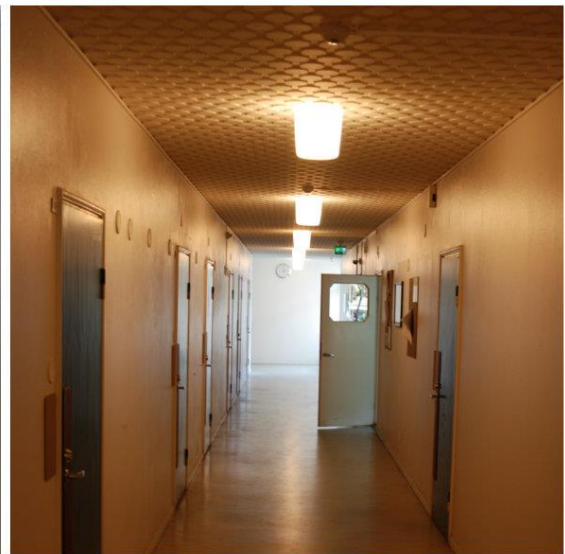
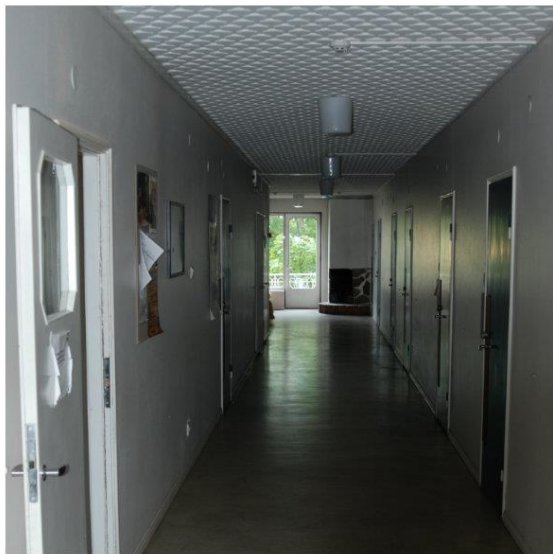

Bild 38: Den långa mittkorridoren i bostadsvåningarna, den öppna köksdörren i mitten av korridoren (jfr. rum 74 i bilden ovanför). I den nordöstra ändan av korridoren slutar korridoren i den öppna spisen och de stora balkongfönstren. I bilden till höger kommer naturljus in genom balkongfönstren längst till höger. I taket har Bryggman använt sig av runda insulitplattor för dekoration och bättre akustik. Insulitplattorna är en akustisk lösning som Bryggman använt sedan 1930-talet, bland annat i Sampos hus i Åbo och Kiva-teaterns sal i Salo. Den ursprungliga armaturen till Tavasthem beställdes i sin helhet från Oy Taito Ab (offert n:o 209, 24.10.1949, ÅAB/HS, ÅAS arkiv F9).

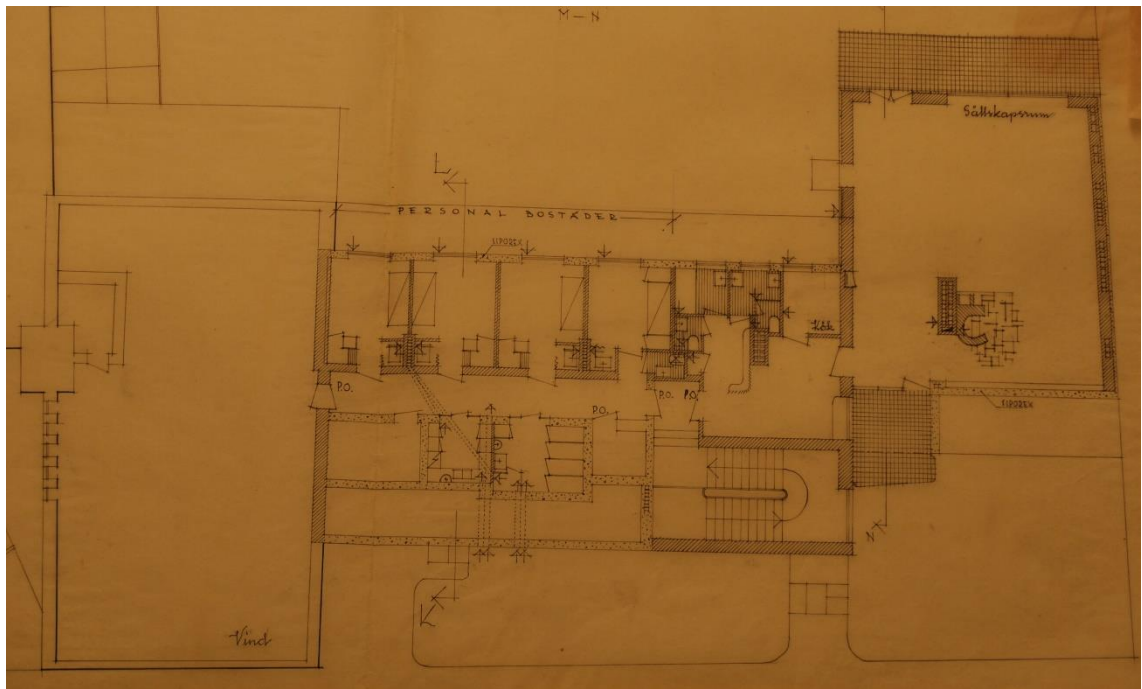

Bild 39: I vindsvåningens bottenplan syns sällskapsrummet med brasa, balkong och takterrass till höger. Längst till vänster fanns en kall vind. Längs korridoren mellan dem fanns fyra personalbostäder utan duschmöjligheter i korridoren.

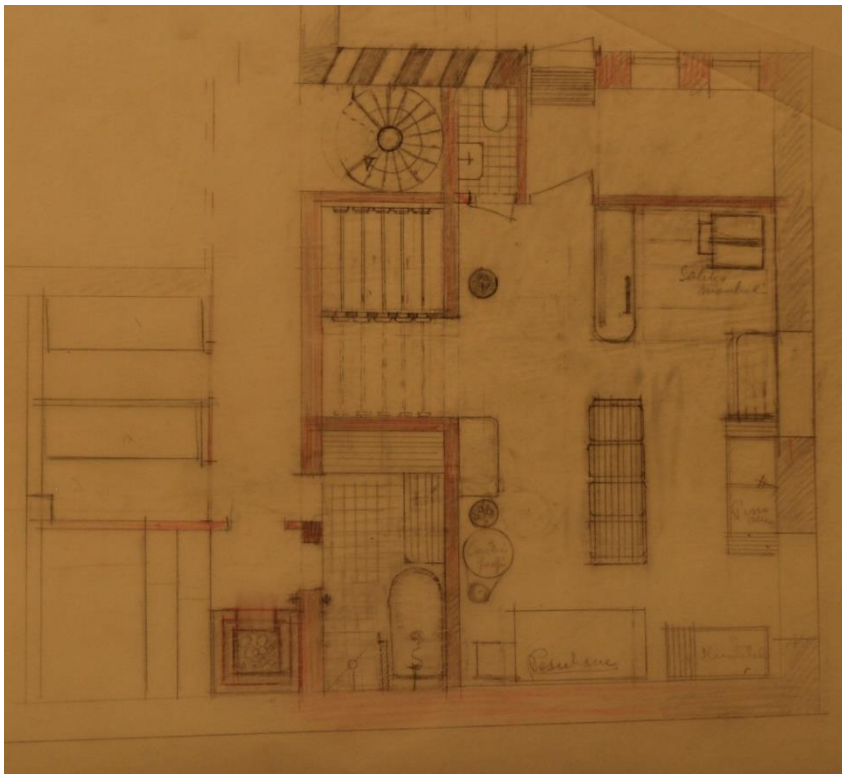

Bild 40: Den som andelslag planerade tvättinrättningen till höger och det på byggnadskommitténs begäran tillagda badkaret på bastusidan nere i mitten. Den runda trappan ner till Roddbassängen uppe i mitten på bilden.

Bild 41: Tavasthems västra byggnadskropp sedd från gården. Längst ner ingång till Marlirummet och till studenthemmet, till höger om dem gårdskarlslägenheten, nuvarande specialföreningsutrymmen. I andra våningen de stora fönstren till Argentinasalen till vänster och matsalen till höger. Ovanom bostadsvåningarna 3–5 med vädringsbalkonger syns vindsvåningen med takterrass och personalbostäder till höger.

Bild 42: Fasaden mot gården med de stora matsalsfönstren i andra våningen, överstädarens och gårdskarlslägenheterna (nuvarande studentrum och specialföreningskansli) bakom cykelställningarna till vänster om portgången. Den planerade tvättinrättningens, nuvarande Marlirummet, dörr nere till vänster.

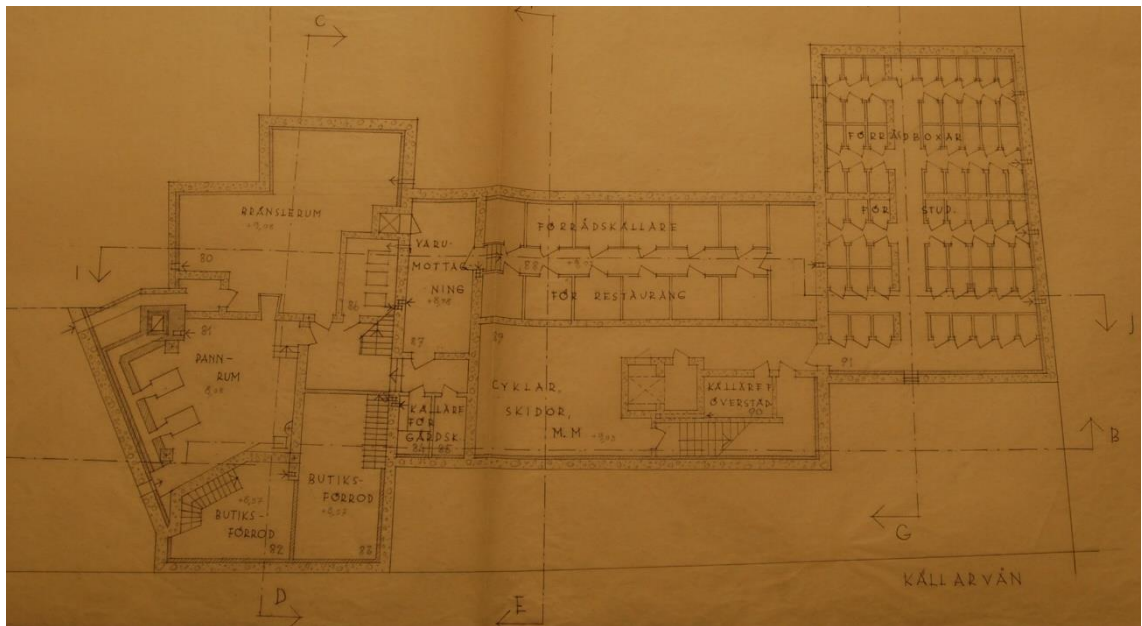

Bild 43: Bottenplan på källarvåningen från 1947, med ursprungligen tilltänkta förrådsboxar för studenter i det utrymmet till höger som slutligen ersattes med Roddbassängen.

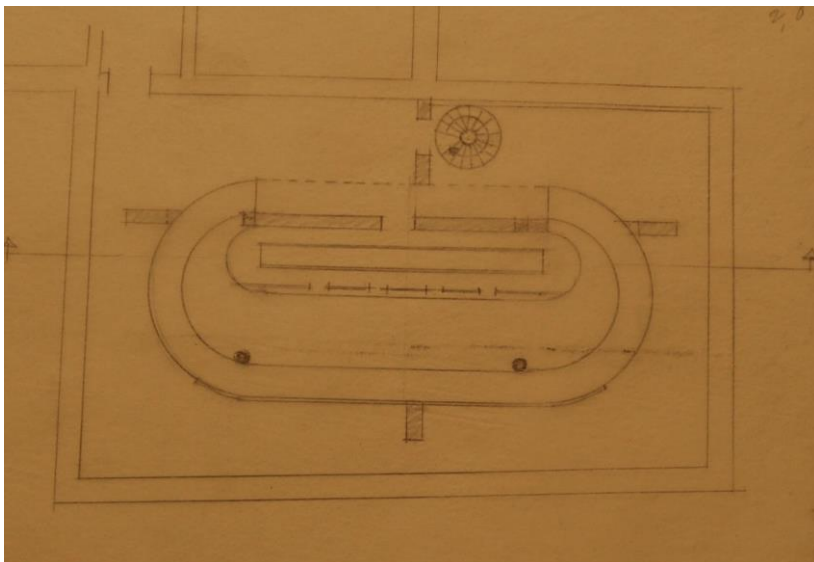

Bild 44: Detaljbild av roddbassängen, planerad för träning med fyrmannalag.

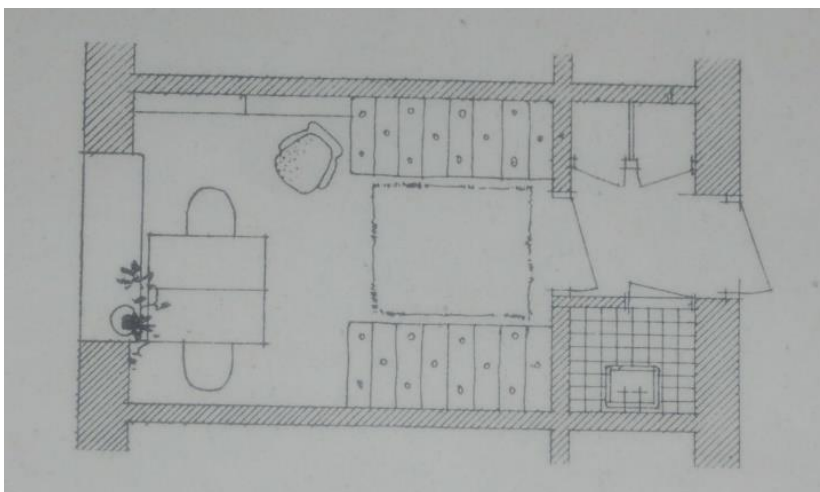

Bild 45: Detaljbild över bostadsrummen som dubbelrum med tvättfat i anslutning till tamburen.

Bild 46: För Bryggman typiska skorsten, brandstege och trappräcke.

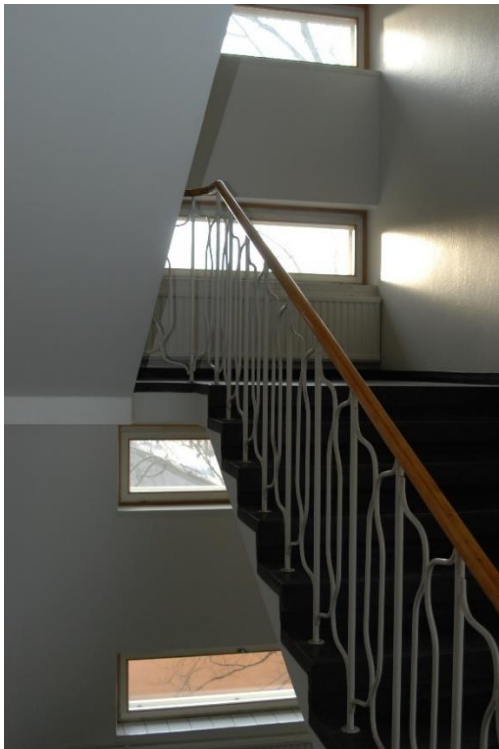

Bild 47: Solljuset belyser trappuppgången till studenthemmet genom de avlånga fönstren från väst och tudelade fönster mot Tavastgatan i norr.

Bild 48: De stora fönstren i matsalen öppnar upp för utsikten mot gården och Observatoriet. Matsalen lyser upp av sydligt ljus under lunchtid.

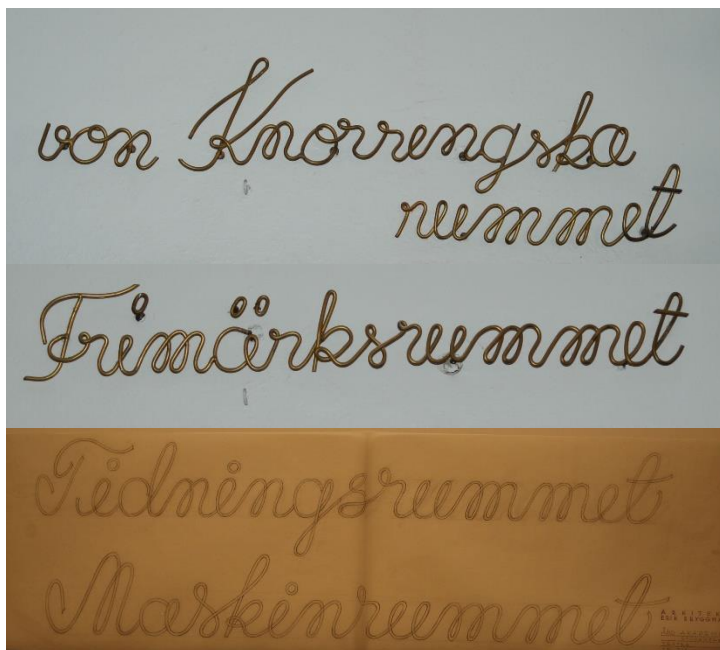

Bild 49: Det samtida hantverkskunnandet syns i de av metall formade klubbrumsnamnen. Namnen berättar antingen om donatorer som möjliggjort bygget eller om rummens funktion. De av metall böjda namnen med sina runda former fungerar också som dekoration i de gemensamma utrymmena. Bryggman hade själv ritat modellerna för alla texter, exempel på ritningarna nedtill.

Bild 50: Den runda trappans skulpturala former framhävs av skiftningar i naturljuset.

Bild 51: Den runda betongtrappan i Ömsesidiga försäkringsbolaget Sampos hus (1937–1938).

Bild 52: utsikter från Tavasthem mot ån, Domkyrkan, Observatoriet och mot det Rettigska huset över Tavastgatan.

Bild 53: Lummiga utsikter från balkonger som också fungerar som ljuskälla till bostadskorridoren.

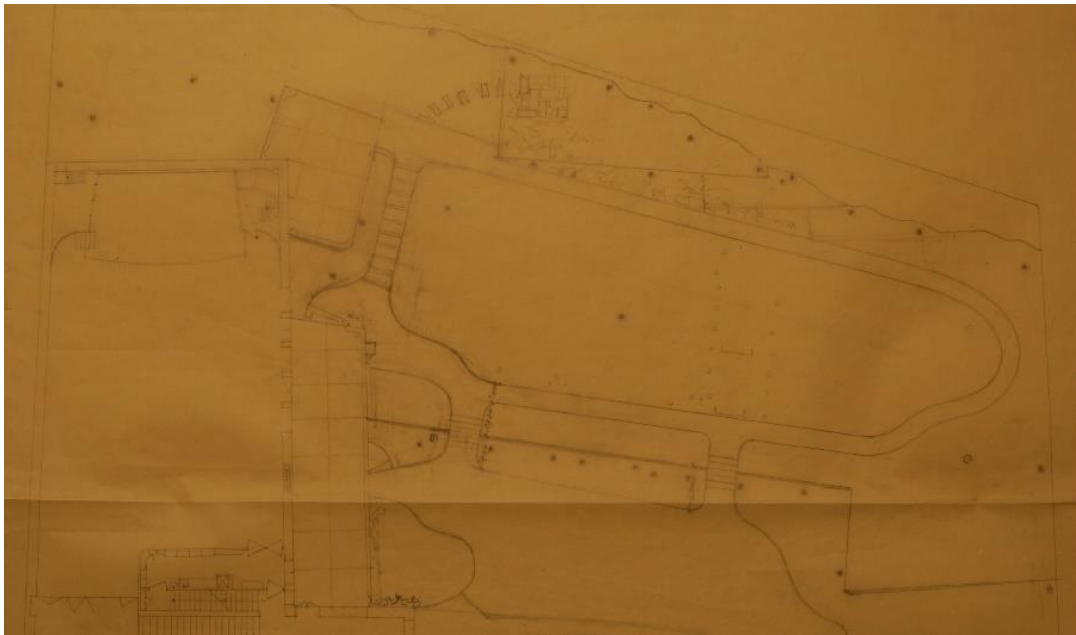

Bild 54: Bild på trädgårdsplanen, där alla kvarstående träd var tydligt utmarkerade. I den här bilden syns tydligt också placeringen av ölkällaren från 1500-talet.

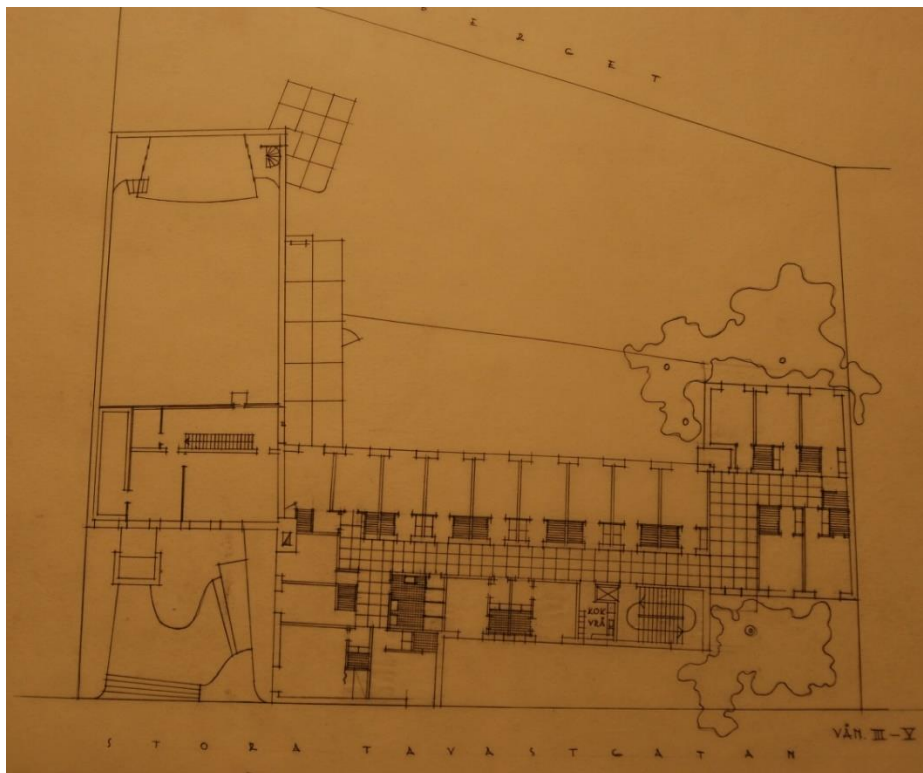

Bild 55: De tidiga ritningarna från 1947, bottenplan på våningar III-V med bostadsrum i östra ändan av korridoren, utan brasa och balkong. Den här effektiva modellen ersattes senare med ett bottenplan med ett luftigare och ljusare utrymme vid skorstenen till vänster och mera omfattande tvättutrymmen och toaletter i den västra ändan av korridoren till höger på bilden.

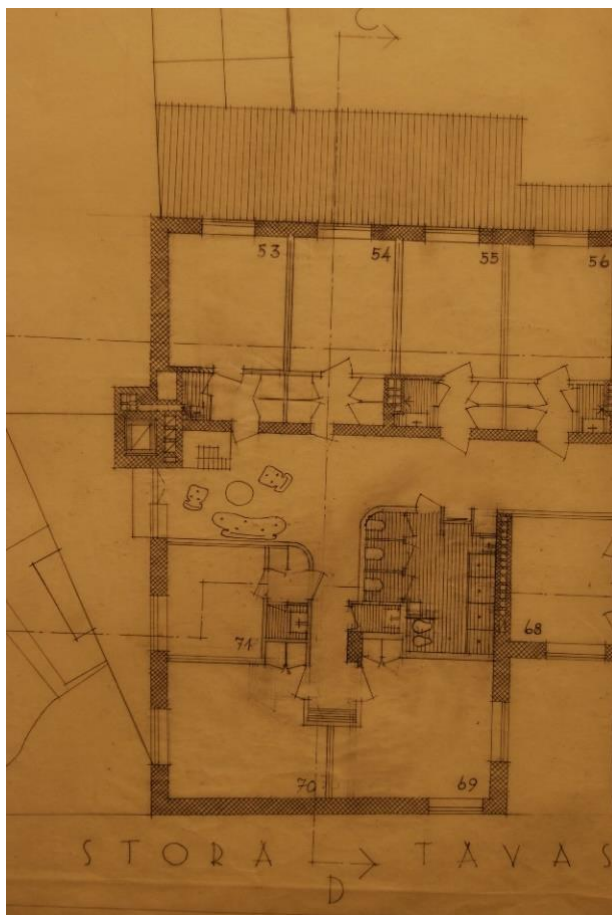

Bild 56: Detaljbild av bild 37, med soffgrupp vid brasa och balkong samt delade tvättutrymmen i bostadsvåningens östra ända. En motsvarande soffgrupp planerades också vid de andra större balkongfönstren i den motsatta ändan av korridoren.

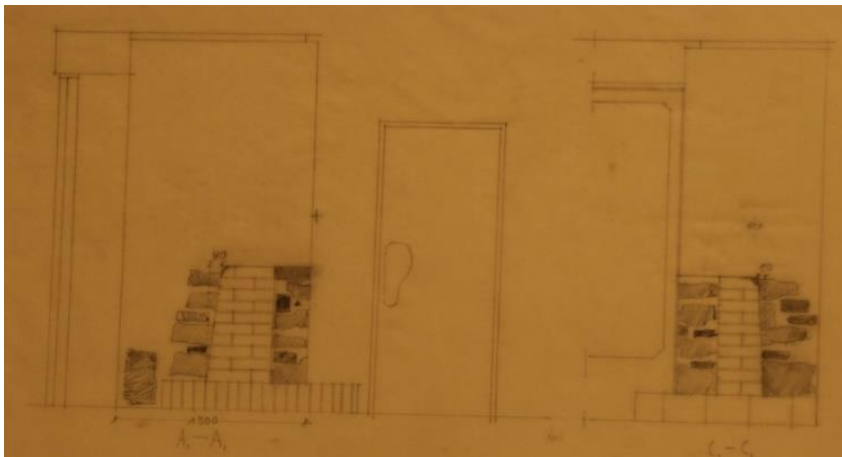

Bild 57: Öppen spis i studenthemmets bostadsvåningar 3-5, ritad från två olika riktningar med de intilliggande dörrarna, en rumsdörr på vänster sida, balkongdörren till höger.

Bild 58: Den öppna brasan i den nordöstra ändan av våning tre, som fungerar som Kårkansli sedan 1992. I taket för Bryggman typiska akustiska insulitplattor och en taklampa av Paavo Tynell från Oy Taito Ab. Genom balkongfönstret syns det dekorerade balkongräcket och den för Bryggman typiska brandstegen.

Bild 59: De utvidgade våningskökens enskilda skåp som fungerar som privata förvaringsutrymmen i det delade köket. I det större köket ryms också ett större matbord och bättre arbetsutrymme för att flera invånare skall kunna vistas där samtidigt.

Bild 60: Den för hand formade regnvattenrännan i koppar är ett exempel på hur det samtida starka hantverkarskunnandet syns i byggnadens detaljer och hur materialvalen trots efterkrigstidens materialbrist var hållbara och värdefulla. Fotograferad i februari 2016 och sedermera stulen.

Bild 61: Södermanlands-Nerikes Arkadien (1937) i Uppsala. Fasaden ursprungligen i ljus rappning, vita balkongräcken och fönsterkarmar. Arkadien var ett av studenthemmen som fanns dokumenterade i Bryggmans arkiv och har likheter med Tavasthem i de öppna aulautrymmena, fönstren i trappan och värdringsbalkongerna. Därtill har båda tidsenliga parfönster, rappad fasad och sadeltak.